

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

ΠΜΣ Σπουδές Φύλου: Μεθοδολογίες, θεωρίες, πολιτικές

Διπλωματική Εργασία

«Αόρατες Ζωές, Άτυπες Εργασίες: Η Διασταύρωση Φύλου και Εθνοτικής Ταυτότητας στον
Μεταναστευτικό Καταμερισμό Εργασίας στην Ελλάδα μέσα από Ιστορίες Γυναικών
Θυμάτων Έμφυλης Βίας»

Σταματίνα Στρατηγάκη

Επιβλέπων Καθηγητής: Δημήτρης Παρσάνογλου

Αθήνα, Ιούνιος, 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Διπλωματική Εργασία

«Αόρατες Ζωές, Άτυπες Εργασίες: Η Διασταύρωση Φύλου και Εθνοτικής Ταυτότητας στον
Μεταναστευτικό Καταμερισμό Εργασίας στην Ελλάδα μέσα από Ιστορίες Γυναικών
Θυμάτων Έμφυλης Βίας»

Σταματίνα Στρατηγάκη

A.M 527641

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

«Δημητρης Παρσάνογλου»

Καθηγητής- Σύμβουλος ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

«Νελλη Καμπούρη»

Καθηγήτρια- Σύμβουλος ΕΑΠ

Αθήνα, Ιούνιος, 2026

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες σε όλους/ες όσοι με στήριξαν κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου και της εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Ιδιαίτερα, ευχαριστώ τον γιο μου, Νικόλα, που αποτέλεσε την έμπνευση και την κινητήρια δύναμη αυτής της προσπάθειας. Η παρουσία του μου έδωσε τη δύναμη να συνεχίσω να κυνηγώ τα όνειρά μου και την επιθυμία να αποτελέσω για εκείνον ένα παράδειγμα επιμονής και πίστης στους στόχους του.

Ευχαριστίες οφείλω στον σύζυγό μου καθώς και στους γονείς μου για την πολύτιμη βοήθεια , υπομονή και τη συμπαράστασή τους σε όλη αυτή τη διαδρομή.

Ευχαριστώ επίσης τον εαυτό μου για την επιμονή και την αντοχή που επέδειξε, παρά τις δυσκολίες και τις απαιτήσεις των πολλαπλών ρόλων που κλήθηκε να υπηρετήσει.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνω στους επιβλέποντες καθηγητές μου, Δημήτριο Παρσάνογλου και Νέλλη Καμπούρη, για την εμπιστοσύνη, την καθοδήγηση, τις εύστοχες παρατηρήσεις και την πολύτιμη επιστημονική τους υποστήριξη.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις γυναίκες που είχα την τιμή να γνωρίσω μέσα από την επαγγελματική μου πορεία στον Ξενώνα Φιλοξενίας Γυναικών Θυμάτων Έμφυλης Βίας. Η δύναμη, η ανθεκτικότητα και η αξιοπρέπειά τους αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και συνέβαλαν ουσιαστικά στη διαμόρφωση της παρούσας εργασίας.

Σε όλους και όλες εκφράζω ένα βαθύ και ειλικρινές ευχαριστώ.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει τις εμπειρίες μεταναστριών γυναικών που απασχολούνται σε άτυπες μορφές εργασίας στην Ελλάδα και έχουν βιώσει έμφυλη βία. Στόχος της είναι να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, το μεταναστευτικό καθεστώς και η εμπειρία της βίας αλληλεπιδρούν και διαμορφώνουν τις εργασιακές διαδρομές των γυναικών, αναδεικνύοντας τις συνθήκες επισφάλειας, αορατότητας και κοινωνικού αποκλεισμού που συχνά συνοδεύουν την άτυπη εργασία.

Το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας βασίζεται στη φεμινιστική κοινωνιολογία της εργασίας, στη θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής και στη διαθεματική προσέγγιση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη συγκέντρωση πολλών μεταναστριών γυναικών σε τομείς όπως η οικιακή εργασία, η φροντίδα και οι προσωπικές υπηρεσίες, οι οποίοι χαρακτηρίζονται από περιορισμένη θεσμική προστασία και κοινωνική υποτίμηση. Παράλληλα, εξετάζεται η σύνθετη σχέση μεταξύ έμφυλης βίας και εργασιακής εμπειρίας, καθώς και ο ρόλος του μεταναστευτικού καθεστώτος στη διαμόρφωση των διαθέσιμων επαγγελματικών επιλογών.

Η έρευνα είναι ποιοτική και βασίζεται σε πέντε ημιδομημένες συνεντεύξεις με μετανάστριες γυναίκες που έχουν εμπειρία άτυπης εργασίας και έμφυλης βίας. Τα ευρήματα δείχνουν ότι η πρόσβαση στην εργασία πραγματοποιείται κυρίως μέσω άτυπων δικτύων, ενώ οι εργασιακές σχέσεις χαρακτηρίζονται συχνά από επισφάλεια, περιορισμένη διαπραγματευτική ισχύ και άνισες σχέσεις εξουσίας. Οι συμμετέχουσες βίωσαν πολλαπλές μορφές διάκρισης που συνδέονται με το φύλο, την εθνοτική καταγωγή και το μεταναστευτικό καθεστώς, ενώ η εμπειρία της βίας επηρέασε με διαφορετικούς τρόπους την επαγγελματική και προσωπική τους πορεία. Παράλληλα, οι αφηγήσεις τους ανέδειξαν στρατηγικές επιβίωσης, ανθεκτικότητας και διεκδίκησης, καθώς και τη σημασία των κοινωνικών δικτύων και των υποστηρικτικών δομών στην προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της ζωής τους.

Συνολικά, η εργασία καταδεικνύει ότι οι εργασιακές εμπειρίες των μεταναστριών γυναικών δεν μπορούν να κατανοηθούν μέσα από έναν μόνο παράγοντα, αλλά αποτελούν το αποτέλεσμα της διασταύρωσης πολλαπλών κοινωνικών, έμφυλων και θεσμικών ανισοτήτων.

Ταυτόχρονα, αναδεικνύει ότι οι γυναίκες δεν αποτελούν μόνο υποκείμενα ευαλωτότητας, αλλά και ενεργούς κοινωνικούς δρώντες που αναπτύσσουν στρατηγικές προσαρμογής, αντίστασης και ενδυνάμωσης. Τα ευρήματα υπογραμμίζουν την ανάγκη ενίσχυσης της θεσμικής προστασίας, της κοινωνικής ορατότητας και της πρόσβασης των μεταναστριών γυναικών σε υπηρεσίες υποστήριξης και εργασιακά δικαιώματα.

Λέξεις-κλειδιά: φύλο, μετανάστευση, άτυπη εργασία, οικιακή εργασία, έμφυλη βία, διαθεματικότητα, κοινωνική αναπαραγωγή.

Abstract

This master's thesis explores the experiences of migrant women engaged in informal forms of employment in Greece who have experienced gender-based violence. Its aim is to investigate how gender, ethnic identity, migration status, and experiences of violence intersect and shape women's employment trajectories, highlighting the conditions of precarity, invisibility, and social exclusion that often characterize informal work.

The theoretical framework of the study draws on feminist sociology of work, social reproduction theory, and intersectionality. Particular emphasis is placed on the concentration of migrant women in sectors such as domestic work, caregiving, and personal services, which are characterized by limited institutional protection and social devaluation. Furthermore, the study examines the complex relationship between gender-based violence and employment experiences, as well as the role of migration status in shaping women's available occupational opportunities.

The research adopts a qualitative approach and is based on five semi-structured interviews with migrant women who have experience of both informal employment and gender-based violence. The findings indicate that access to employment is primarily achieved through informal networks, while employment relationships are often characterized by precariousness, limited bargaining power, and unequal power relations. Participants reported multiple forms of discrimination related to gender, ethnic origin, and migration status, while experiences of violence affected their professional and personal trajectories in different ways. At the same time, their narratives revealed strategies of survival, resilience, and agency, as well as the importance of social networks and support services in their efforts to rebuild and redefine their lives. Overall, the study demonstrates that migrant women's labour experiences cannot be understood through a single explanatory factor but rather as the outcome of intersecting social, gendered, and institutional inequalities. At the same time, it highlights that these women should not be viewed solely as subjects of vulnerability but also as active social agents who develop strategies of adaptation, resistance, and empowerment. The findings underscore the need to strengthen institutional protection, social visibility, and migrant women's access to support services and labour rights.

Keywords: gender, migration, informal work, domestic work, gender-based violence, intersectionality, social reproduction.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Ευχαριστίες	4
Περίληψη	5
Abstract	7
Εισαγωγή	11

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Θεωρητικές Προσεγγίσεις	13
1.1 Φύλο και εργασία	13
1.1.1 Η αορατότητα της οικιακής εργασίας	14
1.1.2 Η φροντίδα ως κοινωνική και πολιτική κατηγορία	15
1.2 Το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης	16
1.3 Η θηλυκοποίηση της μετανάστευσης	17
1.3.1 Η διεθτικοποίηση της φροντίδας και οι παγκόσμιες αλυσίδες φροντίδας	18
1.4 Παράγοντες που εξηγούν τη γυναικεία μετανάστευση	19
1.5 Μετανάστευση και καταμερισμός εργασίας	20
1.6 Διαθεματικότητα: φύλο, εθνότητα και τάξη	21
1.6.1 Διαθεματικότητα και μεταναστευτικό καθεστώς	22
1.7 Έμφυλη βία και κοινωνικός αποκλεισμός	23
1.7.1 Η σιωπή ως στρατηγική επιβίωσης	23
1.7.2 Ανθεκτικότητα, δυνατότητα δράσης (agency) και συλλογικές μορφές αντίστασης..	24
1.7.3 Η θυματοποίηση των μεταναστριών γυναικών στο δημόσιο και επιστημονικό λόγο.	25
1.8 Κοινωνική αναπαραγωγή και κρίση φροντίδας	27
1.9 Επισφάλεια και άτυπη εργασία	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Μετανάστριες και Άτυπη Εργασία στην Ελλάδα

2.1 Ιστορική επισκόπηση της γυναικείας μετανάστευσης στην Ελλάδα.....	29
2.2 Η εξέλιξη της μετανάστευσης στην Ελλάδα μετά τη δεκαετία του 1990.....	30
2.3 Άτυπη/αόρατη εργασία (οικιακή εργασία, φροντίδα κ.ά.).....	31
2.4 Νομοθετικό και κοινωνικό πλαίσιο.....	32
2.4.1 Σύγχρονο Νομοθετικό Πλαίσιο για την Οικιακή Εργασία και την Έμφυλη Βία.....	37
2.5 Οικογένεια, κοινωνικό κράτος και μετανάστριες εργαζόμενες.....	38
2.6 Νομιμότητα, παρανομία και εργασιακή εξάρτηση.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Έμφυλη Βία και Μετανάστευση

3.1 Ορισμοί και μορφές έμφυλης βίας	40
3.1.1 Μορφές έμφυλης βίας στην εργασία.....	41
3.2 Ευαλωτότητα μεταναστριών γυναικών.....	42
3.2.1 Το τραύμα και οι επιπτώσεις του στην εργασιακή ένταξη.....	43
3.3 Θεσμικές και κοινωνικές απαντήσεις.....	44
3.3.1 Η δυσκολία πρόσβασης σε μηχανισμούς προστασίας.....	44
3.4 Τραύμα, σιωπή και δυσκολία διεκδίκησης δικαιωμάτων.....	45
3.4.1 Ανθεκτικότητα και διαδικασίες ενδυνάμωσης.....	46

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Μεθοδολογία της Έρευνας

4.1 Ερευνητικός σχεδιασμός.....	47
4.2 Μέθοδος συλλογής δεδομένων.....	48
4.3 Δείγμα και κριτήρια επιλογής.....	49
4.4 Δεοντολογία της έρευνας.....	49
4.5 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων.....	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Παρουσίαση Συμμετεχουσών.....

5.1 Μετανάστευση ως ανάγκη επιβίωσης	53
--	----

5.2 Άτυπη εργασία και συνθήκες εκμετάλλευσης.....	53
5.3 Αορατότητα και κοινωνικός αποκλεισμός.....	54
5.4 Μεταναστευτικό καθεστώς, φόβος και αποκλεισμός.....	54
5.5 Η σχέση έμφυλης βίας και εργασιακής εμπειρίας.....	55
5.5.1 Η ενδοοικογενειακή βία ως παράγοντας εργασιακής επισφάλειας.....	55
5.5.2 Έμφυλη βία στον χώρο εργασίας.....	56
5.5.3 Δομικές μορφές έμφυλης βίας και η υποτίμηση της οικιακής εργασίας.....	56
5.6 Έμφυλη βία: από την ιδιωτική ζωή στην εργασία.....	57
5.7 Μητρότητα και συναισθηματικό κόστος.....	57
5.8 Συνθήκες διαβίωσης και καθημερινή ανασφάλεια.....	58
5.9 Στρατηγικές επιβίωσης και ανθεκτικότητα.....	58
5.10 Συνολική αποτίμηση.....	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : Συζήτηση Ευρημάτων.....	60
6.2.1 Περιορισμοί της Έρευνας.....	64
6.2.2 Αναστοχασμός της ερευνήτριας.....	66
Αντί Επιλόγου.....	67
Συμπεράσματα	69
Βιβλιογραφία	73
Παράρτημα Ι: Οδηγός Ημιδομημένης Συνέντευξης	75
Παράρτημα ΙΙ: Έντυπο Ενημερωμένης Συγκατάθεσης	78
Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα.....	79

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία εστιάζει στις εμπειρίες μεταναστριών γυναικών που απασχολούνται σε άτυπες μορφές εργασίας στην Ελλάδα και έχουν βιώσει έμφυλη βία. Στόχος της είναι να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, το μεταναστευτικό καθεστώς και η εμπειρία της βίας διαμορφώνουν τις εργασιακές τους διαδρομές, αναδεικνύοντας τις «αόρατες ζωές» και τις «αόρατες εργασίες» που αναπτύσσονται στο πλαίσιο ευρύτερων κοινωνικών, οικονομικών και θεσμικών ανισοτήτων.

Η γυναικεία μετανάστευση προς την Ελλάδα, ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, συνδέθηκε στενά με την ανάπτυξη τομέων απασχόλησης που αφορούν την οικιακή εργασία, τη φροντίδα ηλικιωμένων, την καθαριότητα και άλλες προσωπικές υπηρεσίες. Παρότι οι δραστηριότητες αυτές είναι απαραίτητες για την καθημερινή λειτουργία της κοινωνίας και την κοινωνική αναπαραγωγή, παραμένουν συχνά χαμηλά αμειβόμενες, περιορισμένα αναγνωρισμένες και κοινωνικά υποτιμημένες. Παράλληλα, πολλές μετανάστριες έρχονται αντιμέτωπες με πολλαπλές μορφές διάκρισης, αποκλεισμού και βίας, οι οποίες επηρεάζουν τόσο την εργασιακή όσο και την προσωπική τους ζωή.

Η εργασία υιοθετεί τη διαθεματική προσέγγιση, εξετάζοντας το φύλο, την εθνοτική ταυτότητα, το μεταναστευτικό καθεστώς και την εμπειρία της έμφυλης βίας ως αλληλένδετους άξονες που συνδιαμορφώνουν τις εμπειρίες των γυναικών. Μέσα από τη βιβλιογραφική επισκόπηση και την ποιοτική ανάλυση πέντε ημιδομημένων συνεντεύξεων, επιδιώκεται η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι δομικές ανισότητες εγγράφονται στις καθημερινές ζωές των συμμετεχουσών, αλλά και των στρατηγικών επιβίωσης, προσαρμογής και διεκδίκησης που αναπτύσσουν.

Η παρούσα μελέτη υποστηρίζει ότι η ένταξη των μεταναστριών γυναικών στην αγορά εργασίας δεν μπορεί να αναλυθεί ανεξάρτητα από το μεταναστευτικό καθεστώς, τις έμφυλες σχέσεις εξουσίας και τις ευρύτερες κοινωνικές ανισότητες που διαμορφώνουν τις δυνατότητες και τους περιορισμούς τους. Παράλληλα, η σχέση μεταξύ έμφυλης βίας και εργασιακής εμπειρίας δεν είναι ενιαία ούτε γραμμική. Σε ορισμένες περιπτώσεις η βία προηγείται της εργασιακής εμπειρίας και επηρεάζει τις διαθέσιμες επιλογές απασχόλησης, ενώ σε άλλες εκδηλώνεται μέσα στον ίδιο τον εργασιακό χώρο μέσω μορφών παρενόχλησης, ελέγχου και εκμετάλλευσης.

Ταυτόχρονα, η εργασία δεν προσεγγίζει τις μετανάστριες γυναίκες αποκλειστικά ως υποκείμενα ευαλωτότητας. Παρότι οι συμμετέχουσες βρέθηκαν αντιμέτωπες με πολλαπλές δυσκολίες, οι αφηγήσεις τους αναδεικνύουν επίσης διαδικασίες ανθεκτικότητας, ενδυνάμωσης και δυνατότητας δράσης. Μέσα από την εργασία, τα κοινωνικά δίκτυα, τη μητρότητα και την υποστήριξη θεσμικών φορέων, πολλές γυναίκες αναπτύσσουν στρατηγικές που τους επιτρέπουν να διεκδικούν μεγαλύτερη αυτονομία και να επαναδιαμορφώνουν τη ζωή τους.

Η εργασία οργανώνεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος παρουσιάζει το θεωρητικό και βιβλιογραφικό πλαίσιο, εστιάζοντας στη σχέση φύλου και εργασίας, στη γυναικεία μετανάστευση, στην άτυπη εργασία, στη διαθεματικότητα και στην έμφυλη βία. Το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει τη μεθοδολογία της έρευνας, την παρουσίαση και ανάλυση των ευρημάτων, καθώς και τη συζήτησή τους υπό το πρίσμα της σχετικής βιβλιογραφίας, με στόχο την ανάδειξη της πολυπλοκότητας των εμπειριών των μεταναστριών γυναικών στην Ελλάδα.

ΜΕΡΟΣ Α΄: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Κεφάλαιο 1: Θεωρητικές Προσεγγίσεις

1.1 Φύλο και εργασία

Η σχέση φύλου και εργασίας αποτελεί βασικό άξονα της κοινωνιολογίας της εργασίας και της φεμινιστικής θεωρίας. Η εργασία δεν συνιστά ουδέτερο κοινωνικό πεδίο, αλλά χώρο μέσα στον οποίο οργανώνονται, αναπαράγονται και νομιμοποιούνται σχέσεις εξουσίας. Το φύλο, ως κοινωνική και ιστορική κατασκευή, επηρεάζει τόσο την πρόσβαση των υποκειμένων στην αγορά εργασίας όσο και την κοινωνική αποτίμηση διαφορετικών μορφών απασχόλησης. Όπως επισημαίνει η Πετράκη (2022), η έμφυλη διάσταση της εργασίας δεν αφορά μόνο τις διαφορές συμμετοχής ανδρών και γυναικών στην απασχόληση, αλλά και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων ορισμένες εργασίες κατασκευάζονται ως «ανδρικές» και άλλες ως «γυναικείες».

Κεντρική για την κατανόηση αυτής της σχέσης είναι η έννοια της κοινωνικής αναπαραγωγής. Οι Laslett και Brenner (1989) υποστηρίζουν ότι η κοινωνική αναπαραγωγή περιλαμβάνει τις διαδικασίες που καθιστούν δυνατή τη συνέχιση της κοινωνικής ζωής: τη φροντίδα, την ανατροφή, την καθημερινή συντήρηση του νοικοκυριού και την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Παρότι η εργασία αυτή είναι απολύτως αναγκαία, έχει ιστορικά αποδοθεί στις γυναίκες και έχει συστηματικά υποτιμηθεί. Στο ίδιο θεωρητικό πλαίσιο, η Fraser (2016) δείχνει ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός στηρίζεται στην εργασία φροντίδας, ενώ ταυτόχρονα αποδυναμώνει τις υλικές και θεσμικές προϋποθέσεις που τη στηρίζουν.

Η φεμινιστική θεωρία αμφισβήτησε τη διάκριση ανάμεσα σε «παραγωγική» και «αναπαραγωγική» εργασία. Η πρώτη αναγνωρίζεται ως αμειβόμενη, δημόσια και οικονομικά μετρήσιμη, ενώ η δεύτερη παραμένει συχνά αόρατη, ιδιωτική και υποτιμημένη. Η Αθανασοπούλου (2008β), αναλύοντας την εμπειρία Αλβανίδων μεταναστριών στην Αθήνα, δείχνει ότι στην πράξη η διάκριση αυτή συχνά καταρρέει: η έμμισθη και η άμισθη οικιακή εργασία συγκροτούν ένα συνεχές, μέσα στο οποίο οι γυναίκες επωμίζονται πολλαπλά βάρη φροντίδας, εξυπηρέτησης και συντήρησης.

Παράλληλα, ο Ψημένος (2013) επισημαίνει ότι οι προσωπικές υπηρεσίες και το υπηρετικό δυναμικό καταλαμβάνουν χαμηλή θέση στην κοινωνική ιεράρχηση της εργασίας όχι λόγω έλλειψης χρησιμότητας, αλλά εξαιτίας της σύνδεσής τους με το οικιακό, το ιδιωτικό και το

γυναικείο. Οι εργασίες αυτές θεωρούνται συχνά «φυσικές» για τις γυναίκες και όχι αποτέλεσμα δεξιοτήτων ή επαγγελματικής εξειδίκευσης. Έτσι, η υποτίμησή τους είναι βαθιά κοινωνική και συμβολική.

Η έμφυλη οργάνωση της εργασίας αποκτά ιδιαίτερη ένταση όταν συνδέεται με τη μετανάστευση, καθώς οι μετανάστριες γυναίκες εντάσσονται συχνά σε τομείς χαμηλής αναγνώρισης και περιορισμένης θεσμικής προστασίας.

1.1.1 Η αορατότητα της οικιακής εργασίας

Η οικιακή εργασία αποτελεί χαρακτηριστική μορφή κοινωνικά αναγκαίας αλλά συστηματικά αόρατης εργασίας. Παρότι είναι θεμελιώδης για την καθημερινή αναπαραγωγή της ζωής και τη λειτουργία των νοικοκυριών, συχνά δεν αναγνωρίζεται ως «πραγματική» εργασία. Η υποτίμηση αυτή συνδέεται με τον ιστορικό διαχωρισμό ανάμεσα στην παραγωγική και την αναπαραγωγική εργασία, όπου η δεύτερη ταυτίζεται με τον ιδιωτικό χώρο, τη γυναικεία φροντίδα και την ηθική υποχρέωση (Laslett & Brenner, 1989).

Η οικιακή εργασία εμφανίζεται συχνά ως φυσική προέκταση του γυναικείου ρόλου και όχι ως πεδίο δεξιοτήτων, χρόνου, σωματικής κόπωσης και συναισθηματικής επιβάρυνσης. Η φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων, η καθαριότητα, η συντήρηση του νοικοκυριού και η οργάνωση της καθημερινότητας αντιμετωπίζονται ως αυτονόητες πρακτικές της οικογενειακής ζωής, όχι ως κοινωνικά αναγκαίες μορφές εργασίας. Η Fraser (2016) υπογραμμίζει ότι αυτή η αορατότητα επιτρέπει στον σύγχρονο καπιταλισμό να στηρίζεται σε μεγάλους όγκους απλήρωτης ή χαμηλά αμειβόμενης φροντιστικής εργασίας, χωρίς να αναγνωρίζει το πραγματικό της κόστος.

Ο ιδιωτικός χώρος του σπιτιού συμβάλλει καθοριστικά στην απόκρυψη της εκμετάλλευσης. Σε αντίθεση με τους τυπικούς χώρους μισθωτής εργασίας, το σπίτι δεν διαθέτει σαφή όρια ανάμεσα στην εργασία, στην προσωπική ζωή και στη συναισθηματική σχέση. Όπως σημειώνουν οι Παπαταξιάρχης, Τοπάλη και Αθανασοπούλου (2009), η οικιακή εργασία οργανώνεται μέσα σε σχέσεις οικειότητας που συχνά συγκαλύπτουν τις πραγματικές ιεραρχίες εξουσίας.

Η εργαζόμενη μπορεί να παρουσιάζεται ως «σαν μέλος της οικογένειας», χωρίς αυτό να αναιρεί την άνιση κατανομή δύναμης, την υπερεργασία ή τη διαρκή διαθεσιμότητα που απαιτείται από εκείνη.

Η αορατότητα της οικιακής εργασίας δεν αποτελεί απλή συμβολική υποτίμηση, αλλά μηχανισμό αναπαραγωγής έμφυλων και ταξικών ανισοτήτων. Η μη αναγνώρισή της ως πλήρους μορφής εργασίας περιορίζει τη θεσμική προστασία, ενισχύει την κοινωνική ανοχή στην εκμετάλλευση και δυσχεραίνει τη συλλογική διεκδίκηση δικαιωμάτων.

1.1.2 Η φροντίδα ως κοινωνική και πολιτική κατηγορία

Η φροντίδα δεν μπορεί να νοηθεί αποκλειστικά ως συναισθηματική, οικογενειακή ή ηθική πρακτική. Αντίθετα, αποτελεί θεμελιώδη μορφή κοινωνικής εργασίας με σαφές οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό βάρος. Περιλαμβάνει δραστηριότητες που εξασφαλίζουν την επιβίωση, την καθημερινή συντήρηση και την αναπαραγωγή της ζωής: σωματική φροντίδα, συναισθηματική υποστήριξη, ανατροφή, νοσηλευτική μέριμνα και υποστήριξη εξαρτημένων προσώπων.

Η φεμινιστική θεωρία της κοινωνικής αναπαραγωγής ανέδειξε ότι η φροντίδα αποτελεί δομικό στοιχείο της οικονομίας και όχι εξωτερική προς αυτήν δραστηριότητα. Οι Laslett & Brenner (1989) έδειξαν ότι η αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής και της εργατικής δύναμης στηρίζεται σε καθημερινές πρακτικές φροντίδας, οι οποίες ιστορικά επιφορτίζονται στις γυναίκες.

Η Fraser (2016) προσδίδει στη φροντίδα έντονη πολιτική διάσταση. Το πώς οργανώνεται — αν παρέχεται από το κράτος, την αγορά, την οικογένεια ή μετανάστριες εργαζόμενες— αντανακλά κοινωνικές ιεραρχίες και σχέσεις εξουσίας. Η κρίση της φροντίδας στον σύγχρονο καπιταλισμό συνδέεται με την υποχώρηση του κοινωνικού κράτους και τη μεταφορά του βάρους στα νοικοκυριά και στις γυναίκες, ιδιαίτερα στις μετανάστριες που αναλαμβάνουν αόρατες μορφές κοινωνικής αναπαραγωγής.

Η Bhattacharya (2017) επισημαίνει ότι η κοινωνική αναπαραγωγή και ειδικότερα η φροντίδα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως κεντρικές κατηγορίες για την κατανόηση των κοινωνικών ανισοτήτων. Η άνιση κατανομή της φροντίδας παράγει όχι μόνο έμφυλες ανισότητες, αλλά και ταξικές, φυλετικές και εθνοτικές ιεραρχήσεις, καθώς συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες επιφορτίζονται δυσανάλογα με αυτό το έργο. Η κατανόηση της φροντίδας ως κοινωνικής και πολιτικής κατηγορίας επιτρέπει να φανεί ότι η άνιση κατανομή της δεν περιορίζεται στο εσωτερικό των εθνικών κοινωνιών, αλλά επεκτείνεται και στο πεδίο της μετανάστευσης.

Η αυξανόμενη ανάγκη για εργασία φροντίδας στις κοινωνίες υποδοχής, σε συνδυασμό με τις ανεπάρκειες του κοινωνικού κράτους, συνέβαλε στη μαζική ένταξη μεταναστριών γυναικών σε τομείς οικιακής εργασίας, προσωπικών υπηρεσιών και φροντίδας.

Η κατανόηση της σχέσης φύλου και εργασίας είναι ιδιαίτερα σημαντική για τη μελέτη των μεταναστριών γυναικών, καθώς οι έμφυλες ιεραρχίες διασταυρώνονται με την εθνοτική καταγωγή, το μεταναστευτικό καθεστώς και τις ταξικές ανισότητες, διαμορφώνοντας συγκεκριμένες θέσεις στον καταμερισμό της εργασίας.

1.2 Το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης

Η γυναικεία μετανάστευση συνιστά κεντρική διάσταση των σύγχρονων μεταναστευτικών ρευμάτων και δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως δευτερεύον φαινόμενο της ανδρικής μετανάστευσης.

Για μεγάλο διάστημα, οι κυρίαρχες θεωρήσεις περιέγραφαν τον άνδρα ως βασικό φορέα της μετακίνησης και τη γυναίκα ως εξαρτώμενο μέλος, που μετακινείται στο πλαίσιο οικογενειακής επανένωσης ή ακολουθεί την ανδρική στρατηγική. Η Morokvasic (1984) αμφισβήτησε αυτό το ανδροκεντρικό σχήμα, αναδεικνύοντας ότι οι γυναίκες μεταναστεύουν και αυτόνομα, ως ενεργά κοινωνικά και οικονομικά υποκείμενα.

Η γυναικεία μετανάστευση δεν αφορά μόνο την αριθμητική παρουσία των γυναικών στις διεθνείς μετακινήσεις, αλλά και τη μεταβολή του τρόπου με τον οποίο κατανοείται η ίδια η μετανάστευση. Οι γυναίκες δεν είναι απλώς συνοδοί ή εξαρτώμενα πρόσωπα, αλλά συχνά βασικές εργαζόμενες, υποστηρίκτριες των οικογενειών τους και κεντρικά πρόσωπα στις στρατηγικές επιβίωσης των νοικοκυριών. Η Parreñas (2001) επισημαίνει ότι οι μετανάστριες αναλαμβάνουν κρίσιμο ρόλο στις διεθνείς αλυσίδες φροντίδας, καθώς καλύπτουν ανάγκες αναπαραγωγικής εργασίας στις κοινωνίες υποδοχής, ενώ ταυτόχρονα διατηρούν υποχρεώσεις προς τις οικογένειές τους στις χώρες προέλευσης.

Η διεθνής βιβλιογραφία έχει αναδείξει ότι οι μετανάστριες αποτελούν ενεργά οικονομικά υποκείμενα και διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στις παγκόσμιες αλυσίδες φροντίδας (Morokvasic, 1984· Hochschild, 2000· Parreñas, 2001).

Η σημασία της γυναικείας μετανάστευσης είναι διπλή. Αφενός, αναδεικνύει τη συμμετοχή των γυναικών στην παγκόσμια αγορά εργασίας υπό συγκεκριμένους όρους φύλου, τάξης και εθνότητας. Αφετέρου, φανερώνει ότι η μετακίνηση των γυναικών συνδέεται στενά με τη φροντίδα, την οικογένεια και την κοινωνική αναπαραγωγή (Morokvasic, 1984· Hochschild, 2000· Parreñas, 2001).

Αφετέρου, φανερώνει ότι η μετακίνηση των γυναικών συνδέεται στενά με τη φροντίδα, την οικογένεια και την κοινωνική αναπαραγωγή. Επομένως, η γυναικεία μετανάστευση δεν μπορεί να ερμηνευτεί μόνο με οικονομικούς δείκτες, αλλά απαιτεί ανάλυση των έμφυλων ρόλων, των οικογενειακών στρατηγικών και των ανισοτήτων που οργανώνουν τόσο τις κοινωνίες προέλευσης όσο και τις κοινωνίες υποδοχής.

1.3 Η θηλυκοποίηση της μετανάστευσης

Ο όρος «θηλυκοποίηση της μετανάστευσης» χρησιμοποιείται για να περιγράψει την αυξανόμενη ορατότητα των γυναικών στα μεταναστευτικά ρεύματα και τη μετατόπιση από το παλαιότερο πρότυπο της εξαρτημένης γυναικείας μετακίνησης προς ένα πιο αυτόνομο και εργασιακά προσανατολισμένο μοντέλο. Η έννοια αυτή δεν αναφέρεται μόνο στην αύξηση του αριθμού των γυναικών που μεταναστεύουν, αλλά και στον μετασχηματισμό της θέσης τους στο μεταναστευτικό φαινόμενο. Οι γυναίκες εμφανίζονται πλέον ως αυτόνομες μετανάστριες, οι οποίες λαμβάνουν αποφάσεις μετακίνησης, εργάζονται, στηρίζουν οικονομικά οικογένειες και διαχειρίζονται διεθνικά δίκτυα φροντίδας (Morokvasic, 1984· Parreñas, 2001).

Η θηλυκοποίηση της μετανάστευσης σχετίζεται στενά με την παγκοσμιοποίηση της φροντίδας. Όπως έχει δείξει η Parreñas (2001), η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών της μεσαίας τάξης στις αγορές εργασίας των χωρών υποδοχής, σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια δημόσιων συστημάτων φροντίδας, δημιούργησε αυξημένη ζήτηση για φθηνή και ευέλικτη εργασία στον οικιακό και φροντιστικό τομέα. Τη ζήτηση αυτή καλύπτουν σε μεγάλο βαθμό μετανάστριες γυναίκες, οι οποίες αναλαμβάνουν υπηρεσίες καθαριότητας, φροντίδας παιδιών, ηλικιωμένων και ασθενών.

Η θηλυκοποίηση της μετανάστευσης δεν αποτελεί απλώς δημογραφικό φαινόμενο, αλλά ένδειξη βαθύτερης αναδιάρθρωσης της διεθνούς αγοράς εργασίας. Η παγκόσμια οικονομία απορροφά γυναικεία μεταναστευτική εργασία σε τομείς χαμηλού κύρους και περιορισμένης

θεσμικής προστασίας, επειδή οι τομείς αυτοί συνδέονται ιδεολογικά με τη «φυσική» γυναικεία προδιάθεση για φροντίδα, εξυπηρέτηση και οικιακή εργασία.

1.3.1 Η διεθνικοποίηση της φροντίδας και οι παγκόσμιες αλυσίδες φροντίδας

Η γυναικεία μετανάστευση συνδέεται στενά με τη διεθνικοποίηση της φροντίδας και τη συγκρότηση των λεγόμενων *global care chains*, δηλαδή των παγκόσμιων αλυσίδων φροντίδας. Η έννοια αυτή περιγράφει τις διακρατικές αλληλουχίες εργασίας φροντίδας, μέσα από τις οποίες η καθημερινή αναπαραγωγή της ζωής μεταφέρεται από γυναίκες κοινωνικά και οικονομικά προνομιούχων ομάδων σε γυναίκες χαμηλότερης ταξικής και συχνά μεταναστευτικής θέσης. Η Hochschild (2000) δείχνει ότι η παγκοσμιοποίηση δεν αφορά μόνο τη μετακίνηση κεφαλαίων και εμπορευμάτων, αλλά και τη διεθνή μεταφορά συναισθηματικής και φροντιστικής εργασίας.

Οι αλυσίδες φροντίδας συγκροτούνται όταν γυναίκες από φτωχότερες χώρες μετακινούνται για να καλύψουν ανάγκες οικιακής εργασίας και φροντίδας σε πλουσιότερες κοινωνίες, αφήνοντας συχνά πίσω τις δικές τους οικογένειες. Έτσι, η φροντίδα μεταφέρεται από μία γυναίκα σε άλλη, μέσα από ιεραρχίες φύλου, τάξης, εθνότητας και γεωγραφικής ανισότητας. Η Parreñas (2001) υποστηρίζει ότι οι μετανάστριες οικιακές εργαζόμενες αναλαμβάνουν τη φροντίδα παιδιών, ηλικιωμένων και νοικοκυριών στις κοινωνίες υποδοχής, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζουν να στηρίζουν οικονομικά και συναισθηματικά τις οικογένειές τους στις χώρες προέλευσης.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η έννοια της διακρατικής μητρότητας. Η Parreñas (2005) επισημαίνει ότι πολλές μετανάστριες μητέρες βιώνουν τη μητρότητα εξ αποστάσεως, στηρίζοντας τα παιδιά τους μέσω εμβασμάτων, τηλεφωνικής επικοινωνίας και συγγενικών δικτύων φροντίδας. Με αυτόν τον τρόπο, η μητρότητα δεν αναιρείται από τη μετανάστευση, αλλά αναδιοργανώνεται σε διεθνή κλίμακα.

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, η έννοια των *global care chains* είναι κομβική, καθώς βοηθά να κατανοηθεί γιατί οι μετανάστριες στην Ελλάδα εντάσσονται συχνά στην οικιακή εργασία και στη φροντίδα. Η θέση τους στην ελληνική αγορά εργασίας αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης διεθνούς αναδιάρθρωσης της κοινωνικής αναπαραγωγής.

1.4 Παράγοντες που εξηγούν τη γυναικεία μετανάστευση

Η γυναικεία μετανάστευση δεν μπορεί να εξηγηθεί με έναν μόνο παράγοντα, αλλά αποτελεί αποτέλεσμα της συνάρθρωσης οικονομικών, κοινωνικών, οικογενειακών και πολιτισμικών διαδικασιών. Οι κλασικές οικονομικές θεωρίες έδωσαν έμφαση στις ανισότητες ανάμεσα στις χώρες προέλευσης και υποδοχής, στη φτώχεια, στην ανεργία και στις μισθολογικές διαφορές. Ωστόσο, η γυναικεία μετανάστευση απαιτεί πιο σύνθετη ερμηνεία, καθώς οι γυναίκες μετακινούνται μέσα σε ήδη έμφυλα οργανωμένα κοινωνικά πλαίσια.

Ένας πρώτος βασικός παράγοντας είναι η ζήτηση γυναικείας εργασίας στις χώρες υποδοχής. Η αναδιάρθρωση των αγορών εργασίας, η εμπορευματοποίηση της φροντίδας και η ανεπάρκεια των δημόσιων υπηρεσιών πρόνοιας δημιούργησαν αυξημένες ανάγκες για χαμηλά αμειβόμενη, ευέλικτη και άμεσα διαθέσιμη εργασία στον οικιακό και φροντιστικό τομέα. Οι γυναίκες απασχολούνται κυρίως σε αυτούς τους κλάδους επειδή θεωρούνται κοινωνικά κατάλληλες για εργασίες φροντίδας και προσωπικής εξυπηρέτησης (Parreñas, 2001· Μαρούκης, 2009).

Ένας δεύτερος παράγοντας αφορά τις οικογενειακές στρατηγικές επιβίωσης. Η μετανάστευση των γυναικών συχνά δεν είναι αμιγώς ατομική επιλογή, αλλά εντάσσεται σε συλλογικές στρατηγικές του νοικοκυριού, που στοχεύουν στη βελτίωση του εισοδήματος, στην υποστήριξη των παιδιών, στην αποπληρωμή χρεών ή στη διατήρηση της οικογένειας σε συνθήκες οικονομικής αβεβαιότητας. Η Βασιλικού (2009) δείχνει ότι οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί λειτουργούν συχνά ως βασικά πρόσωπα της διεθνικής οικογένειας, στηρίζοντας υλικά και συναισθηματικά συγγενικά δίκτυα που βρίσκονται σε άλλο κράτος.

Τρίτος σημαντικός παράγοντας είναι οι έμφυλες ανισότητες στις κοινωνίες προέλευσης. Οι γυναίκες συχνά αντιμετωπίζουν περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην ιδιοκτησία, στην εργασία και στους πόρους, ενώ παράλληλα υπόκεινται σε πατριαρχικές δομές που περιορίζουν την αυτονομία τους.

Σε τέτοιες συνθήκες, η μετανάστευση μπορεί να λειτουργήσει όχι μόνο ως οικονομική στρατηγική, αλλά και ως διέξοδος από περιοριστικά κοινωνικά περιβάλλοντα.

Τέλος, σημαντικό ρόλο παίζουν τα μεταναστευτικά και συγγενικά δίκτυα. Τα δίκτυα αυτά διευκολύνουν την πρόσβαση σε πληροφορίες, εργασία και κατοικία, μειώνοντας το ρίσκο της μετακίνησης.

Στην περίπτωση της οικιακής εργασίας, λειτουργούν συχνά ως μηχανισμοί άτυπης ένταξης, αλλά και ως τρόποι αναπαραγωγής συγκεκριμένων εθνοτικών και έμφυλων θέσεων στην αγορά εργασίας.

Οι παράγοντες που ωθούν τις γυναίκες στη μετανάστευση δεν εξηγούν μόνο την απόφαση μετακίνησης, αλλά και τη μετέπειτα θέση τους στην αγορά εργασίας. Για τον λόγο αυτό, είναι κρίσιμο να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο η μετανάστευση συνδέεται με τον καταμερισμό της εργασίας στις κοινωνίες υποδοχής.

1.5 Μετανάστευση και καταμερισμός εργασίας

Η μετανάστευση αποτελεί οργανικό στοιχείο του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας. Οι μετακινήσεις πληθυσμών δεν είναι απλές δημογραφικές μεταβολές, αλλά διαδικασίες που συνδέονται με τις ανάγκες των αγορών εργασίας, τις ανισότητες ανάμεσα σε εθνικές οικονομίες και τις διαφορετικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης της εργασίας. Στην περίπτωση των γυναικών, η μετανάστευση συνδέεται στενά με τον έμφυλο καταμερισμό εργασίας, καθώς οι μετανάστριες εντάσσονται κυρίως σε τομείς φροντίδας, προσωπικών υπηρεσιών και οικιακής εργασίας.

Η Αθανασοπούλου (2008α), εξετάζοντας τις Αλβανίδες έμμισθες οικιακές εργαζόμενες, δείχνει ότι η ενσωμάτωση των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία γίνεται κυρίως μέσα από χαμηλά αμειβόμενες και υποτιμημένες μορφές εργασίας. Η τοποθέτησή τους σε αυτούς τους τομείς δεν είναι τυχαία, αλλά συνδέεται με τις έμφυλες και εθνοτικές κατηγοριοποιήσεις που οργανώνουν την αγορά εργασίας. Οι γυναίκες από συγκεκριμένες εθνικές ομάδες θεωρούνται «κατάλληλες» για αόρατες, ευέλικτες και εξαρτημένες μορφές απασχόλησης.

Ο Μαρούκης (2009) υποστηρίζει ότι η άτυπη οικιακή εργασία αποτελεί γόνιμο πεδίο για την κατανόηση της αγοράς εργασίας, επειδή αποκαλύπτει ότι ο διαχωρισμός ανάμεσα στο τυπικό και το άτυπο, στο ιδιωτικό και το δημόσιο, δεν είναι απόλυτος.

Αντίθετα, η αγορά εργασίας συγκροτείται και μέσα από μορφές απασχόλησης που παραμένουν μερικώς ρυθμισμένες και κοινωνικά υποτιμημένες.

Η Βασιλικού (2009), εξετάζοντας τις μετανάστριες οικιακές βοηθούς και τη διεθνική οικογένεια, δείχνει ότι η μετανάστευση μεταβάλλει όχι μόνο την αγορά εργασίας, αλλά και την οργάνωση της οικογενειακής ζωής.

Οι γυναίκες που μεταναστεύουν για να προσφέρουν φροντίδα σε άλλες οικογένειες συνεχίζουν συχνά να φροντίζουν εξ αποστάσεως και τις δικές τους. Έτσι, ο καταμερισμός εργασίας αποκτά διεθνή διάσταση, χωρίς να καταργείται ο έμφυλος χαρακτήρας της φροντίδας.

Η θέση των μεταναστριών στον καταμερισμό της εργασίας δεν εξηγείται μόνο από το φύλο ή μόνο από τη μεταναστευτική ιδιότητα. Διαμορφώνεται από τη συνάρθρωση πολλαπλών κατηγοριών ανισότητας, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη διαθεματική προσέγγιση.

1.6 Διαθεματικότητα: φύλο, εθνότητα και τάξη

Η έννοια της διαθεματικότητας είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την ανάλυση της θέσης των μεταναστριών γυναικών, επειδή επιτρέπει να κατανοηθεί ότι οι κοινωνικές ανισότητες δεν δρουν απομονωμένα, αλλά αλληλοδιαπλέκονται. Η Crenshaw (1989) ανέδειξε ότι οι εμπειρίες των γυναικών δεν μπορούν να εξηγηθούν μόνο μέσα από το φύλο, καθώς τέμνονται από άλλους άξονες εξουσίας, όπως η φυλή, η τάξη, η εθνότητα και η κοινωνική θέση.

Στην περίπτωση των μεταναστριών, η διαθεματική ανάλυση είναι αναγκαία, διότι η θέση τους διαμορφώνεται ταυτόχρονα από το φύλο, τη μεταναστευτική ιδιότητα, την ταξική κατάσταση και τις εθνοτικές ιεραρχίες. Στο συλλογικό έργο *Κόσμοι της οικιακής εργασίας*, οι Παπαταξιάρχης, Τοπάλη και Αθανασοπούλου (2009) δείχνουν ότι η οικιακή εργασία δεν αποτελεί ενιαίο και ομοιογενές πεδίο, αλλά συγκροτείται από πολλαπλές σχέσεις εξάρτησης, οικειότητας και διαπραγμάτευσης. Η εργαζόμενη βρίσκεται σε σχέση προσωπικής εγγύτητας με το νοικοκυριό του εργοδότη, αλλά αυτή η οικειότητα δεν καταργεί τις κοινωνικές ανισότητες· αντίθετα, μπορεί να τις καλύπτει ή να τις νομιμοποιεί.

Οι Ξυπολυτάς και Lazarescu (2013) επισημαίνουν ότι η οικιακή εργασία στην Ελλάδα αποτελεί προνομιακό πεδίο ανάλυσης της διασταύρωσης φύλου, εθνότητας και τάξης. Είναι ταυτόχρονα γυναικεία, εθνοποιημένη και ταξικά υποτιμημένη.

Οι μετανάστριες δεν αντιμετωπίζονται μόνο ως γυναίκες, αλλά και ως «ξένες», ως εργαζόμενες χαμηλής ισχύος και ως πρόσωπα που τοποθετούνται σε θέσεις υπηρεσίας.

Η διαθεματική προσέγγιση επιτρέπει να αποφευχθούν γενικεύσεις περί μιας ενιαίας «γυναικείας εμπειρίας».

Οι μετανάστριες γυναίκες βιώνουν την ανισότητα μέσα από πολλαπλούς και αλληλοενισχυόμενους μηχανισμούς αποκλεισμού. Η οργάνωση αυτή επηρεάζει όχι μόνο τη θέση τους στην εργασία, αλλά και την έκθεσή τους στη βία, στην επισφάλεια και στον κοινωνικό αποκλεισμό.

1.6.1 Διαθεματικότητα και μεταναστευτικό καθεστώς

Η διαθεματική προσέγγιση αποκτά ιδιαίτερη σημασία όταν ενσωματώνει το μεταναστευτικό καθεστώς ως ξεχωριστό άξονα εξουσίας. Η θέση των μεταναστριών δεν διαμορφώνεται μόνο από το φύλο, την τάξη και την εθνοτική ταυτότητα, αλλά και από τη νομιμότητα ή μη της παραμονής τους στη χώρα υποδοχής. Το μεταναστευτικό καθεστώς λειτουργεί ως μηχανισμός κοινωνικής διαβάθμισης, καθορίζοντας την πρόσβαση στην εργασία, στις υπηρεσίες, στη στέγαση και στη δυνατότητα διεκδίκησης δικαιωμάτων.

Η Crenshaw (1989) υποστηρίζει ότι οι πολλαπλοί άξονες εξουσίας δεν λειτουργούν αθροιστικά, αλλά αλληλοσυγκροτούνται. Στην περίπτωση των μεταναστριών, η επισφάλεια της νομιμότητας εντείνει την έμφυλη και ταξική ανισότητα, παράγοντας μια ιδιαίτερη μορφή ευαλωτότητας. Η γυναίκα χωρίς σταθερό καθεστώς διαμονής βρίσκεται σε μειωμένη διαπραγματευτική θέση απέναντι στον εργοδότη, στο κράτος και στους θεσμούς προστασίας.

Η Yuval-Davis (2006) επισημαίνει ότι η διαθεματικότητα πρέπει να περιλαμβάνει και τις μορφές θεσμικής εξουσίας που παράγονται από το κράτος. Το μεταναστευτικό καθεστώς δεν είναι απλό διοικητικό στοιχείο, αλλά κοινωνικός μηχανισμός που καθορίζει ποια υποκείμενα θεωρούνται πλήρως ορατά και ποια παραμένουν σε ζώνες περιορισμένης νομιμότητας. Η έλλειψη εγγράφων ή η αβεβαιότητα ανανέωσης άδειας διαμονής παράγει φόβο, σιωπή και αυξημένη εξάρτηση.

Η έννοια του precariat του Standing (2011) βοηθά στην κατανόηση αυτής της κατάστασης. Οι μετανάστριες, ιδιαίτερα όσες εργάζονται σε άτυπες μορφές φροντίδας, εντάσσονται σε

ένα καθεστώς πολλαπλής επισφάλειας: εργασιακής, διοικητικής και κοινωνικής. Έτσι, το κράτος, η αγορά εργασίας και οι έμφυλες ιεραρχίες συνεργούν στην παραγωγή ανισότητας.

1.7 Έμφυλη βία και κοινωνικός αποκλεισμός

Η έμφυλη βία δεν περιορίζεται στις άμεσες μορφές σωματικής ή λεκτικής κακοποίησης, αλλά περιλαμβάνει και πρακτικές επιτήρησης, ελέγχου, εξάρτησης και περιορισμού της αυτονομίας. Στο πεδίο της οικιακής εργασίας και της μετανάστευσης, μπορεί να εκδηλώνεται μέσα από την υπερεργασία, την απαίτηση διαρκούς διαθεσιμότητας, τη συναισθηματική πίεση, την απαγόρευση κινητικότητας, την παραβίαση της ιδιωτικότητας και την αδυναμία οριοθέτησης της εργασίας.

Η Χαντζαρούλα (2012), μελετώντας ιστορικά τις έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα, δείχνει ότι η οικιακή εργασία συγκροτήθηκε ως χώρος πειθάρχησης και υποταγής. Η προσέγγιση αυτή φανερώνει ότι η εξουσία στην οικιακή εργασία δεν είναι μόνο οικονομική, αλλά και ηθική, σωματική και συμβολική. Οι εργαζόμενες καλούνται συχνά να ενσωματώσουν πρότυπα υπακοής, διαθεσιμότητας και σιωπής.

Η Αθανασοπούλου (2008β) δείχνει ότι το συνεχές έμμισθης και άμισθης οικιακής εργασίας ενισχύει την αορατότητα της γυναικείας επιβάρυνσης και δυσκολεύει την αναγνώρισή της ως κοινωνικού προβλήματος. Σε αυτό το πλαίσιο, η έμφυλη βία δεν είναι απαραίτητα μόνο επεισοδιακή ή ακραία· μπορεί να είναι ενσωματωμένη στην καθημερινή οργάνωση της εργασίας και της ζωής.

Η εξάντληση, η απομόνωση, η εξάρτηση και η υποτίμηση συνιστούν πλευρές μιας πιο διάχυτης μορφής έμφυλης κυριαρχίας.

Ο κοινωνικός αποκλεισμός των μεταναστριών συνδέεται άμεσα με αυτή τη συνθήκη. Η αόρατη θέση τους στην αγορά εργασίας, η περιορισμένη θεσμική προστασία, η δυσκολία συλλογικής εκπροσώπησης και η εθνοτική τους κατηγοριοποίηση ενισχύουν την ευαλωτότητά τους. Η έμφυλη βία και ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελούν, επομένως, αλληλένδετες όψεις της ίδιας κοινωνικής πραγματικότητας.

1.7.1 Η σιωπή ως στρατηγική επιβίωσης

Η σιωπή των γυναικών απέναντι στη βία, στην εργασιακή εκμετάλλευση ή στην κοινωνική υποτίμηση δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως ένδειξη παθητικότητας. Αντίθετα, αποτελεί συχνά στρατηγική επιβίωσης σε συνθήκες άνισης εξουσίας, περιορισμένων επιλογών και υψηλού κοινωνικού κόστους.

Η Kelly (1988) έχει δείξει ότι οι γυναίκες συχνά επιλέγουν τη σιωπή ως τρόπο διαχείρισης του κινδύνου, ιδιαίτερα όταν η καταγγελία μπορεί να επιφέρει μεγαλύτερη έκθεση σε βία ή κοινωνικό αποκλεισμό.

Στην περίπτωση των μεταναστριών, η σιωπή συνδέεται με την εργασιακή εξάρτηση, το μεταναστευτικό καθεστώς και τον φόβο απώλειας εισοδήματος ή στέγης. Η εργασία στον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού, η απουσία μαρτύρων και η προσωπική εξάρτηση από τον εργοδότη καθιστούν τη σιωπή μηχανισμό αυτοπροστασίας. Η γυναίκα δεν σιωπά επειδή αποδέχεται την αδικία, αλλά επειδή αξιολογεί ότι η άμεση σύγκρουση μπορεί να απειλήσει την ίδια της την επιβίωση.

Η Federici (2012) επισημαίνει ότι η πειθάρχηση των γυναικείων σωμάτων και της γυναικείας εργασίας ιστορικά συνδέθηκε με την κανονικοποίηση της σιωπής, της διαθεσιμότητας και της αόρατης φροντίδας. Στην παρούσα εργασία, η έννοια της σιωπής είναι σημαντική επειδή επιτρέπει να ερμηνευτούν οι αφηγήσεις των συμμετεχουσών όχι ως παθητικές στάσεις, αλλά ως ενεργητικές μορφές διαχείρισης της ευαλωτότητας.

1.7.2 Ανθεκτικότητα, δυνατότητα δράσης (agency) και συλλογικές μορφές αντίστασης

Η ανάδειξη των συνθηκών επισφάλειας που βιώνουν οι μετανάστριες γυναίκες δεν θα πρέπει να οδηγεί στην αναπαράστασή τους αποκλειστικά ως παθητικών θυμάτων. Η μεταποικιακή και διαθεματική φεμινιστική θεωρία έχει ασκήσει κριτική σε προσεγγίσεις που παρουσιάζουν τις γυναίκες του Παγκόσμιου Νότου ως ομοιογενή κατηγορία καταπιεσμένων υποκειμένων χωρίς φωνή και δυνατότητα δράσης (Mohanty, 2003).

Αντίθετα, οι μετανάστριες αναπτύσσουν στρατηγικές επιβίωσης, διαπραγμάτευσης και αντίστασης απέναντι στις πολλαπλές μορφές ανισότητας που αντιμετωπίζουν (Mohanty, 2003· Agustín, 2007).

Μέσα από προσωπικά δίκτυα, κοινότητες μεταναστών, σχέσεις αλληλεγγύης και συλλογικές διεκδικήσεις επιδιώκουν καλύτερες συνθήκες εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική αναγνώριση.

Η έννοια της δυνατότητας δράσης (agency) αναφέρεται ακριβώς στην ικανότητα των υποκειμένων να ενεργούν ακόμη και μέσα σε περιοριστικά κοινωνικά πλαίσια διαπραγματεύόμενα τις συνθήκες της καθημερινής τους ζωής (Mohanty, 2003· Agustín, 2007). Η ύπαρξη δομικών ανισοτήτων δεν συνεπάγεται απουσία δράσης.

Οι γυναίκες συχνά διαπραγματεύονται τους όρους εργασίας τους, επιλέγουν εργοδότες, αξιοποιούν δίκτυα πληροφόρησης και αναπτύσσουν πρακτικές αυτοπροστασίας (Agustín, 2007· Malkki, 1996).

Επομένως, η ευαλωτότητα και η δυνατότητα δράσης δεν αποτελούν αντιθετικές καταστάσεις αλλά συνυπάρχουν καθώς τα υποκείμενα αναπτύσσουν στρατηγικές διαπραγμάτευσης και αντίστασης ακόμη και μέσα σε περιοριστικά κοινωνικά πλαίσια (Mohanty, 2003· Agustín, 2007). Οι μετανάστριες γυναίκες είναι ταυτόχρονα υποκείμενα που υφίστανται ανισότητες και δρώντα υποκείμενα που αναπτύσσουν στρατηγικές αντιμετώπισής τους.

Η αναγνώριση της δυνατότητας δράσης των μεταναστριών αποκτά ιδιαίτερη σημασία στην παρούσα έρευνα, καθώς οι αφηγήσεις των συμμετεχουσών δεν περιορίζονται μόνο σε εμπειρίες βίας και αποκλεισμού, αλλά αναδεικνύουν επίσης διαδικασίες ενδυνάμωσης, επαναδιαπραγμάτευσης των κοινωνικών τους ρόλων και σταδιακής οικοδόμησης οικονομικής και προσωπικής αυτονομίας.

1.7.3 Η θυματοποίηση των μεταναστριών γυναικών στον δημόσιο και επιστημονικό λόγο

Η μελέτη των μεταναστριών γυναικών που βιώνουν έμφυλη βία απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή ώστε να αποφεύγεται η αναπαραγωγή αναπαραστάσεων που τις παρουσιάζουν αποκλειστικά ως παθητικά θύματα. Η φεμινιστική και μεταναστευτική βιβλιογραφία έχει ασκήσει εκτενή κριτική στις προσεγγίσεις που εστιάζουν μονοδιάστατα στην ευαλωτότητα, παραβλέποντας τη δυνατότητα δράσης, τις στρατηγικές επιβίωσης και τις μορφές αντίστασης που αναπτύσσουν οι ίδιες οι γυναίκες.

Η Liisa Malkki (1996) υποστηρίζει ότι οι πρόσφυγες και οι μετανάστες συχνά παρουσιάζονται στον ανθρωπιστικό και δημόσιο λόγο ως «speechless emissaries» («άφωνοι

αγγελιοφόρου»), δηλαδή ως πρόσωπα που ενσαρκώνουν τον ανθρώπινο πόνο αλλά στερούνται προσωπικής φωνής, ιστορίας και πολιτικής υποκειμενικότητας. Σύμφωνα με τη Malkki, οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις τείνουν να αποϊστοριοποιούν τις εμπειρίες των ανθρώπων που μετακινούνται, μετατρέποντάς τους σε αφηρημένες κατηγορίες θυμάτων που χρειάζονται προστασία και διάσωση. Με τον τρόπο αυτό, οι ίδιες οι εμπειρίες, οι επιλογές και οι πρακτικές αντίστασης των μεταναστών και των προσφύγων παραμένουν συχνά αόρατες.

Αντίστοιχα, η Laura María Agustín (2007) ασκεί κριτική στις πολιτικές και κοινωνικές παρεμβάσεις που αντιμετωπίζουν τις μετανάστριες γυναίκες αποκλειστικά μέσα από το πρίσμα της θυματοποίησης. Η Agustín υποστηρίζει ότι η λεγόμενη «βιομηχανία διάσωσης» (rescue industry) συχνά κατασκευάζει μια εικόνα της μετανάστριας ως αβοήθητου θύματος, το οποίο στερείται ικανότητας λήψης αποφάσεων και αυτοκαθορισμού.

Μέσα από αυτή την οπτική, οι πολύπλοκες κοινωνικές και οικονομικές στρατηγικές που αναπτύσσουν οι γυναίκες για να αντιμετωπίσουν δύσκολες συνθήκες ζωής και εργασίας υποβαθμίζονται ή αγνοούνται.

Παράλληλα, η Chandra Talpade Mohanty (2003) επισημαίνει ότι η κατασκευή μιας ενιαίας κατηγορίας «γυναικών του Τρίτου Κόσμου» ως παθητικών και καταπιεσμένων υποκειμένων οδηγεί σε γενικεύσεις που αποκρύπτουν τις κοινωνικές, πολιτισμικές και ιστορικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των γυναικών. Η προσέγγιση αυτή τείνει να παρουσιάζει τις γυναίκες ως αποδέκτες καταπίεσης και όχι ως κοινωνικούς δρώντες που αναπτύσσουν πρακτικές διαπραγμάτευσης, προσαρμογής και αντίστασης.

Οι παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την παρούσα έρευνα, καθώς οι συμμετέχουσες έχουν βιώσει έμφυλη βία, μεταναστευτική επισφάλεια και εργασιακή εκμετάλλευση. Ωστόσο, οι αφηγήσεις τους δεν περιορίζονται μόνο σε εμπειρίες θυματοποίησης. Αντίθετα, αναδεικνύουν ποικίλες στρατηγικές επιβίωσης, προσπάθειες διεκδίκησης καλύτερων συνθηκών ζωής και εργασίας, καθώς και διαδικασίες ενδυνάμωσης και ανασυγκρότησης της προσωπικής τους αυτονομίας.

Η αναγνώριση αυτής της πολυπλοκότητας επιτρέπει την αποφυγή μιας μονοδιάστατης εικόνας των μεταναστριών γυναικών ως παθητικών θυμάτων και συμβάλλει στην κατανόησή τους ως ενεργών κοινωνικών υποκειμένων.

Η ενσωμάτωση της κριτικής στη θυματοποίηση συνδέεται άμεσα με τη διαθεματική προσέγγιση που υιοθετεί η παρούσα εργασία. Το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, το μεταναστευτικό καθεστώς και η εμπειρία της βίας συνδιαμορφώνουν συνθήκες ευαλωτότητας, χωρίς όμως να αναιρούν τη δυνατότητα δράσης των γυναικών (Crenshaw, 1989· Yuval-Davis, 2006· Malkki, 1996· Agustín, 2007).

Επομένως, η ανάλυση των εμπειριών τους απαιτεί μια ισορροπημένη προσέγγιση που αναγνωρίζει τόσο τους περιορισμούς που επιβάλλουν οι δομικές ανισότητες όσο και τις μορφές αντίστασης, διαπραγμάτευσης και ενδυνάμωσης που αναπτύσσουν στην καθημερινότητά τους.

1.8 Κοινωνική αναπαραγωγή και κρίση φροντίδας

Η έννοια της κοινωνικής αναπαραγωγής αποτελεί κεντρικό θεωρητικό εργαλείο για την κατανόηση της σχέσης φύλου, εργασίας και μετανάστευσης. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, περιλαμβάνει τις δραστηριότητες που εξασφαλίζουν τη συντήρηση της καθημερινής ζωής και την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, όπως η φροντίδα, η ανατροφή και η οικιακή εργασία (Laslett & Brenner, 1989). Στη σύγχρονη φάση του καπιταλισμού, όμως, η κοινωνική αναπαραγωγή βρίσκεται σε κατάσταση κρίσης.

Η Fraser (2016) επισημαίνει ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός στηρίζεται στην εργασία φροντίδας, ενώ ταυτόχρονα αποδυναμώνει τις δομές που τη στηρίζουν, όπως το κοινωνικό κράτος και τις συλλογικές μορφές πρόνοιας. Η αντίφαση αυτή οδηγεί σε μια «κρίση φροντίδας», όπου οι ανάγκες αυξάνονται, αλλά οι δημόσιοι μηχανισμοί υποστήριξης παραμένουν ανεπαρκείς. Έτσι, το βάρος μεταφέρεται όλο και περισσότερο στα νοικοκυριά και ειδικότερα στις γυναίκες.

Η κρίση αυτή έχει διεθνείς διαστάσεις, καθώς η ζήτηση για φροντίδα στις ανεπτυγμένες κοινωνίες καλύπτεται σε μεγάλο βαθμό από μετανάστριες γυναίκες. Όπως υποστηρίζει η Parreñas (2001), η μετακίνηση γυναικών για εργασία στον τομέα της φροντίδας δημιουργεί διεθνικές αλυσίδες φροντίδας, όπου η κοινωνική αναπαραγωγή οργανώνεται σε παγκόσμιο κλίμακα, αναπαράγοντας ταυτόχρονα ανισότητες φύλου, τάξης και εθνότητας.

Η ένταξη των μεταναστριών γυναικών σε αυτό το πεδίο δεν είναι τυχαία, αλλά συνδέεται άμεσα με την έμφυλη και εθνοτική οργάνωση της εργασίας σε παγκόσμιο επίπεδο.

1.9 Επισφάλεια και άτυπη εργασία

Η έννοια της επισφάλειας έχει αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία στη σύγχρονη κοινωνιολογία της εργασίας, καθώς περιγράφει μορφές απασχόλησης που χαρακτηρίζονται από αστάθεια, ανασφάλεια και περιορισμένα δικαιώματα.

Η επισφάλεια δεν αφορά μόνο την απουσία σταθερής εργασίας, αλλά και τη γενικότερη αβεβαιότητα που διαπερνά την καθημερινή ζωή των εργαζομένων (Standing, 2011).

Στην περίπτωση των μεταναστριών, η επισφάλεια αποκτά πολλαπλές διαστάσεις. Η άτυπη εργασία στον τομέα της οικιακής εργασίας και της φροντίδας συνδέεται με την απουσία συμβάσεων, την έλλειψη ασφαλιστικής κάλυψης και την αδυναμία διεκδίκησης δικαιωμάτων. Παράλληλα, η ανασφάλεια επεκτείνεται στην κατοικία, στην πρόσβαση σε υπηρεσίες και στην κοινωνική ένταξη.

Η επισφαλής εργασία δεν αποτελεί εξαίρεση, αλλά δομικό χαρακτηριστικό συγκεκριμένων τομέων της οικονομίας, ιδιαίτερα εκείνων που σχετίζονται με την κοινωνική αναπαραγωγή. Οι τομείς αυτοί στηρίζονται στη φθηνή, ευέλικτη και συχνά αόρατη εργασία των γυναικών, γεγονός που ενισχύει τις έμφυλες και εθνοτικές ανισότητες.

Από τις παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις προκύπτει ότι η θέση των μεταναστριών γυναικών στην αγορά εργασίας διαμορφώνεται μέσα από τη διασταύρωση πολλαπλών αξόνων ανισότητας. Το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, το μεταναστευτικό καθεστώς, η κοινωνική αναπαραγωγή και η έμφυλη βία δεν λειτουργούν ανεξάρτητα, αλλά αλληλοσυγκροτούνται, παράγοντας σύνθετες μορφές αποκλεισμού αλλά και δυνατότητες αντίστασης και διεκδίκησης. Η διαθεματική αυτή προσέγγιση αποτελεί το βασικό θεωρητικό εργαλείο της παρούσας έρευνας και καθοδηγεί την ανάλυση των εμπειριών των συμμετεχουσών στα επόμενα κεφάλαια.

Κεφάλαιο 2: Μετανάστριες και Άτυπη Εργασία στην Ελλάδα

2.1 Ιστορική επισκόπηση της γυναικείας μετανάστευσης στην Ελλάδα

Η ελληνική περίπτωση αποτελεί ιδιαίτερα γόνιμο πεδίο για την ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στη γυναικεία μετανάστευση, την κοινωνική αναπαραγωγή και την άτυπη εργασία. Η ανάπτυξη της Ελλάδας ως χώρας υποδοχής μετά τη δεκαετία του 1990, σε συνδυασμό με την αδυναμία του κοινωνικού κράτους να καλύψει επαρκώς ανάγκες φροντίδας, συνέβαλε στη συστηματική ένταξη μεταναστριών γυναικών σε τομείς οικιακής εργασίας, καθαριότητας και προσωπικών υπηρεσιών. Οι τομείς αυτοί, αν και κρίσιμοι για την καθημερινή αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής, χαρακτηρίζονται από ατυπία, χαμηλή κοινωνική αναγνώριση και αυξημένη επισφάλεια.

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι παραπάνω θεωρητικές έννοιες αποκτούν συγκεκριμένο κοινωνικό περιεχόμενο στην ελληνική κοινωνία.

Η γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα συνδέεται με τον μετασχηματισμό της χώρας σε χώρα υποδοχής από τη δεκαετία του 1990 και μετά. Οι μεταναστευτικές ροές από τα Βαλκάνια, την Ανατολική Ευρώπη και άλλες περιοχές συνέπεσαν με αυξημένη ζήτηση για φθηνή και ευέλικτη εργασία σε τομείς χαμηλής ορατότητας, όπως η οικιακή εργασία, η καθαριότητα και η φροντίδα. Η ελληνική κοινωνία ενσωμάτωσε σημαντικό μέρος της γυναικείας μετανάστευσης ακριβώς μέσω αυτών των τομέων.

Η Χαντζαρούλα (2012) βοηθά να φανεί ότι η οικιακή υπηρεσία στην Ελλάδα έχει βαθύτερη ιστορική διαδρομή. Η σύγχρονη παρουσία μεταναστριών στον οικιακό τομέα δεν δημιουργεί ένα εντελώς νέο πεδίο, αλλά επανασυνδέεται με παλαιότερες μορφές έμφυλης και ταξικής ιεράρχησης της γυναικείας υπηρετικής εργασίας.

Η Αθανασοπούλου (2008α) συμβάλλει ειδικότερα στην κατανόηση της εμπειρίας των Αλβανίδων μεταναστριών, οι οποίες αποτέλεσαν κομβικό εργατικό δυναμικό για την κάλυψη οικιακών και φροντιστικών αναγκών στην Αθήνα. Η περίπτωση αυτή καταδεικνύει ότι η μετανάστευση των γυναικών συνδέθηκε άμεσα με τις ελλείψεις του κοινωνικού κράτους και με τη διατήρηση οικογενειοκεντρικών μοντέλων φροντίδας.

2.2 Η εξέλιξη της μετανάστευσης στην Ελλάδα μετά τη δεκαετία του 1990

Η Ελλάδα, από χώρα αποστολής μεταναστών κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα, μετασχηματίστηκε σταδιακά από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 σε χώρα υποδοχής μεταναστευτικών ροών. Η γεωπολιτική αναδιάρθρωση που ακολούθησε την πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη και στα Βαλκάνια, σε συνδυασμό με τη σχετική οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας την ίδια περίοδο, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την εγκατάσταση σημαντικού αριθμού μεταναστών και μεταναστριών στη χώρα.

Οι πρώτες μαζικές μεταναστευτικές ροές προήλθαν κυρίως από τις βαλκανικές χώρες, με κυρίαρχη την παρουσία μεταναστών και μεταναστριών από την Αλβανία.

Η βαλκανική μετανάστευση αποτέλεσε το βασικό χαρακτηριστικό της πρώτης φάσης μετατροπής της Ελλάδας σε χώρα υποδοχής. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των γυναικών, σημαντικός αριθμός απασχολήθηκε από νωρίς σε τομείς όπως η οικιακή εργασία, η καθαριότητα, η φροντίδα ηλικιωμένων και η ξενοδοχειακή εργασία, δηλαδή σε κλάδους που συνδέονται με την κοινωνική αναπαραγωγή και την παροχή προσωπικών υπηρεσιών.

Η συγκέντρωση αυτή δεν ήταν τυχαία, αλλά συνδεόταν με την αυξημένη ζήτηση για χαμηλά αμειβόμενη και ευέλικτη εργασία, ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα. Σταδιακά, η σύνθεση των μεταναστευτικών ροών διαφοροποιήθηκε. Εκτός από τις βαλκανικές χώρες, η Ελλάδα άρχισε να δέχεται αυξανόμενο αριθμό γυναικών από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, όπως η Γεωργία, η Ουκρανία, η Ρωσία, η Μολδαβία και η Αρμενία.

Οι γυναίκες αυτές εντάχθηκαν σε μεγάλο βαθμό στους ίδιους τομείς φροντίδας και οικιακής εργασίας, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις αξιοποιήθηκαν και σε τομείς όπως η ξενοδοχειακή εργασία, η εστίαση και η παροχή υπηρεσιών ευεξίας και ομορφιάς. Παράλληλα, ήδη από τη δεκαετία του 1990 υπήρχε σημαντική παρουσία γυναικών από τις Φιλιππίνες, οι οποίες συνδέθηκαν ιστορικά με την εσωτερική οικιακή εργασία και τη φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων.

Από τη δεκαετία του 2000 και ιδιαίτερα μετά το 2010, οι μεταναστευτικές ροές εμπλουτίστηκαν περαιτέρω με γυναίκες από χώρες της Ασίας και της Αφρικής, όπως το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, η Συρία, η Νιγηρία και χώρες της Υποσαχάριας Αφρικής.

Σε πολλές περιπτώσεις, οι γυναίκες αυτές έφτασαν στην Ελλάδα είτε ως οικονομικές μετανάστριες είτε ως αιτούσες άσυλο και πρόσφυγες, γεγονός που διαφοροποίησε σημαντικά το εργασιακό και κοινωνικό τους προφίλ. Η μεταναστευτική εμπειρία δεν συνδεόταν πλέον μόνο με την οικονομική κινητικότητα, αλλά και με την προσφυγική εμπειρία, τον εκτοπισμό και τη βία.

Με την πάροδο των χρόνων, μεταβλήθηκε και το εργασιακό προφίλ των μεταναστριών γυναικών. Στην πρώτη φάση της μετανάστευσης, η απασχόλησή τους συγκεντρωνόταν κυρίως στην οικιακή εργασία, στη φροντίδα και στην καθαριότητα. Ωστόσο, οι μεταγενέστερες οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές, ιδίως μετά την οικονομική κρίση, οδήγησαν σε μεγαλύτερη διαφοροποίηση των μορφών απασχόλησης. Οι μετανάστριες εντάχθηκαν όλο και περισσότερο σε τομείς όπως ο τουρισμός, η εστίαση, οι υπηρεσίες αισθητικής, οι καθαρισμοί επαγγελματικών χώρων, αλλά και σε πιο ευέλικτες ή περιστασιακές μορφές απασχόλησης, όπως η ωριαία φροντίδα ηλικιωμένων, η περιστασιακή καθαριότητα και η πλατφορμοποιημένη εργασία υπηρεσιών. Παρά τις διαφοροποιήσεις αυτές, παραμένει σταθερό το γεγονός ότι οι μετανάστριες τοποθετούνται κυρίως σε τομείς χαμηλής κοινωνικής αναγνώρισης, περιορισμένης θεσμικής προστασίας και υψηλής επισφάλειας. Η εξέλιξη της μετανάστευσης στην Ελλάδα μετά τη δεκαετία του 1990 αναδεικνύει, επομένως, όχι μόνο την ποσοτική αύξηση της παρουσίας των γυναικών, αλλά και τη διαχρονική σύνδεση της μεταναστευτικής γυναικείας εργασίας με τον έμφυλο και εθνοποιημένο καταμερισμό της εργασίας.

2.3 Άτυπη/αόρατη εργασία (οικιακή εργασία, φροντίδα κ.ά.)

Η άτυπη εργασία αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της οικιακής απασχόλησης των μεταναστριών στην Ελλάδα. Η εργασία αυτή συχνά διεξάγεται χωρίς πλήρη ασφάλιση, χωρίς σταθερά ωράρια και χωρίς σαφή οριοθέτηση καθηκόντων. Ο Μαρούκης (2009) τονίζει ότι η άτυπη οικιακή εργασία είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση της αγοράς εργασίας, επειδή αποκαλύπτει τη λειτουργία ενός τομέα που παραμένει κοινωνικά αναγκαίος αλλά θεσμικά υποβαθμισμένος.

Οι Παπαταξιάρχης, Αθανασοπούλου και Τοπάλη (2009) δείχνουν ότι η οικιακή εργασία δομείται μέσα σε πολύπλοκες σχέσεις προσωπικής εγγύτητας και κοινωνικής ανισότητας.

Δεν πρόκειται για απλή ανταλλαγή υπηρεσίας και αμοιβής, αλλά για σχέση που συχνά εμπλέκει συναισθηματικές απαιτήσεις, ηθικές προσδοκίες και ασύμμετρες μορφές εξάρτησης.

Η Αθανασοπούλου (2008β) υπογραμμίζει ότι η άτυπη και αόρατη διάσταση της οικιακής εργασίας ενισχύεται ακριβώς επειδή δεν υπάρχουν σαφή σύνορα ανάμεσα στην εργασία για το νοικοκυριό του εργοδότη και στην άμισθη φροντιστική επιβάρυνση της ίδιας της μετανάστριας. Η εργασία αποκτά έτσι χαρακτήρα διαρκούς διαθεσιμότητας.

Ο Ξυπολυτάς (2013) προσθέτει ότι η εσωτερική οικιακή εργασία δεν μπορεί να ερμηνευθεί μόνο μέσω της ατομικής σύμβασης εργασίας. Η οικογένεια, τα δίκτυα συγγένειας και οι σχέσεις αλληλεγγύης συμβάλλουν στην αναπαραγωγή της μεταναστευτικής εργασίας, λειτουργώντας άλλοτε ως μηχανισμοί στήριξης και άλλοτε ως πλαίσια νέων υποχρεώσεων.

Παρότι η οικιακή εργασία και η φροντίδα αποτελούν τους κυρίαρχους τομείς ένταξης των μεταναστριών γυναικών στην ελληνική αγορά εργασίας, θα ήταν λανθασμένο να θεωρηθεί ότι όλες οι μετανάστριες περιορίζονται αποκλειστικά σε αυτούς τους τομείς ή ότι η απασχόλησή τους σε αυτούς αποτελεί μόνιμη και αμετάβλητη κατάσταση. Οι εργασιακές διαδρομές των μεταναστριών χαρακτηρίζονται από διαφοροποιήσεις, μετακινήσεις και στρατηγικές κοινωνικής και επαγγελματικής κινητικότητας. Πολλές γυναίκες, αξιοποιώντας επαγγελματικές δεξιότητες, εκπαιδευτικές ευκαιρίες, κοινωνικά δίκτυα και προσωπικές στρατηγικές, μετακινούνται σε άλλους τομείς απασχόλησης, όπως η εστίαση, ο τουρισμός, οι υπηρεσίες ομορφιάς, το εμπόριο ή η αυτοαπασχόληση. Η αναγνώριση αυτών των διαδρομών είναι σημαντική, καθώς αποτρέπει την αναπαράσταση των μεταναστριών ως παθητικών και ομοιογενών υποκειμένων και αναδεικνύει τη δυνατότητα δράσης, προσαρμογής και διεκδίκησης που αναπτύσσουν μέσα σε συχνά περιοριστικά κοινωνικά και εργασιακά περιβάλλοντα.

2.4 Νομοθετικό και κοινωνικό πλαίσιο

Η θέση των μεταναστριών στην ελληνική αγορά εργασίας δεν μπορεί να κατανοηθεί μόνο μέσα από την καταγραφή των μορφών απασχόλησής τους, αλλά απαιτεί την εξέταση του θεσμικού και κοινωνικού πλαισίου μέσα στο οποίο αυτές εργάζονται.

Ειδικά στην περίπτωση της οικιακής εργασίας, της φροντίδας και των προσωπικών υπηρεσιών, το πλαίσιο αυτό χαρακτηρίζεται από αντιφάσεις: από τη μία πλευρά, πρόκειται για μορφές εργασίας απολύτως αναγκαίες για την αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής· από την άλλη, παραμένουν χαμηλά ρυθμισμένες, κοινωνικά υποτιμημένες και συχνά αόρατες. Η επισφάλεια των μεταναστριών δεν αποτελεί, επομένως, απλώς αποτέλεσμα ατομικών δυσκολιών, αλλά δομικό γνώρισμα ενός συστήματος που οργανώνει τη φροντίδα και την οικιακή εργασία μέσα από την ιδιωτικοποίηση, την ατυπία και την άνιση πρόσβαση στα δικαιώματα (Μαρούκης, 2009· Ψημμένος, 2013).

Η ελληνική κοινωνιολογική βιβλιογραφία έχει δείξει ότι η οικιακή εργασία αντιμετωπίστηκε επί μακρόν όχι ως πλήρως αναγνωρισμένη εργασιακή σχέση, αλλά ως ενδιάμεσο πεδίο ανάμεσα στην εργασία, την προσωπική εξυπηρέτηση και την οικογενειακή «βοήθεια». Ακριβώς αυτή η αμφίσημη θέση της οικιακής εργασίας συνέβαλε στην περιορισμένη θεσμική της ορατότητα. Όπως επισημαίνουν οι Ξυπολυτάς και Lazarescu (2013), η οικιακή εργασία στην Ελλάδα συνιστά ιδιαίτερο ερευνητικό και κοινωνικό πεδίο, επειδή επιτελείται στον ιδιωτικό χώρο του νοικοκυριού και όχι στον τυπικό, δημόσια οριοθετημένο χώρο της μισθωτής εργασίας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να καθίσταται δυσχερής τόσο η επιτήρηση των όρων εργασίας όσο και η πλήρης εφαρμογή των θεσμικών μηχανισμών προστασίας.

Η ανεπαρκής προστασία των μεταναστριών δεν οφείλεται μόνο σε ένα τυπικό νομικό κενό, αλλά στη συνάρθρωση πολλών παραγόντων: του μεταναστευτικού καθεστώτος, της άτυπης απασχόλησης, της ιδιωτικότητας του σπιτιού, των έμφυλων στερεοτύπων για τη φροντίδα και της χαμηλής κοινωνικής αναγνώρισης αυτής της εργασίας. Ο Μαρούκης (2009) υπογραμμίζει ότι η άτυπη οικιακή εργασία αποτελεί κρίσιμο παράδειγμα για μια διαφορετική κατανόηση της αγοράς εργασίας, ακριβώς επειδή αποκαλύπτει πώς ορισμένες εργασιακές σχέσεις παραμένουν λειτουργικές για την οικονομία και την κοινωνική συνοχή, ενώ ταυτόχρονα βρίσκονται στο περιθώριο της επίσημης ρύθμισης.

Η εργασιακή ατυπία δεν αποτελεί εξαίρεση, αλλά οργανικό στοιχείο της οικιακής εργασίας, καθώς επιτρέπει στα νοικοκυριά να καλύπτουν ανάγκες φροντίδας με ευελιξία και χαμηλό κόστος, μεταφέροντας όμως το βάρος της ανασφάλειας στις ίδιες τις εργαζόμενες.

Στην περίπτωση των μεταναστριών, η άτυπη εργασία αποκτά ακόμη πιο επιβαρυντικό χαρακτήρα.

Οι γυναίκες αυτές εισέρχονται συχνά στην εργασία μέσω ανεπίσημων δικτύων, προσωπικών γνωριμιών και άτυπων συστάσεων, χωρίς σαφή συμβόλαια, σταθερό ωράριο ή ασφαλιστική κάλυψη.

Η εργασιακή σχέση οργανώνεται περισσότερο μέσω προσωπικής εξάρτησης και λιγότερο μέσω θεσμικά κατοχυρωμένων όρων. Η Αθανασοπούλου (2008α) δείχνει, στην περίπτωση των Αλβανίδων έμμισθων οικιακών εργαζομένων, ότι η εργασιακή ένταξη των μεταναστριών στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό μέσα από σχέσεις άνισης διαπραγμάτευσης, όπου το φύλο και η εθνοτική ταυτότητα συνέβαλαν στην τοποθέτησή τους σε χαμηλού κύρους και υψηλής εξάρτησης θέσεις. Έτσι, η μετανάστρια εργαζόμενη δεν αντιμετωπίζεται απλώς ως εργαζόμενη, αλλά ως πρόσωπο διαθέσιμο, ευέλικτο και συχνά «φυσικά» κατάλληλο για τη φροντίδα και την εξυπηρέτηση.

Η ανεπαρκής θεσμική προστασία συνδέεται στενά και με την ίδια τη θέση της οικιακής εργασίας στο κοινωνικό φαντασιακό. Οι προσωπικές υπηρεσίες και η οικιακή φροντίδα υποτιμώνται επειδή θεωρούνται επέκταση του «φυσικού» γυναικείου ρόλου και όχι πλήρεις μορφές εξειδικευμένης εργασίας. Ο Ψημμένος (2013) επισημαίνει ότι το υπηρετικό δυναμικό και οι προσωπικές υπηρεσίες συγκροτούνται κοινωνικά ως χαμηλού κύρους τομείς, παρότι είναι ουσιώδεις για την καθημερινή αναπαραγωγή των νοικοκυριών. Η υποτίμηση αυτή δεν είναι ουδέτερη, αλλά έμφυλη και ταξική: συγκεκριμένες εργασίες απαξιώνονται επειδή συνδέονται με το γυναικείο, το ιδιωτικό και το υπηρετικό. Ως αποτέλεσμα, η κοινωνική ανοχή απέναντι στην ατυπικότητα και την ελαστικότητα της οικιακής εργασίας παραμένει ισχυρή, γεγονός που υπονομεύει την ανάπτυξη ουσιαστικών μηχανισμών προστασίας. Κομβική για την κατανόηση της ευαλωτότητας των μεταναστριών είναι η ιδιωτικότητα του σπιτιού. Το σπίτι δεν είναι απλώς ο χώρος όπου παρέχεται η εργασία, αλλά και ένα πεδίο όπου τα όρια ανάμεσα στο προσωπικό, το οικογενειακό και το εργασιακό συχνά συγχέονται.

Στο συλλογικό έργο *Κόσμοι της οικιακής εργασίας*, οι Παπαταξιάρχης, Τοπάλη και Αθανασοπούλου (2009) αναδεικνύουν ότι η οικιακή εργασία οργανώνεται μέσα από σχέσεις που εμφανίζονται ως «οικείες» ή «σχεδόν οικογενειακές», χωρίς αυτό να αναιρεί τις ιεραρχίες· αντίθετα, πολλές φορές τις καθιστά δυσδιάκριτες και πιο ισχυρές.

Η ρητορική της οικειότητας μπορεί να λειτουργεί ως μηχανισμός αποδυνάμωσης του εργασιακού χαρακτήρα της σχέσης: η εργαζόμενη καλείται να δείχνει αφοσίωση, ευγνωμοσύνη, συναισθηματική διαθεσιμότητα και ευελιξία, χωρίς οι απαιτήσεις αυτές να αναγνωρίζονται ως εργασιακές υποχρεώσεις ή ως επιπλέον εργασία.

Η ιδιωτικότητα του σπιτιού εντείνει την ευαλωτότητα επειδή περιορίζει την ορατότητα της εργασίας και αποδυναμώνει τη δυνατότητα εξωτερικού ελέγχου.

Σε αντίθεση με έναν τυπικό χώρο εργασίας, το σπίτι δεν είναι πεδίο όπου παρίστανται συνάδελφοι, σωματεία ή εύκολα προσβάσιμοι ελεγκτικοί μηχανισμοί.

Η εργαζόμενη βρίσκεται συχνά μόνη απέναντι στον εργοδότη ή στο νοικοκυριό του εργοδότη, χωρίς άμεση δυνατότητα μαρτυρίας, συλλογικής υποστήριξης ή καταγγελίας. Ιδίως στην εσωτερική οικιακή εργασία, όπου η εργαζόμενη διαμένει στο ίδιο σπίτι, η σύγχυση ανάμεσα στον χώρο διαβίωσης και στον χώρο εργασίας γίνεται ακόμη πιο έντονη. Ο Ξυπολυτάς (2013) δείχνει ότι η εσωτερική οικιακή εργασία δεν αποτελεί απλή ανταλλαγή εργασίας και αμοιβής, αλλά ένα σύνθετο σύστημα αναπαραγωγής της εργασιακής σχέσης, όπου η οικογένεια, η συγγένεια, η αλληλεγγύη και η εξάρτηση διαπλέκονται. Σε αυτές τις συνθήκες, η έννοια του «ελεύθερου χρόνου», του προσωπικού χώρου και της δυνατότητας αποχώρησης από την εργασία αποδυναμώνεται σοβαρά.

Η ιδιωτικότητα του σπιτιού καθιστά, επιπλέον, πιο δύσκολη την αναγνώριση και οριοθέτηση της βίας. Η έμφυλη βία, η λεκτική κακομεταχείριση, η ψυχολογική πίεση, η υπερεργασία ή η οικονομική εκμετάλλευση μπορούν να εμφανίζονται ως «ιδιωτικά ζητήματα», ως παρεξηγήσεις ή ως μέρος μιας «διαίτερης» προσωπικής σχέσης. Η Χαντζαρούλα (2012), μελετώντας ιστορικά τις έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα, έδειξε ότι η οικιακή υπηρεσία συγκροτήθηκε μέσα από σχέσεις πειθάρχησης, υπακοής και ηθικού ελέγχου. Η ιστορική αυτή διαπίστωση είναι κρίσιμη και για τη σύγχρονη ανάλυση, καθώς δείχνει ότι το σπίτι δεν είναι ουδέτερος χώρος, αλλά χώρος όπου η οικιακή εργασία οργανώνεται συχνά μέσα από ιεραρχίες και προσδοκίες υποταγής. Η μετανάστρια εργαζόμενη καλείται συχνά όχι μόνο να δουλέψει, αλλά και να συμμορφωθεί με συγκεκριμένα πρότυπα σιωπής, αντοχής και προσαρμογής.

Η άτυπη και η ιδιωτικότητα λειτουργούν έτσι αλληλοενισχυτικά. Η άτυπη σχέση εργασίας στερεί από τη μετανάστρια σαφείς όρους απασχόλησης, ασφαλιστική κάλυψη και κατοχυρωμένα δικαιώματα.

Η ιδιωτικότητα του σπιτιού καθιστά δυσχερή την επιτήρηση και επιτρέπει τη διατήρηση μιας σχέσης εργασίας προσωποποιημένης, συχνά αυθαίρετης και δύσκολα ελεγχόμενης. Η Αθανασοπούλου (2008β) δείχνει ότι το συνεχές έμμισθης και άμισθης οικιακής εργασίας στην εμπειρία των Αλβανίδων μεταναστριών οδηγεί σε μια κατάσταση διαρκούς επιβάρυνσης, όπου η εργασία δεν τελειώνει με την ολοκλήρωση κάποιων συγκεκριμένων καθηκόντων, αλλά επεκτείνεται χρονικά και συναισθηματικά.

Η εργαζόμενη καλείται να είναι διαθέσιμη, να προσαρμόζεται και να αναλαμβάνει συνεχώς νέα καθήκοντα, χωρίς σαφή όρια και χωρίς πάντα δυνατότητα άρνησης.

Σημαντικό στοιχείο της θεσμικής ανεπάρκειας είναι και η σύνδεση της εργασιακής θέσης με το μεταναστευτικό καθεστώς. Η μετανάστρια που δεν διαθέτει σταθερά έγγραφα ή εξαρτάται από ένα εύθραυστο καθεστώς διαμονής βρίσκεται σε συνθήκη πολλαπλής εξάρτησης. Ο φόβος της απώλειας εργασίας δεν είναι μόνο οικονομικός, αλλά μπορεί να σημαίνει και απώλεια στέγης, αδυναμία συντήρησης παιδιών ή οικογένειας, ακόμη και δυσκολία πρόσβασης σε υπηρεσίες υποστήριξης. Η Βασιλικού (2009) δείχνει ότι η μετανάστευση των γυναικών πρέπει να νοηθεί μέσα από τη διεθνική οικογένεια: οι γυναίκες αυτές δεν στηρίζουν μόνο τον εαυτό τους, αλλά μεταφέρουν την ευθύνη συντήρησης και φροντίδας σε διακρατικά πλαίσια. Επομένως, η αποχώρηση από μια καταπιεστική ή εκμεταλλευτική εργασία δεν είναι απλή ατομική επιλογή, αλλά απόφαση με άμεσες συνέπειες για ολόκληρα οικογενειακά δίκτυα. Από αυτή τη σκοπιά, το θεσμικό πλαίσιο δεν προστατεύει επαρκώς τις μετανάστριες όχι μόνο επειδή δεν προβλέπει πάντοτε επαρκείς μηχανισμούς, αλλά επειδή αδυνατεί να αντιμετωπίσει τη δομική συνάρθρωση φύλου, μετανάστευσης και άτυπης εργασίας. Οι γυναίκες αυτές βρίσκονται στο σημείο τομής διαφορετικών καθεστώτων ανισότητας: είναι γυναίκες σε υποτιμημένους κλάδους εργασίας, είναι μετανάστριες σε συνθήκες μειωμένης διαπραγματευτικής ισχύος και συχνά είναι εργαζόμενες σε ιδιωτικούς χώρους που διαφεύγουν από την κανονική ορατότητα της εργασιακής ρύθμισης.

Οι Ξυπολυτάς & Lazarescu (2013) έχουν επισημάνει ότι η κοινωνιολογική μελέτη της οικιακής εργασίας στην Ελλάδα ανέδειξε ακριβώς αυτό το πεδίο ως χώρο όπου το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, η τάξη και η ατυπία συμπλέκονται με ιδιαίτερη ένταση.

Συνολικά, η ανεπαρκής προστασία των μεταναστριών στην οικιακή εργασία και τη φροντίδα δεν αποτελεί απλή διοικητική αδυναμία, αλλά δομικό χαρακτηριστικό ενός συστήματος που βασίζεται στην υποτίμηση της κοινωνικής αναπαραγωγής και στην ιδιωτικοποίηση της φροντίδας. Η ιδιωτικότητα του σπιτιού αποκρύπτει την εργασιακή σχέση, εξατομικεύει την εξουσία και δυσχεραίνει την καταγγελία. Η ατυπία αποδυναμώνει τους όρους διαπραγμάτευσης, καθιστά τα δικαιώματα αβέβαια και εντείνει την εξάρτηση.

Στο πλαίσιο αυτό, η ευαλωτότητα των μεταναστριών δεν είναι ατομικό γνώρισμα, αλλά αποτέλεσμα της κοινωνικής οργάνωσης της εργασίας, της φροντίδας και της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία.

Η ελληνική περίπτωση αναδεικνύει με ιδιαίτερη σαφήνεια ότι η μετανάστευση των γυναικών, η άτυπη εργασία και η φροντίδα αποτελούν αλληλοσυνδεόμενα πεδία.

Η περιορισμένη θεσμική προστασία, η ιδιωτικότητα της οικιακής εργασίας και η κοινωνική υποτίμηση αυτών των δραστηριοτήτων ενισχύουν την επισφάλεια των μεταναστριών. Στο πλαίσιο αυτό, η έμφυλη βία δεν συνιστά εξωτερικό ή παράλληλο φαινόμενο, αλλά διαπλέκεται άμεσα με τις συνθήκες ζωής και εργασίας τους.

2.4.1 Σύγχρονο Νομοθετικό Πλαίσιο για την Οικιακή Εργασία και την Έμφυλη Βία

Η προστασία των μεταναστριών εργαζομένων στην Ελλάδα διαμορφώνεται μέσα από ένα σύνθετο πλέγμα εργατικής, μεταναστευτικής και ποινικής νομοθεσίας. Παρότι η οικιακή εργασία αναγνωρίζεται ως μορφή εξαρτημένης εργασίας, στην πράξη εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από υψηλά ποσοστά αδήλωτης απασχόλησης και περιορισμένη δυνατότητα ελέγχου των συνθηκών εργασίας λόγω της ιδιωτικότητας του χώρου όπου παρέχεται.

Ιδιαίτερη σημασία έχει η Διεθνής Σύμβαση Εργασίας αριθ. 189 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ILO Convention No. 189) για την αξιοπρεπή εργασία των οικιακών εργαζομένων, η οποία αναγνωρίζει το δικαίωμα των οικιακών εργαζομένων σε ίση μεταχείριση, αξιοπρεπείς συνθήκες εργασίας και κοινωνική προστασία. Παρότι η εφαρμογή της παραμένει περιορισμένη σε αρκετές χώρες, η σύμβαση αποτελεί βασικό σημείο αναφοράς για τη διεθνή προστασία της οικιακής εργασίας.

Παράλληλα, η προστασία από την έμφυλη βία ενισχύθηκε σημαντικά με την κύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης (Ν. 4531/2018), η οποία αναγνωρίζει την έμφυλη βία ως

παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και επιβάλλει στα κράτη την ανάπτυξη μηχανισμών πρόληψης, προστασίας και υποστήριξης των θυμάτων. Επιπλέον, ο Ν. 4808/2021 εισήγαγε ειδικές ρυθμίσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και της παρενόχλησης στην εργασία, ενσωματώνοντας τη Σύμβαση 190 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας.

Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα των παραπάνω ρυθμίσεων παραμένει περιορισμένη για πολλές μετανάστριες εργαζόμενες, ιδιαίτερα όταν η εργασία παρέχεται άτυπα ή όταν το μεταναστευτικό καθεστώς δημιουργεί φόβο καταγγελίας και πρόσβασης στους θεσμούς προστασίας. Η ύπαρξη νομικών εργαλείων δεν εξαλείφει αυτομάτως τις ανισότητες που παράγονται από τη διασταύρωση φύλου, εθνοτικής ταυτότητας και μεταναστευτικού καθεστώτος.

2.5 Οικογένεια, κοινωνικό κράτος και μετανάστριες εργαζόμενες

Η ανάπτυξη της οικιακής εργασίας και της φροντίδας στην Ελλάδα συνδέεται στενά με τη δομή της οικογένειας και τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού κράτους.

Η ελληνική κοινωνία διακρίνεται από έναν ισχυρό οικογενειοκεντρικό προσανατολισμό, όπου η φροντίδα παιδιών, ηλικιωμένων και εξαρτημένων μελών αναλαμβάνεται κυρίως από την οικογένεια και όχι από δημόσιες υπηρεσίες.

Η περιορισμένη ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας οδήγησε στη μεταφορά των αναγκών φροντίδας στον ιδιωτικό χώρο του νοικοκυριού. Στο πλαίσιο αυτό, η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας δημιούργησε ένα «κενό φροντίδας», το οποίο καλύφθηκε σε μεγάλο βαθμό από μετανάστριες.

Οι γυναίκες αυτές ανέλαβαν ρόλους που παλαιότερα επιτελούνταν από μέλη της οικογένειας, συμβάλλοντας καθοριστικά στην καθημερινή αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής.

Η παρουσία των μεταναστριών στον τομέα της φροντίδας δεν αποτελεί απλώς αποτέλεσμα ατομικών επιλογών, αλλά συνδέεται με τη δομική ανάγκη της ελληνικής κοινωνίας για φθηνή και ευέλικτη εργασία. Με τον τρόπο αυτό, η οικογένεια, το κράτος και η μετανάστευση συνδέονται άμεσα, διαμορφώνοντας ένα σύστημα στο οποίο η φροντίδα ιδιωτικοποιείται και μεταφέρεται σε κοινωνικά ευάλωτες ομάδες.

Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή δεν θα πρέπει να οδηγεί στην αντίληψη ότι οι μετανάστριες λειτουργούν αποκλειστικά ως παθητικοί αποδέκτες των αναγκών φροντίδας της ελληνικής κοινωνίας.

Αντίθετα, μέσα από την εργασία τους αναπτύσσουν δίκτυα κοινωνικής υποστήριξης, αποκτούν οικονομικούς πόρους και διαμορφώνουν στρατηγικές βελτίωσης της θέσης τους. Η συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας, ακόμη και όταν πραγματοποιείται αρχικά υπό συνθήκες επισφάλειας, μπορεί να αποτελέσει σημείο εκκίνησης για διαδικασίες κοινωνικής ένταξης, οικονομικής αυτονομίας και επαγγελματικής εξέλιξης.

2.6 Νομιμότητα, παρανομία και εργασιακή εξάρτηση

Το μεταναστευτικό καθεστώς αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για τη θέση των μεταναστριών γυναικών στην αγορά εργασίας. Η ύπαρξη ή η απουσία άδειας διαμονής επηρεάζει άμεσα την πρόσβαση στην εργασία, τη δυνατότητα διεκδίκησης δικαιωμάτων και το επίπεδο διαπραγματευτικής ισχύος. Οι μετανάστριες που δεν διαθέτουν νομιμοποιημένο καθεστώς διαμονής βρίσκονται σε συνθήκη αυξημένης ευαλωτότητας.

Η εργασία τους πραγματοποιείται σχεδόν αποκλειστικά στον άτυπο τομέα, χωρίς συμβάσεις και χωρίς θεσμική προστασία.

Ο φόβος της σύλληψης ή της απέλασης λειτουργεί ως μηχανισμός πειθάρχησης, περιορίζοντας τη δυνατότητα καταγγελίας εκμεταλλευτικών ή βίαιων συμπεριφορών.

Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου υπάρχει άδεια διαμονής, η εξάρτηση από συγκεκριμένους εργοδότες ή από ασταθείς διοικητικές διαδικασίες διατηρεί την επισφάλεια. Το μεταναστευτικό καθεστώς δεν αποτελεί απλώς νομική κατηγορία, αλλά παράγοντα που διαμορφώνει καθημερινές σχέσεις εξουσίας στην εργασία.

Με τον τρόπο αυτό, η νομιμότητα και η παρανομία δεν είναι ουδέτερες καταστάσεις, αλλά μηχανισμοί που οργανώνουν την ανισότητα στην αγορά εργασίας.

Η ανάλυση της θέσης των μεταναστριών στην άτυπη αγορά εργασίας στην Ελλάδα ανέδειξε ότι η επισφάλεια της εργασιακής τους ένταξης δεν αποτελεί απλώς οικονομικό ή διοικητικό ζήτημα, αλλά αποτέλεσμα της διασταύρωσης φύλου, μετανάστευσης, εθνοτικής ταυτότητας και κοινωνικής υποτίμησης της φροντίδας. Η ιδιωτικότητα του χώρου εργασίας, η περιορισμένη θεσμική εποπτεία, η εξάρτηση από άτυπα δίκτυα και το μεταναστευτικό καθεστώς διαμορφώνουν ένα πλαίσιο αυξημένης ευαλωτότητας, μέσα στο οποίο οι γυναίκες καλούνται να διαχειριστούν όχι μόνο επισφαλείς όρους απασχόλησης αλλά και σχέσεις ελέγχου, εξάρτησης και σιωπής.

Στο πλαίσιο αυτό, η σχέση ανάμεσα στην έμφυλη βία και την εργασία των μεταναστριών δεν είναι ενιαία ούτε γραμμική. Σε ορισμένες περιπτώσεις η βία προηγείται της εργασιακής εμπειρίας και επηρεάζει τις δυνατότητες ένταξης στην αγορά εργασίας, ενώ σε άλλες εκδηλώνεται εντός του ίδιου του εργασιακού χώρου μέσω πρακτικών παρενόχλησης, ελέγχου ή εκμετάλλευσης. Παράλληλα, οι δομικές ανισότητες που χαρακτηρίζουν την οικιακή εργασία και τη φροντίδα δημιουργούν συνθήκες που μπορούν να ενισχύσουν την ευαλωτότητα των γυναικών. Επομένως, η σχέση μεταξύ έμφυλης βίας και εργασίας χρειάζεται να εξετάζεται εμπειρικά και σε συνάρτηση με τις ιδιαίτερες συνθήκες ζωής κάθε γυναίκας.

Κεφάλαιο 3: Έμφυλη Βία και Μετανάστευση

3.1 Ορισμοί και μορφές έμφυλης βίας

Η έμφυλη βία μπορεί να οριστεί ως κάθε μορφή βίας ή καταναγκασμού που στρέφεται εναντίον των γυναικών λόγω φύλου ή πλήττει δυσανάλογα τις γυναίκες. Στο πλαίσιο της μετανάστευσης και της οικιακής εργασίας, η βία αυτή δεν περιορίζεται απαραίτητα σε εμφανείς σωματικές μορφές, αλλά εκδηλώνεται και ως ηθική πίεση, υπερεργασία, περιορισμός της κινητικότητας, εξευτελισμός, διαρκής επιτήρηση και απαίτηση για απόλυτη διαθεσιμότητα.

Η Χαντζαρούλα (2012) προσφέρει ένα κρίσιμο ιστορικό υπόβαθρο, καθώς δείχνει ότι οι οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα συγκροτήθηκαν μέσα από διαδικασίες πειθάρχησης και υποταγής. Η ιστορική αυτή οπτική επιτρέπει να αναγνωριστεί η συνέχεια ανάμεσα σε παλαιότερες μορφές υπηρετικής εξάρτησης και στις σύγχρονες μορφές αορατής έμφυλης βίας.

Στην παρούσα εργασία, η έμφυλη βία προσεγγίζεται όχι μόνο ως εμπειρία που εκδηλώνεται στην ιδιωτική ζωή των γυναικών, αλλά και ως φαινόμενο που διασταυρώνεται με την εργασιακή επισφάλεια, την εξάρτηση και την αορατότητα της άτυπης εργασίας.

3.1.1 Μορφές έμφυλης βίας στην εργασία

Η έμφυλη βία στον χώρο της εργασίας, ιδιαίτερα στην οικιακή εργασία και τις προσωπικές υπηρεσίες, δεν εκδηλώνεται μόνο με άμεσες και ορατές μορφές κακοποίησης, αλλά περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα πρακτικών ελέγχου, εξάρτησης και υποτίμησης.

Οι μορφές αυτές συχνά είναι αλληλένδετες και ενσωματωμένες στις ίδιες τις εργασιακές σχέσεις, ιδιαίτερα όταν αυτές αναπτύσσονται σε ιδιωτικούς χώρους και σε συνθήκες άτυπης απασχόλησης (Παπαταξιάρχης κ.ά., 2009· Αθανασοπούλου, 2008β).

Η λεκτική βία περιλαμβάνει προσβολές, υποτιμητικά σχόλια, φωνές, απειλές ή ειρωνείες που στοχεύουν στην απαξίωση της εργαζόμενης. Συχνά συνδέεται με στερεότυπα γύρω από την εθνικότητα ή το φύλο και λειτουργεί ως μέσο επιβολής πειθαρχίας και υπακοής.

Η ψυχολογική βία εκδηλώνεται μέσα από μορφές εκφοβισμού, ελέγχου, συναισθηματικής πίεσης και απομόνωσης. Μπορεί να περιλαμβάνει τη διαρκή επιτήρηση, την αμφισβήτηση της ικανότητας της εργαζόμενης ή την καλλιέργεια αισθήματος φόβου και ανασφάλειας. Στην οικιακή εργασία, η ψυχολογική βία συχνά συγκαλύπτεται πίσω από σχέσεις «οικειότητας».

Η οικονομική βία αφορά πρακτικές όπως η μη καταβολή ή η καθυστέρηση μισθού, η αυθαίρετη μείωση αποδοχών ή η επιβολή απλήρωτης εργασίας. Η εξάρτηση της εργαζόμενης από το εισόδημα καθιστά αυτές τις πρακτικές ιδιαίτερα αποτελεσματικές μορφές ελέγχου (Μαρούκης, 2009).

Η σεξουαλική παρενόχληση περιλαμβάνει ανεπιθύμητα σχόλια, αγγίγματα ή προτάσεις σεξουαλικού χαρακτήρα. Στο πλαίσιο της οικιακής εργασίας, η απουσία τρίτων προσώπων και η ιδιωτικότητα του χώρου αυξάνουν τον κίνδυνο τέτοιων περιστατικών (Hochschild, 2000).

Η επιβολή περιορισμών στην κίνηση, στην επικοινωνία ή στον ελεύθερο χρόνο της εργαζόμενης αποτελεί μορφή έμφυλης εξουσίας. Ιδίως στην εσωτερική οικιακή εργασία, η διάκριση ανάμεσα σε εργασία και προσωπική ζωή συχνά καταργείται (Ξυπολυτάς, 2013).

Η εξάρτηση από τον εργοδότη για στέγη, εισόδημα ή ακόμη και για τη νομιμότητα παραμονής ενισχύει τη δυνατότητα άσκησης ελέγχου. Η μορφή αυτή βίας δεν είναι πάντα εμφανής, αλλά ενσωματώνεται στη δομή της εργασιακής σχέσης.

Συνολικά, οι μορφές αυτές δείχνουν ότι η έμφυλη βία στην εργασία δεν είναι μόνο αποτέλεσμα ατομικών συμπεριφορών, αλλά δομικό χαρακτηριστικό συγκεκριμένων μορφών απασχόλησης.

3.2 Ευαλωτότητα μεταναστριών γυναικών

Η ευαλωτότητα των μεταναστριών δεν είναι ατομικό γνώρισμα αλλά κοινωνικά παραγόμενο αποτέλεσμα της θέσης τους σε άνισες δομές εργασίας και μετανάστευσης. Η εργασία στον ιδιωτικό χώρο του νοικοκυριού, η περιορισμένη θεσμική εποπτεία, η άτυπη απασχόληση και η εξάρτηση από εργοδότες ή από ασταθείς όρους διαμονής αυξάνουν την πιθανότητα εκμετάλλευσης.

Η Αθανασοπούλου (2008β) δείχνει ότι το συνεχές έμμισθης και άμισθης εργασίας διαμορφώνει συνθήκες έντονης επιβάρυνσης και μειωμένης δυνατότητας αντίστασης.

Ο Μαρούκης (2009) προσθέτει ότι η ατυπία δεν είναι μόνο διοικητικό χαρακτηριστικό, αλλά παράγοντας που βαθαίνει την ανασφάλεια και ενισχύει την άνιση διαπραγματευτική θέση των εργαζομένων.

Η Βασιλικού (2009) αναδεικνύει επίσης τη διεθνική διάσταση αυτής της ευαλωτότητας. Οι μετανάστριες οικιακές βοηθοί συχνά παραμένουν οικονομικά και συναισθηματικά υπεύθυνες για μέλη της οικογένειάς τους στη χώρα καταγωγής. Η πολλαπλή αυτή υποχρέωση περιορίζει τη δυνατότητα αποχώρησης από καταπιεστικές ή επισφαλείς εργασιακές σχέσεις. Επομένως, η ευαλωτότητα των μεταναστριών γυναικών δεν πρέπει να νοείται ως ατομικό ή εγγενές χαρακτηριστικό, αλλά ως κοινωνικά παραγόμενο αποτέλεσμα της θέσης τους σε άνισες δομές εργασίας και μετανάστευσης.

Παράλληλα, η αναγνώριση της ευαλωτότητας δεν θα πρέπει να οδηγεί στην αντίληψη ότι οι μετανάστριες αποτελούν παθητικά υποκείμενα χωρίς δυνατότητα παρέμβασης στη ζωή τους. Η διεθνής βιβλιογραφία έχει αναδείξει ότι ακόμη και σε συνθήκες έντονων περιορισμών, οι γυναίκες αναπτύσσουν στρατηγικές επιβίωσης, αλληλοϋποστήριξης και διαπραγμάτευσης των όρων εργασίας και διαβίωσής τους. Η ευαλωτότητα και η δυνατότητα δράσης δεν αποτελούν αντιθετικές καταστάσεις, αλλά συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν στις καθημερινές εμπειρίες των μεταναστριών γυναικών.

3.2.1 Το τραύμα και οι επιπτώσεις του στην εργασιακή ένταξη

Η εμπειρία της έμφυλης βίας δεν περιορίζεται στο ίδιο το βίαιο περιστατικό, αλλά επιφέρει μακροχρόνιες ψυχοκοινωνικές συνέπειες που επηρεάζουν πολλαπλές πτυχές της ζωής των γυναικών, συμπεριλαμβανομένης της επαγγελματικής τους πορείας και ένταξης.

Το τραύμα λειτουργεί ως ένας διαρκής παράγοντας που διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους, τους άλλους και τις κοινωνικές τους σχέσεις (Kelly, 1988).

Οι γυναίκες που έχουν υποστεί βία συχνά αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην ανάπτυξη σχέσεων εμπιστοσύνης με εργοδότες, συναδέλφους ή θεσμικούς φορείς, γεγονός που μπορεί να επηρεάσει αρνητικά τη δημιουργία και διατήρηση σταθερών εργασιακών σχέσεων. Παράλληλα, οι τραυματικές εμπειρίες ενδέχεται να περιορίζουν τη δυνατότητά τους να διεκδικούν τα εργασιακά τους δικαιώματα, να απαιτούν καλύτερες συνθήκες απασχόλησης ή να καταγγέλλουν περιστατικά εκμετάλλευσης και παραβίασης. Η ανασφάλεια, ο φόβος και η αίσθηση ευαλωτότητας συχνά οδηγούν στην αποδοχή δυσμενών εργασιακών όρων.

Επιπλέον, η σιωπή και η αποφυγή της σύγκρουσης αποτελούν συχνά στρατηγικές επιβίωσης που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της κακοποιητικής εμπειρίας. Όπως υποστηρίζει η Kelly (1988), η αποφυγή αντιπαράθεσης δεν συνιστά ένδειξη παθητικότητας, αλλά μια μορφή προστασίας σε συνθήκες άνισης κατανομής εξουσίας. Ταυτόχρονα, η παρατεταμένη έκθεση στη βία μπορεί να οδηγήσει στην εσωτερίκευση αισθημάτων υποτίμησης και αναξιοσύνης, επηρεάζοντας αρνητικά την αυτοεκτίμηση των γυναικών και τη θέση τους στην αγορά εργασίας.

Κατά συνέπεια, το τραύμα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί αποκλειστικά ως ατομική εμπειρία, αλλά ως ένας κοινωνικός παράγοντας που συμβάλλει στην αναπαραγωγή της εργασιακής επισφάλειας και των κοινωνικών ανισοτήτων που βιώνουν οι γυναίκες θύματα έμφυλης βίας.

Ωστόσο, η επίδραση του τραύματος δεν είναι στατική ούτε αμετάβλητη. Μέσα από διαδικασίες ψυχοκοινωνικής υποστήριξης, ασφαλούς φιλοξενίας, πρόσβασης στην εργασία και ανάπτυξης νέων κοινωνικών δικτύων, πολλές γυναίκες καταφέρνουν σταδιακά να ανακτήσουν την αυτοπεποίθηση και την αίσθηση ελέγχου της ζωής τους. Η επαγγελματική ένταξη μπορεί να λειτουργήσει όχι μόνο ως μέσο οικονομικής επιβίωσης αλλά και ως διαδικασία ενδυνάμωσης, συμβάλλοντας στην αποκατάσταση της αυτοεκτίμησης και στην ενίσχυση της προσωπικής αυτονομίας.

3.3 Θεσμικές και κοινωνικές απαντήσεις

Οι θεσμικές και κοινωνικές απαντήσεις στα ζητήματα βίας, εκμετάλλευσης και αποκλεισμού δεν μπορούν να είναι αποτελεσματικές αν δεν λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες της οικιακής εργασίας.

Η εργασία αυτή παραμένει συχνά αόρατη επειδή εκτυλίσσεται στον ιδιωτικό χώρο, δομείται μέσα από προσωπικές σχέσεις εξάρτησης και εμφανίζεται ως «φυσική» προέκταση της γυναικείας φροντίδας.

Οι Ξυπολυτάς & Lazarescu (2013) αναδεικνύουν τη σημασία που έχει η κοινωνιολογική έρευνα για την ορατοποίηση της οικιακής εργασίας ως κανονικής σχέσης εργασίας. Ο Ξυπολυτάς (2013) δείχνει ακόμη ότι τα άτυπα δίκτυα αλληλεγγύης λειτουργούν συχνά ως βασικά μέσα επιβίωσης, χωρίς όμως να αρκούν ως υποκατάστατο θεσμικής προστασίας.

Η Fraser (2016) βοηθά εδώ θεωρητικά, επειδή δείχνει ότι η κρίση της φροντίδας στον σύγχρονο καπιταλισμό μεταθέτει όλο και περισσότερο το βάρος της κοινωνικής αναπαραγωγής σε φθηνά, εύελικτα και συχνά μεταναστευμένα γυναικεία εργατικά σώματα. Αυτό σημαίνει ότι η αντιμετώπιση της έμφυλης βίας και της επισφάλειας των μεταναστριών δεν μπορεί να περιοριστεί σε μεμονωμένα μέτρα προστασίας, αλλά απαιτεί ευρύτερη αναγνώριση της οικιακής εργασίας ως κοινωνικά αναγκαίας εργασίας με πλήρη δικαιώματα.

Η θεωρητική συζήτηση για την έμφυλη βία και την επισφάλεια των μεταναστριών αποκτά ιδιαίτερο βάρος όταν εξετάζεται μέσα από εμπειρικά δεδομένα. Η περιορισμένη αποτελεσματικότητα των θεσμικών μηχανισμών καθιστά αναγκαία την προσέγγιση των ίδιων των γυναικείων αφηγήσεων, ώστε να αναδειχθούν οι βιωμένες διαστάσεις της επισφάλειας και της βίας. Στο επόμενο μέρος, η εργασία στρέφεται στις αφηγήσεις πέντε γυναικών, ώστε να αναδειχθεί πώς οι παραπάνω θεωρητικές έννοιες αποτυπώνονται στις πραγματικές διαδρομές ζωής και εργασίας.

3.3.1 Η δυσκολία πρόσβασης σε μηχανισμούς προστασίας

Παρά την ύπαρξη θεσμικών μηχανισμών προστασίας, οι μετανάστριες συναντούν σημαντικά εμπόδια στην πρόσβαση σε αυτούς. Τα εμπόδια αυτά δεν είναι μόνο διοικητικά, αλλά συνδέονται με τη συνολική κοινωνική τους θέση.

Οι γλωσσικοί φραγμοί αποτελούν σημαντικό εμπόδιο για τις μετανάστριες, καθώς η περιορισμένη γνώση της γλώσσας δυσχεραίνει την κατανόηση των δικαιωμάτων τους και

την πρόσβασή τους στις διαθέσιμες υπηρεσίες υποστήριξης. Παράλληλα, ιδιαίτερα για όσες δεν διαθέτουν νομιμοποιητικό καθεστώς, η προσφυγή στις αρμόδιες αρχές συχνά συνδέεται με τον φόβο σύλληψης ή απέλασης, γεγονός που τις αποτρέπει από την αναζήτηση βοήθειας.

Επιπλέον, η έλλειψη ενημέρωσης σχετικά με τα δικαιώματά τους οδηγεί πολλές γυναίκες στην αδυναμία αναγνώρισης της κακοποίησης ως παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η περιορισμένη εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς, η οποία μπορεί να οφείλεται σε προηγούμενες αρνητικές εμπειρίες ή σε πολιτισμικούς παράγοντες, ενισχύει περαιτέρω την απροθυμία τους να απευθυνθούν σε κρατικούς φορείς. Τέλος, η κοινωνική απομόνωση και η απουσία δικτύων υποστήριξης περιορίζουν σημαντικά τις δυνατότητες αναζήτησης βοήθειας και προστασίας (Ξυπολυτάς, 2013). Συνολικά, η περιορισμένη πρόσβαση στους μηχανισμούς προστασίας ενισχύει την αορατότητα της βίας και αναπαράγει την ευαλωτότητα των μεταναστριών.

3.4 Τραύμα, σιωπή και δυσκολία διεκδίκησης δικαιωμάτων

Η εμπειρία της έμφυλης βίας δεν επηρεάζει μόνο τη σωματική και ψυχική υγεία των γυναικών, αλλά και τη θέση τους στην αγορά εργασίας και τη δυνατότητα διεκδίκησης δικαιωμάτων. Το τραύμα που προκύπτει από τη βία μπορεί να οδηγήσει σε χαμηλή αυτοεκτίμηση, φόβο, δυσκολία εμπιστοσύνης και αποφυγή σύγκρουσης, στοιχεία που επηρεάζουν άμεσα τις εργασιακές σχέσεις.

Η σιωπή αποτελεί συχνά στρατηγική επιβίωσης σε συνθήκες άνισης εξουσίας. Όπως επισημαίνει η Kelly (1988), οι γυναίκες δεν σιωπούν απαραίτητα επειδή αποδέχονται τη βία, αλλά επειδή αξιολογούν τους κινδύνους που συνεπάγεται η αντίσταση. Στην περίπτωση των μεταναστριών οι κίνδυνοι αυτοί είναι πολλαπλοί: απώλεια εργασίας, έλλειψη στέγης, οικονομική αδυναμία και, σε ορισμένες περιπτώσεις, κίνδυνος απέλασης.

Η δυσκολία διεκδίκησης δικαιωμάτων δεν αποτελεί, επομένως, ένδειξη παθητικότητας, αλλά αποτέλεσμα δομικών συνθηκών που περιορίζουν τις διαθέσιμες επιλογές. Το τραύμα, η επισφάλεια και η εξάρτηση συνδέονται στενά, δημιουργώντας σημαντικούς περιορισμούς στις δυνατότητες διεκδίκησης δικαιωμάτων. Ωστόσο, οι γυναίκες δεν παραμένουν αδρανείς απέναντι σε αυτές τις συνθήκες.

Μέσα από προσωπικές στρατηγικές, δίκτυα αλληλεγγύης και υποστηρικτικές δομές, αναπτύσσουν μορφές αντίστασης και σταδιακής ενδυνάμωσης, επιβεβαιώνοντας ότι η εμπειρία της βίας δεν αναιρεί τη δυνατότητα δράσης και κοινωνικής συμμετοχής.

3.4.1 Ανθεκτικότητα και διαδικασίες ενδυνάμωσης

Παρότι η εμπειρία της έμφυλης βίας συνδέεται συχνά με τραύμα, αποκλεισμό και επισφάλεια, οι γυναίκες δεν παραμένουν παθητικοί αποδέκτες αυτών των συνθηκών. Η έννοια της ανθεκτικότητας αναφέρεται στην ικανότητα των ατόμων να αναδιοργανώνουν τη ζωή τους και να αναπτύσσουν νέες στρατηγικές αντιμετώπισης μετά από ιδιαίτερα δύσκολες εμπειρίες. Στην περίπτωση των μεταναστριών γυναικών, η ανθεκτικότητα εκφράζεται μέσα από την αναζήτηση εργασίας, τη δημιουργία κοινωνικών δικτύων, την αξιοποίηση εκπαιδευτικών ευκαιριών και τη διεκδίκηση μεγαλύτερης αυτονομίας.

Η μεταποικιακή και διαθεματική φεμινιστική θεωρία έχει ασκήσει κριτική στις προσεγγίσεις που παρουσιάζουν τις μετανάστριες αποκλειστικά ως θύματα βίας και εκμετάλλευσης (Mohanty, 2003). Αντίθετα, οι γυναίκες αναγνωρίζονται ως ενεργά κοινωνικά υποκείμενα που διαπραγματεύονται, αντιστέκονται και επαναπροσδιορίζουν τη θέση τους μέσα σε περιοριστικά κοινωνικά πλαίσια.

Η επαγγελματική εμπειρία της ερευνήτριας σε δομές υποστήριξης γυναικών θυμάτων βίας έχει αναδείξει πολυάριθμες περιπτώσεις μεταναστριών που, μετά την απομάκρυνσή τους από κακοποιητικές συνθήκες και με την υποστήριξη εξειδικευμένων υπηρεσιών, κατάφεραν να εξασφαλίσουν αυτόνομη στέγαση, να δημιουργήσουν σταθερό πελατολόγιο, να αποκτήσουν οικονομική ανεξαρτησία και, σε ορισμένες περιπτώσεις, να αναπτύξουν δική τους επαγγελματική δραστηριότητα. Οι διαδρομές αυτές αναδεικνύουν ότι η εργασία, ακόμη και όταν ξεκινά από συνθήκες επισφάλειας, μπορεί να αποτελέσει αφετηρία προσωπικής και κοινωνικής ενδυνάμωσης.

Η αναγνώριση αυτών των διαδικασιών δεν αναιρεί τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες, αλλά συμβάλλει σε μια πιο σύνθετη κατανόηση της εμπειρίας τους, η οποία περιλαμβάνει ταυτόχρονα ευαλωτότητα, αντίσταση, προσαρμογή και δυνατότητα δράσης.

ΜΕΡΟΣ Β΄: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Κεφάλαιο 4: Μεθοδολογία της Έρευνας

Η έρευνα εντάσσεται στο επιστημονικό πεδίο των Σπουδών Φύλου και υιοθετεί μια κοινωνικο-φεμινιστική και διαθεματική προσέγγιση. Η γνώση νοείται ως κοινωνικά και ιστορικά προσδιορισμένη, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις βιωμένες εμπειρίες των υποκειμένων και στις σχέσεις εξουσίας που διαπερνούν το φύλο, την εθνοτική ταυτότητα, την εργασία και τη μετανάστευση. Η φεμινιστική μεθοδολογία δεν αποσκοπεί μόνο στην περιγραφή της κοινωνικής πραγματικότητας, αλλά και στην ανάδειξη αόρατων ή περιθωριοποιημένων φωνών, αμφισβητώντας κυρίαρχες ανδροκεντρικές και εθνοκεντρικές αφηγήσεις (Harding, 1987· Hesse-Biber, 2010, 2014).

Η έρευνα εντάσσεται στην ποιοτική ερευνητική παράδοση, η οποία δίνει έμφαση στην κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων μέσα από τις σημασίες που αποδίδουν σε αυτά τα ίδια τα υποκείμενα (Creswell, 2014· Denzin & Lincoln, 2018). Η επιλογή της ποιοτικής προσέγγισης κρίθηκε κατάλληλη, καθώς το αντικείμενο της μελέτης αφορά σύνθετες και βαθιά βιωμένες εμπειρίες, όπως η άτυπη εργασία, η μεταναστευτική επισφάλεια και η έμφυλη βία, που δεν μπορούν να αποτυπωθούν επαρκώς μόνο μέσα από ποσοτικούς δείκτες.

Η μεθοδολογική προσέγγιση της παρούσας μελέτης επηρεάζεται επίσης από τη διαθεματική ανάλυση, η οποία επιτρέπει να εξεταστεί πώς το φύλο, η μεταναστευτική ιδιότητα, η εθνοτική καταγωγή και το νομικό καθεστώς αλληλοδιαπλέκονται, παράγοντας συγκεκριμένες μορφές ανισότητας και ευαλωτότητας. Με αυτόν τον τρόπο, η έρευνα δεν αντιμετωπίζει τις συμμετέχουσες ως φορείς μιας ενιαίας «γυναικείας εμπειρίας», αλλά ως υποκείμενα που τοποθετούνται σε πολλαπλά και αλληλεπικαλυπτόμενα πεδία κοινωνικής ανισότητας.

4.1 Ερευνητικός σχεδιασμός

Η έρευνα είναι ποιοτική. Επιλέχθηκε ποιοτικός σχεδιασμός, επειδή επιτρέπει την εις βάθος διερεύνηση των εμπειριών και των νοηματοδοτήσεων των συμμετεχουσών, καθώς και την κατανόηση των κοινωνικών συνθηκών μέσα στις οποίες αυτές διαμορφώνονται. Η διερευνητική διάσταση της μελέτης συνδέεται με το γεγονός ότι το αντικείμενο της έρευνας αφορά μια ιδιαίτερα ευάλωτη και συχνά αόρατη κοινωνική ομάδα, της οποίας οι εμπειρίες δεν είναι εύκολα προσβάσιμες μέσα από τυποποιημένες ερευνητικές διαδικασίες.

Η επιλογή του συγκεκριμένου σχεδιασμού συνάδει με τη φεμινιστική μεθοδολογική παράδοση, η οποία δίνει έμφαση στην εμπειρική γνώση, στη βιωμένη εμπειρία και στη σύνδεση θεωρίας και πράξης (Hesse-Biber, 2010).

Στο πλαίσιο αυτό, η έρευνα δεν επιδιώκει απλώς να καταγράψει κοινωνικά φαινόμενα, αλλά να ερμηνεύσει πώς οι δομικές ανισότητες αποτυπώνονται στις καθημερινές ζωές των μεταναστριών. Επιπλέον, για την προστασία της ανωνυμίας των συμμετεχουσών χρησιμοποιούνται ψευδώνυμα και έχουν αφαιρεθεί όλα τα αναγνωριστικά στοιχεία.

4.2 Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Η συλλογή των δεδομένων πραγματοποιήθηκε μέσω ημι-δομημένων συνεντεύξεων. Η επιλογή της ημι-δομημένης συνέντευξης βασίστηκε στη δυνατότητα που προσφέρει για εις βάθος διερεύνηση προσωπικών εμπειριών, διατηρώντας ταυτόχρονα έναν θεματικό προσανατολισμό που εξασφαλίζει τη συνοχή των δεδομένων (Kvale & Brinkmann, 2009). Η μέθοδος αυτή κρίθηκε ιδιαίτερα κατάλληλη για το παρόν ερευνητικό αντικείμενο, καθώς επέτρεψε στις συμμετέχουσες να αναπτύξουν τις αφηγήσεις τους με σχετική ελευθερία, να δώσουν έμφαση σε όψεις που οι ίδιες θεωρούν σημαντικές και να αναδείξουν τις προσωπικές τους ερμηνείες γύρω από τη μετανάστευση, την εργασία και τη βία.

Ο οδηγός συνέντευξης οργανώθηκε θεματικά και περιλάμβανε ενότητες που αφορούσαν το μεταναστευτικό ιστορικό, την εργασιακή διαδρομή, τις εμπειρίες διακρίσεων, τις μορφές έμφυλης βίας και τις στρατηγικές επιβίωσης και ενδυνάμωσης.

Ο ημι-δομημένος χαρακτήρας των συνεντεύξεων παρείχε τη δυνατότητα στην ερευνήτρια να προσαρμόζει τη ροή της συνέντευξης στις ιδιαιτερότητες κάθε περίπτωσης, χωρίς να χάνεται η βασική θεματική συνοχή.

Η επαγγελματική ιδιότητα της ερευνήτριας ως κοινωνικής λειτουργού και η πολυετής ενασχόλησή της με την υποστήριξη γυναικών που έχουν υποστεί έμφυλη βία συνέβαλαν ουσιαστικά στη διεξαγωγή της έρευνας. Η εμπειρία αυτή διευκόλυνε την ανάπτυξη σχέσεων επικοινωνίας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης με τις συμμετέχουσες, δημιουργώντας ένα ασφαλές πλαίσιο μέσα στο οποίο οι γυναίκες αισθάνθηκαν μεγαλύτερη άνεση να μοιραστούν προσωπικές, ευαίσθητες και συχνά τραυματικές εμπειρίες.

Παράλληλα, η γνώση των ιδιαίτερων αναγκών και δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες θύματα έμφυλης βίας συνέβαλε στην προσέγγιση των συνεντεύξεων με σεβασμό,

ενσυναίσθηση και ευαισθησία, στοιχεία που θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικά στην ποιοτική έρευνα με ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Η ερευνήτρια διατήρησε καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας αναστοχαστική στάση, επιδιώκοντας να περιορίσει την επίδραση της επαγγελματικής της εμπειρίας στην ερμηνεία των δεδομένων και να διασφαλίσει τη συστηματική και τεκμηριωμένη ανάλυση των αφηγήσεων των συμμετεχουσών.

4.3 Δείγμα και κριτήρια επιλογής

Οι γυναίκες που έλαβαν μέρος στην έρευνα είναι πέντε μετανάστριες που διαμένουν και εργάζονται στην Ελλάδα, έχουν εμπειρία άτυπης εργασίας και έχουν υπάρξει θύματα έμφυλης βίας. Όλες οι συμμετέχουσες είχαν φιλοξενηθεί κατά το παρελθόν σε ξενώνα φιλοξενίας κακοποιημένων γυναικών. Η επιλογή αυτών πραγματοποιήθηκε μέσω σκόπιμης δειγματοληψίας, με βασικό κριτήριο τη δυνατότητα των συμμετεχουσών να συμβάλουν ουσιαστικά στους στόχους της έρευνας.

Η συγκεκριμένη στρατηγική επιλογής κρίθηκε κατάλληλη, καθώς η έρευνα δεν επιδιώκει στατιστική γενίκευση, αλλά εις βάθος κατανόηση των εμπειριών μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας. Στο πλαίσιο αυτό, ο μικρός αριθμός συμμετεχουσών δεν συνιστά περιορισμό της έρευνας, αλλά συνειδητή μεθοδολογική επιλογή, συμβατή με τη λογική της ποιοτικής διερεύνησης.

4.4 Δεοντολογία της έρευνας

Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη δεοντολογική διάσταση της έρευνας, λόγω της ευαλωτότητας των συμμετεχουσών και της φύσης των εμπειριών που διερευνώνται. Όλες οι συμμετέχουσες ενημερώθηκαν αναλυτικά για τον σκοπό, τη διαδικασία και τη χρήση της έρευνας και υπέγραψαν έντυπο ενημερωμένης συναίνεσης. Διασφαλίστηκε η ανωνυμία τους μέσω της χρήσης ψευδωνύμων, ενώ επισημάνθηκε ρητά ότι μπορούν να αποχωρήσουν από τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή, χωρίς καμία συνέπεια.

Ιδιαίτερη μέριμνα λήφθηκε ώστε η ερευνητική διαδικασία να μην αναπαράγει σχέσεις πίεσης ή επανατραυματισμού. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στην ελληνική γλώσσα, καθώς όλες οι συμμετέχουσες την κατανοούν επαρκώς, ενώ η διεξαγωγή των συνεντεύξεων έγινε με σεβασμό στον ρυθμό, τα όρια και τη συναισθηματική κατάσταση κάθε γυναίκας.

Τέλος, στο πλαίσιο της εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας έγινε περιορισμένη και στοχευμένη χρήση εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης (π.χ. ChatGPT), αποκλειστικά για υποστηρικτικούς σκοπούς, όπως η μετάφραση ξενόγλωσσων κειμένων, η γλωσσική επιμέλεια και η αναδιατύπωση προτάσεων με στόχο τη σαφέστερη ακαδημαϊκή έκφραση, καθώς και η υποβοήθηση στην οργάνωση του κειμένου. Το θεωρητικό υπόβαθρο, η ανάλυση, η επιλογή και αξιολόγηση των πηγών και τα συμπεράσματα της εργασίας αποτελούν αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μελέτης και συγγραφής.

4.5 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Τα δεδομένα αναλύθηκαν μέσω θεματικής ανάλυσης, σύμφωνα με την προσέγγιση των Braun και Clarke (2006). Η θεματική ανάλυση επιλέχθηκε επειδή επιτρέπει τον εντοπισμό επαναλαμβανόμενων μοτίβων νοήματος μέσα στα δεδομένα και τη σύνδεσή τους με το θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας. Η συγκεκριμένη μέθοδος είναι ιδιαίτερα χρήσιμη σε ποιοτικές έρευνες που αποσκοπούν στην κατανόηση εμπειριών, κοινωνικών διαδικασιών και δομικών μορφών ανισότητας.

Η διαδικασία ανάλυσης περιλάμβανε επανειλημμένη ανάγνωση των συνεντεύξεων, αρχική κωδικοποίηση του υλικού, εντοπισμό και ομαδοποίηση θεματικών μοτίβων, και ερμηνεία των θεμάτων σε συνάρτηση με το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας.

Η ανάλυση δεν περιορίστηκε στην περιγραφή των αφηγήσεων, αλλά επιδίωξε να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο οι εμπειρίες των συμμετεχουσών συγκροτούνται μέσα από τη διασταύρωση φύλου, μετανάστευσης, άτυπης εργασίας και έμφυλης βίας. Με αυτή την έννοια, η θεματική ανάλυση λειτούργησε όχι μόνο ως τεχνική οργάνωσης του ερευνητικού υλικού, αλλά και ως μέσο σύνδεσης της εμπειρικής διερεύνησης με τη φεμινιστική και διαθεματική θεωρητική οπτική της μελέτης.

Η ποιοτική και διαθεματική προσέγγιση της έρευνας επιτρέπει, επομένως, να εξεταστούν όχι μόνο οι αντικειμενικές συνθήκες ζωής και εργασίας των συμμετεχουσών, αλλά και οι τρόποι με τους οποίους οι ίδιες νοηματοδοτούν τις εμπειρίες βίας, επισφάλειας και επιβίωσης. Στο επόμενο κεφάλαιο παρουσιάζονται συνοπτικά τα χαρακτηριστικά των συμμετεχουσών, πριν από τη θεματική ανάλυση των αφηγήσεών τους.

Κεφάλαιο 5: Παρουσίαση Συμμετεχουσών

Τα προφίλ των συμμετεχουσών δεν αποτελούν απλή περιγραφική καταγραφή, αλλά φωτίζουν τις πολλαπλές διαστάσεις που συγκροτούν τη θέση τους: το φύλο, την εθνοτική καταγωγή, το μεταναστευτικό καθεστώς, τη μητρότητα και την εργασιακή επισφάλεια. Μέσα από τη συνοπτική παρουσίασή τους καθίσταται εμφανές ότι οι εμπειρίες τους δεν είναι μεμονωμένες, αλλά εντάσσονται σε ευρύτερα κοινωνικά και δομικά πλαίσια ανισότητας.

Η Ελένη είναι 45 ετών, κατάγεται από τη Βουλγαρία και διαμένει στην Ελλάδα με έγκυρη άδεια διαμονής. Εργάζεται στον καθαρισμό ξενοδοχείου και περιστασιακά σε οικιακές εργασίες. Είναι μητέρα δύο ανήλικων παιδιών, τα οποία ζουν στη χώρα καταγωγής της. Στο παρελθόν έχει βιώσει σωματική και ψυχολογική βία από σύντροφο, ενώ στον χώρο εργασίας αντιμετωπίζει πίεση, υπερβολικά ωράρια και απειλές απόλυσης. Βασικά εμπόδια για την ίδια αποτελούν ο φόβος απώλειας της εργασίας, η περιορισμένη γνώση των εργασιακών της δικαιωμάτων και τα συναισθήματα ντροπής και ενοχής.

Παρά τις δυσκολίες, διαθέτει σταθερή εργασιακή εμπειρία, επαγγελματική συνέπεια και διάθεση να ενισχύσει τις γλωσσικές και επαγγελματικές της δεξιότητες.

Η Amína είναι 29 ετών, προέρχεται από το Κονγκό και διαμένει στην Ελλάδα χωρίς άδεια διαμονής. Ζει με τα δύο ανήλικα παιδιά της, ηλικίας 6 και 2 ετών, και εργάζεται ως ανασφάλιστη κομμώτρια. Έχει υπάρξει θύμα έμφυλης βίας από πρώην σύντροφο, ενώ η επισφαλής εργασιακή και μεταναστευτική της κατάσταση, σε συνδυασμό με τη φροντίδα των παιδιών της, διαμορφώνουν ένα ιδιαίτερα επιβαρυντικό πλαίσιο ζωής. Αντιμετωπίζει φόβο απώλειας της εργασίας, άγνοια δικαιωμάτων, γλωσσικά εμπόδια και περιορισμένη πρόσβαση σε υπηρεσίες. Παρά τις πολλαπλές δυσκολίες που αντιμετωπίζει, η Amína επιδεικνύει αξιοσημείωτη ανθεκτικότητα. Η επιμονή της να διατηρήσει την επιμέλεια και τη φροντίδα των παιδιών της, η αναζήτηση εργασίας ακόμη και υπό ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες και η ενεργή συνεργασία της με υποστηρικτικούς φορείς αναδεικνύουν τη δυνατότητά της να αναπτύσσει στρατηγικές επιβίωσης και να διεκδικεί καλύτερες συνθήκες ζωής.

Η Rosa είναι 57 ετών, κατάγεται από τη Γεωργία και βρίσκεται στην Ελλάδα χωρίς άδεια διαμονής. Εργάζεται ως εσωτερική φροντίστρια ηλικιωμένων, σε ένα απαιτητικό και συχνά αόρατο πλαίσιο εργασίας.

Έχει βιώσει ενδοοικογενειακή βία και σεξουαλική εκμετάλλευση από τον σύζυγό της, ενώ η θέση της επιβαρύνεται από την οικονομική εξάρτηση, τον φόβο απέλασης, τα γλωσσικά εμπόδια και τη δυσκολία πρόσβασης σε δημόσιες υπηρεσίες.

Παρά τις αντίξοες συνθήκες, διαθέτει εμπειρία στη φροντίδα ηλικιωμένων, εργατικότητα και βασικές νοσηλευτικές γνώσεις. Σημαντικό ρόλο για την ίδια διαδραματίζει το άτυπο δίκτυο άλλων μεταναστριών.

Η Maryna είναι 24 ετών, προέρχεται από την Ουκρανία και διαμένει στην Ελλάδα ως αιτούσα άσυλο με προσωρινή άδεια εργασίας. Απασχολείται σε εσωτερική οικιακή εργασία, διαμένοντας μόνιμα στο σπίτι όπου εργάζεται. Η εμπειρία της χαρακτηρίζεται από πολλαπλές μορφές ελέγχου και κακοποίησης, όπως περιορισμό της επικοινωνίας και των κοινωνικών επαφών, οικονομική εκμετάλλευση μέσω μη καταβολής πλήρους μισθού και σεξουαλική παρενόχληση από τον εργοδότη. Η νεαρή ηλικία της, η περιορισμένη εμπειρία επαφής με δημόσιες υπηρεσίες και η εξάρτησή της από τον εργοδότη για στέγη και εισόδημα ενισχύουν την ευάλωτότητά της. Ταυτόχρονα, η διάθεση για μάθηση, το ενδιαφέρον για εκπαίδευση και η πρόσβαση σε κοινωνικά δίκτυα άλλων νεαρών μεταναστριών μπορούν να λειτουργήσουν ως βάσεις μελλοντικής ενδυνάμωσης.

Η Fatima είναι 42 ετών, κατάγεται από το Αφγανιστάν και έχει αναγνωριστεί ως πολιτική πρόσφυγας. Είναι μητέρα ενός παιδιού ηλικίας 13 ετών και εργάζεται στον καθαρισμό πολυκατοικιών, καθώς και περιστασιακά σε ξενοδοχειακές εργασίες. Έχει βιώσει εμπόλεμες συνθήκες, απώλεια οικείων προσώπων και μακροχρόνια έμφυλη βία στο πλαίσιο οικογενειακού και κοινωνικού ελέγχου. Αντιμετωπίζει γλωσσικά εμπόδια, οικονομικές δυσκολίες και έλλειψη σταθερού υποστηρικτικού πλαισίου στην Ελλάδα. Παράλληλα, η πολυετής εμπειρία της στην καθαριότητα, η αξιοπιστία της ως εργαζόμενης και η έντονη αίσθηση ευθύνης αποτελούν βασικά στοιχεία αντοχής και σταθερότητας.

Τα προφίλ των συμμετεχουσών καταδεικνύουν τη συνύπαρξη πολλαπλών μορφών επισφάλειας, οι οποίες αφορούν το φύλο, τη μεταναστευτική ιδιότητα, το νομικό καθεστώς, τη μητρότητα και την εργασιακή θέση. Στο επόμενο κεφάλαιο, οι αφηγήσεις τους αναλύονται θεματικά, με στόχο να αναδειχθεί πώς οι παραπάνω διαστάσεις διασταυρώνονται στις καθημερινές εμπειρίες εργασίας, βίας και επιβίωσης.

5.1 Μετανάστευση ως ανάγκη επιβίωσης

Για τις συμμετέχουσες, η μετανάστευση δεν παρουσιάζεται ως απλή επιλογή, αλλά ως αναγκαστική στρατηγική επιβίωσης. Συνδέεται με τη φτώχεια, τη βία, τον πόλεμο, την οικογενειακή καταπίεση και την ανάγκη προστασίας των ίδιων ή των παιδιών τους.

Η Fatima περιγράφει τη φυγή της από το Αφγανιστάν ως ζήτημα ζωής, μετά τη δολοφονία μελών της οικογένειάς της από τους Ταλιμπάν. Η Amina εγκατέλειψε το Κονγκό για να προστατεύσει τα παιδιά της από τη βία και την κακοποίηση που είχε υποστεί. Η Rosa μετανάστευσε για να διαφύγει από έναν βίαιο σύζυγο, ενώ η Maryna αναγκάστηκε να φύγει από την Ουκρανία με την έναρξη του πολέμου. Η Ελένη, από τη Βουλγαρία, μετανάστευσε κυρίως για οικονομικούς λόγους, αναζητώντας εργασία ώστε να στηρίξει τα παιδιά της.

5.2 Άτυπη εργασία και συνθήκες εκμετάλλευσης

Κοινό στοιχείο των αφηγήσεων είναι η ένταξη σε άτυπες και επισφαλείς μορφές εργασίας, κυρίως στην οικιακή εργασία, στη φροντίδα ηλικιωμένων, στην καθαριότητα και στις προσωπικές υπηρεσίες. Οι μορφές αυτές χαρακτηρίζονται από απουσία σύμβασης, ανασφάλιστη εργασία, ακανόνιστα ωράρια και εξάρτηση από τον εργοδότη.

Η Rosa, ως εσωτερική φροντίστρια, περιγράφει μια καθημερινότητα χωρίς σαφή όρια ανάμεσα στην εργασία και τον προσωπικό χρόνο: «Δεν έχω ρεπό πολλές φορές... αν δεν έρθουν τα παιδιά της γιαγιάς, εγώ είμαι εκεί... όλη μέρα, όλη νύχτα.»

Αντίστοιχα, η Maryna, επίσης σε εσωτερική εργασία, αναλαμβάνει τόσο τη φροντίδα παιδιών όσο και το σύνολο των οικιακών εργασιών, χωρίς επιπλέον αμοιβή και χωρίς δυνατότητα άρνησης. Η Ελένη και η Fatima, που εργάζονται κυρίως στον καθαρισμό, βιώνουν διαρκή αβεβαιότητα ως προς τη συχνότητα και τη σταθερότητα της εργασίας τους: «Άλλες μέρες έχω δουλειά... άλλες όχι.»

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η ένταξη των συμμετεχουσών στην οικιακή εργασία και στη φροντίδα δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως αποτέλεσμα αδυναμίας ή έλλειψης επαγγελματικών ικανοτήτων. Για τις περισσότερες γυναίκες, η συγκεκριμένη εργασία αποτέλεσε την ταχύτερη και συχνά μοναδική διαθέσιμη δυνατότητα εξασφάλισης εισοδήματος σε συνθήκες βίας, αστεγίας, γλωσσικών δυσκολιών ή αβέβαιου μεταναστευτικού καθεστώτος.

Η επιλογή αυτή συνδέεται περισσότερο με τις δομικές συνθήκες που περιόριζαν τις διαθέσιμες ευκαιρίες παρά με τις προσωπικές δυνατότητες ή φιλοδοξίες των ίδιων των γυναικών.

5.3 Αορατότητα και κοινωνικός αποκλεισμός

Οι συμμετέχουσες περιγράφουν έντονα το βίωμα της αορατότητας, τόσο στον χώρο εργασίας όσο και στην ευρύτερη κοινωνική τους ζωή. Στην οικιακή εργασία, η εργαζόμενη συχνά δεν αντιμετωπίζεται ως ισότιμο πρόσωπο, αλλά ως παρουσία που πρέπει να παραμένει διακριτική, σιωπηλή και κοινωνικά αποστασιοποιημένη.

Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία συμμετέχουσας που αναφέρει: «Δεν μου επιτρέπουν να φάω μαζί τους... ούτε να χρησιμοποιήσω τα πιάτα τους... λένε θα τα μολύνω.»

Η Fatima περιγράφει την εμπειρία της στην καθαριότητα με όρους κοινωνικής αορατότητας: «Μπαίνω, καθαρίζω και φεύγω... λες και δεν υπάρχω.»

Η Amina, από την πλευρά της, βιώνει έντονα τον ρατσισμό λόγω του χρώματος του δέρματός της: «Με κοιτάνε περίεργα... νομίζουν ότι είμαι του δρόμου.»

Οι αφηγήσεις αυτές δείχνουν ότι η αορατότητα δεν αφορά μόνο την εργασία, αλλά και την κοινωνική θέση των μεταναστριών ως γυναικών, εργαζομένων και «ξένων».

5.4 Μεταναστευτικό καθεστώς, φόβος και αποκλεισμός

Για τις γυναίκες χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα, η καθημερινότητα χαρακτηρίζεται από φόβο και περιορισμένη πρόσβαση σε βασικά δικαιώματα. Η Amina και η Rosa ζουν σε καθεστώς αυξημένης αβεβαιότητας, καθώς η έλλειψη άδειας διαμονής περιορίζει την πρόσβασή τους σε εργασία, υγεία, ασφάλιση και θεσμική προστασία.

Οι ίδιες περιγράφουν αυτή τη συνθήκη με χαρακτηριστικό τρόπο: «Αν αρρωστήσω... δεν μπορώ να πάω νοσοκομείο.» «Φοβάμαι να βγω στον δρόμο... αν με σταματήσει η αστυνομία;»

Η εργασιακή εκμετάλλευση παραμένει συχνά ακατάγγελη, καθώς ο φόβος απώλειας της εργασίας ή επιδείνωσης του μεταναστευτικού καθεστώτος λειτουργεί αποτρεπτικά: «Αν μιλήσω... θα χάσω τη δουλειά μου... ή θα έχω πρόβλημα με τα χαρτιά.»

5.5 Η σχέση έμφυλης βίας και εργασιακής εμπειρίας

Η ανάλυση των συνεντεύξεων ανέδειξε ότι η σχέση ανάμεσα στην έμφυλη βία και την εργασιακή εμπειρία των συμμετεχουσών δεν είναι ενιαία ούτε γραμμική.

Οι μορφές βίας που περιγράφουν οι γυναίκες διαφοροποιούνται ως προς τον χρόνο εκδήλωσής τους, το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο αναπτύχθηκαν και τον τρόπο με τον οποίο επηρέασαν την εργασιακή τους πορεία. Σε ορισμένες περιπτώσεις η έμφυλη και ενδοοικογενειακή βία προηγήθηκε της ένταξης στην αγορά εργασίας και λειτούργησε ως παράγοντας που αύξησε την εργασιακή επισφάλεια και περιόρισε τις επαγγελματικές επιλογές. Σε άλλες περιπτώσεις η βία εκδηλώθηκε εντός του εργασιακού χώρου μέσα από πρακτικές σεξουαλικής παρενόχλησης, ψυχολογικού ελέγχου και εκμετάλλευσης. Παράλληλα, όλες οι αφηγήσεις ανέδειξαν ευρύτερες μορφές δομικής έμφυλης ανισότητας που συνδέονται με τη θέση των μεταναστριών στον έμφυλο και εθνοποιημένο καταμερισμό της εργασίας.

5.5.1 Η ενδοοικογενειακή βία ως παράγοντας εργασιακής επισφάλειας

Στις περιπτώσεις της Αμίνα, της Ρόζας και της Φατιμά η εμπειρία της έμφυλης βίας προηγήθηκε της εργασιακής τους πορείας στην Ελλάδα και επηρέασε καθοριστικά τις συνθήκες ένταξής τους στην αγορά εργασίας. Οι γυναίκες αυτές βρέθηκαν αντιμέτωπες με κακοποιητικές σχέσεις που υπονόμευσαν την αυτοπεποίθηση, την οικονομική τους ανεξαρτησία και τη δυνατότητά τους να σχεδιάσουν αυτόνομα τη ζωή τους. Η απομάκρυνση από το βίαιο περιβάλλον συνοδεύτηκε από άμεση ανάγκη εξεύρεσης εισοδήματος, στέγης και ασφάλειας για τις ίδιες και τα παιδιά τους.

Η εργασιακή τους ένταξη πραγματοποιήθηκε υπό συνθήκες επείγουσας ανάγκης και όχι μέσα από ελεύθερη επαγγελματική επιλογή. Η περιορισμένη γνώση της γλώσσας, η έλλειψη επαγγελματικών δικτύων, οι δυσκολίες νομιμοποίησης και η ανάγκη άμεσης οικονομικής επιβίωσης τις οδήγησαν κυρίως σε άτυπες μορφές οικιακής εργασίας και φροντίδας. Η βία, επομένως, δεν συνδέεται άμεσα με την ίδια την εργασία, αλλά λειτουργεί ως παράγοντας που αυξάνει την ευαλωτότητα και περιορίζει τις διαθέσιμες επιλογές απασχόλησης. Οι αφηγήσεις τους δείχνουν ότι η οικονομική εξάρτηση που χαρακτήριζε τις κακοποιητικές σχέσεις συνεχίζει να επηρεάζει τη ζωή τους ακόμη και μετά την απομάκρυνσή τους από τον θύτη, καθώς η ανάγκη για επιβίωση τις ωθεί συχνά στην αποδοχή επισφαλών και χαμηλά αμειβόμενων εργασιών.

5.5.2 Έμφυλη βία στον χώρο εργασίας

Διαφορετική είναι η περίπτωση της Μαρίνα και της Ελένης, όπου η έμφυλη βία εμφανίζεται άμεσα συνδεδεμένη με την εργασιακή εμπειρία.

Οι συμμετέχουσες περιέγραψαν περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης, ψυχολογικής πίεσης, υποτίμησης και ελέγχου από εργοδότες ή πρόσωπα που κατείχαν θέση ισχύος. Η εξάρτηση από τον εργοδότη, η απουσία θεσμικής προστασίας και η εργασία σε ιδιωτικούς χώρους ενίσχυσαν την ευαλωτότητά τους απέναντι σε τέτοιες πρακτικές.

Η οικιακή εργασία και η εργασία φροντίδας πραγματοποιούνται συχνά σε περιβάλλοντα όπου τα όρια μεταξύ προσωπικής και επαγγελματικής σχέσης παραμένουν ασαφή. Η ιδιωτικότητα του χώρου εργασίας, η απουσία συναδέλφων και η περιορισμένη δυνατότητα ελέγχου από εξωτερικούς φορείς δημιουργούν συνθήκες μέσα στις οποίες η άσκηση εξουσίας μπορεί να παραμένει αόρατη. Στις αφηγήσεις των γυναικών, η βία δεν εκδηλώνεται μόνο με άμεσες μορφές παρενόχλησης, αλλά και μέσω της διαρκούς απαίτησης για διαθεσιμότητα, της αμφισβήτησης των επαγγελματικών τους ικανοτήτων και της εκμετάλλευσης της ανάγκης τους για εργασία. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η έμφυλη βία και η εργασιακή εκμετάλλευση εμφανίζονται αλληλένδετες, καθώς η θέση των γυναικών στην εργασιακή ιεραρχία συνδέεται άμεσα με έμφυλα στερεότυπα και σχέσεις εξουσίας.

5.5.3 Δομικές μορφές έμφυλης βίας και η υποτίμηση της οικιακής εργασίας

Πέρα από τις άμεσες εμπειρίες βίας, οι συνεντεύξεις ανέδειξαν και ευρύτερες μορφές δομικής έμφυλης ανισότητας που διαπερνούν το σύνολο των εργασιακών εμπειριών των συμμετεχουσών. Η συγκέντρωση των μεταναστριών στην οικιακή εργασία, στη φροντίδα και στις προσωπικές υπηρεσίες δεν αποτελεί τυχαίο φαινόμενο, αλλά αποτέλεσμα ενός έμφυλου και εθνοποιημένου καταμερισμού της εργασίας, ο οποίος αποδίδει στις γυναίκες συγκεκριμένους ρόλους και προσδοκίες.

Η Fraser (2016) υποστηρίζει ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός στηρίζεται στην εργασία κοινωνικής αναπαραγωγής, ενώ ταυτόχρονα υποβαθμίζει την αξία της και μεταφέρει το κόστος της στις γυναίκες. Αντίστοιχα, η Bhattacharya (2017) επισημαίνει ότι η φροντίδα και η κοινωνική αναπαραγωγή αποτελούν αναγκαίες προϋποθέσεις για τη λειτουργία της οικονομίας, χωρίς όμως να αναγνωρίζονται ισότιμα ως παραγωγική εργασία.

Η Federici (2012) αναδεικνύει ότι η ιστορική σύνδεση των γυναικών με την οικιακή εργασία συνέβαλε στη φυσικοποίηση της γυναικείας φροντίδας και στη νομιμοποίηση της οικονομικής και κοινωνικής της απαξίωσης.

Υπό αυτό το πρίσμα, η χαμηλή αμοιβή, η περιορισμένη κοινωνική αναγνώριση και η αορατότητα της οικιακής εργασίας δεν αποτελούν απλώς χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας, αλλά εκφράσεις μιας βαθύτερης έμφυλης ανισότητας. Η υποτίμηση της οικιακής εργασίας λειτουργεί ως μορφή δομικής βίας, καθώς περιορίζει τις επαγγελματικές προοπτικές των γυναικών, αναπαράγει σχέσεις εξάρτησης και συμβάλλει στη διατήρηση έμφυλων ιεραρχιών. Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας δείχνουν ότι οι συμμετέχουσες δεν βίωσαν μόνο μεμονωμένα περιστατικά βίας, αλλά και τις συνέπειες ενός κοινωνικού συστήματος που εξακολουθεί να θεωρεί τη φροντίδα και την οικιακή εργασία λιγότερο σημαντικές και λιγότερο άξιες αναγνώρισης από άλλες μορφές εργασίας.

5.6 Έμφυλη βία: από την ιδιωτική ζωή στην εργασία

Όλες οι συμμετέχουσες έχουν βιώσει διαφορετικές μορφές έμφυλης βίας, όπως σωματική κακοποίηση, ψυχολογική πίεση, οικονομική εκμετάλλευση και σεξουαλική παρενόχληση. Οι αφηγήσεις τους δείχνουν ότι η βία δεν περιορίζεται αποκλειστικά στην ιδιωτική ζωή, αλλά συχνά επεκτείνεται και στον χώρο εργασίας.

Η Maryna περιγράφει τη σεξουαλική παρενόχληση από τον εργοδότη της ως διαρκή απειλή: «Ο άντρας του σπιτιού με αγγίζει... μου κάνει προτάσεις... φοβάμαι πολύ.» «Κλειδώνω την πόρτα όταν κοιμάμαι.»

Η Rosa έχει βιώσει ακραία σεξουαλική εκμετάλλευση από τον σύζυγό της: «Με ανάγκαζε να πηγαίνω με άλλους άντρες για χρήματα.»

Η Amina φέρει τραυματικές εμπειρίες από την παιδική ηλικία και από σχέσεις οικογενειακής βίας. Οι περιπτώσεις αυτές δείχνουν ότι η έμφυλη βία συνδέεται με σχέσεις εξουσίας, εξάρτησης και κοινωνικής ευαλωτότητας.

5.7 Μητρότητα και συναισθηματικό κόστος

Η μητρότητα αποτελεί κεντρικό στοιχείο στις αφηγήσεις των συμμετεχουσών. Για ορισμένες γυναίκες λειτουργεί ως πηγή δύναμης, ενώ ταυτόχρονα εντείνει το συναισθηματικό και οικονομικό βάρος της καθημερινότητας.

Η Ελένη βιώνει έντονα τον αποχωρισμό από τα παιδιά της, τα οποία ζουν στη χώρα καταγωγής της:

«Τα παιδιά μου είναι πίσω... μου λείπουν κάθε μέρα.»

Η Amina μεγαλώνει μόνη δύο παιδιά σε συνθήκες οικονομικής ανασφάλειας και περιορισμένης πρόσβασης σε υπηρεσίες:

«Δεν μπορώ ούτε εμβόλιο να τους κάνω χωρίς λεφτά.»

Για τη Fatima, η μητρότητα αποτελεί βασικό κίνητρο επιβίωσης και σταθερότητας:

«Το παιδί μου είναι ο λόγος που συνεχίζω και θα συνεχίζω»

Οι αφηγήσεις αυτές φανερώνουν την ένταση ανάμεσα στη φροντίδα που οι γυναίκες παρέχουν σε άλλες οικογένειες και στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν ως μητέρες στις δικές τους οικογενειακές ζωές.

5.8 Συνθήκες διαβίωσης και καθημερινή ανασφάλεια

Πέρα από την εργασιακή επισφάλεια, ορισμένες συμμετέχουσες περιγράφουν συνθήκες ακραίας διαβίωσης. Η Amina αναφέρει ότι έχει ζήσει με τα παιδιά της σε μισοτελειωμένη οικοδομή:

«Ζούσαμε σε μισοτελειωμένη οικοδομή... χωρίς φως, χωρίς νερό.»

Η Fatima περιγράφει τις συνθήκες διαμονής σε camp ως εμπειρία φόβου και ανασφάλειας:

«Βρώμικα... με ποντίκια... φοβόμουν να κάνω μπάνιο.»

Οι μαρτυρίες αυτές αναδεικνύουν ότι η ευαλωτότητα των συμμετεχουσών δεν περιορίζεται στην εργασία, αλλά διαπερνά συνολικά τις συνθήκες ζωής τους.

5.9 Στρατηγικές επιβίωσης και ανθεκτικότητα

Παρά τις δυσκολίες, οι γυναίκες δεν παρουσιάζονται ως παθητικά θύματα. Αντίθετα, αναπτύσσουν στρατηγικές επιβίωσης, όπως η σιωπή ως αυτοπροστασία, η αποφυγή σύγκρουσης, η αναζήτηση άτυπων δικτύων υποστήριξης και η προσκόλληση στη μητρότητα ως πηγή δύναμης.

Η Rosa αναφέρεται στη σημασία του δικτύου άλλων Γεωργιανών γυναικών:

«Τις Κυριακές μαζεudόμαστε όλες οι Γεωργιανές άλλες στο Σύνταγμα και άλλες στην πλατεία στην Κυψέλη... και μιλάμε, πίνουμε καφέ και τρώμε ...μαζί όλες.»

Η Maryna εκφράζει την επιθυμία της να απομακρυνθεί από την κακοποιητική εργασιακή συνθήκη:

«Προσπαθώ να βρω άλλη δουλειά... να φύγω.»

Η Fatima συνδέει την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας με την επιθυμία της για αυτονομία:

«Έμαθα ελληνικά, γράφω και μιλάω καλά... θέλω να σταθώ μόνη μου.»

Οι στρατηγικές αυτές δεν αναιρούν τις δομικές ανισότητες που βιώνουν οι γυναίκες, αλλά δείχνουν την ενεργητική τους προσπάθεια να διαχειριστούν την επισφάλεια και να διεκδικήσουν αξιοπρέπεια.

Παράλληλα, η επαγγελματική εμπειρία της ερευνήτριας σε δομές υποστήριξης γυναικών θυμάτων βίας έχει αναδείξει πολυάριθμες περιπτώσεις μεταναστριών που, μετά την ολοκλήρωση της φιλοξενίας τους, κατάφεραν να εξασφαλίσουν αυτόνομη κατοικία μπαίνοντας σε κρατικά στεγαστικά προγράμματα (πχ. Πρόγραμμα “Στέγαση & εργασία για αστέγους” κ.α), να αναπτύξουν σταθερό πελατολόγιο και να αποκτήσουν οικονομική ανεξαρτησία. Σε ορισμένες περιπτώσεις, γυναίκες που ξεκίνησαν από την οικιακή εργασία αξιοποίησαν προγράμματα κατάρτισης και εκπαίδευσης (μέσω ΔΥΠΑ) κατά τη διάρκεια της φιλοξενίας τους, απέκτησαν νέες επαγγελματικές δεξιότητες, όπως η περιποίηση άκρων, και στη συνέχεια προχώρησαν είτε στην αυτοαπασχόληση είτε στη δημιουργία μικρών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Οι διαδρομές αυτές αναδεικνύουν ότι η οικιακή εργασία δεν αποτελεί απαραίτητα μόνιμο επαγγελματικό προορισμό, αλλά συχνά λειτουργεί ως μεταβατικό στάδιο οικονομικής επιβίωσης και κοινωνικής επανένταξης.

5.10 Συνολική αποτίμηση

Οι αφηγήσεις των συμμετεχουσών αναδεικνύουν ότι η εμπειρία της μετανάστευσης δεν είναι αποκλειστικά οικονομική, αλλά βαθιά έμφυλη και διαθεματική. Η εργασία, η βία, η μητρότητα και το μεταναστευτικό καθεστώς διαπλέκονται, δημιουργώντας ένα πλέγμα επισφάλειας, εξάρτησης και κοινωνικής αορατότητας.

Τα ευρήματα της έρευνας αναδεικνύουν ότι οι συμμετέχουσες δεν μπορούν να προσεγγιστούν αποκλειστικά ως θύματα βίας, φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Παρότι οι εμπειρίες τους χαρακτηρίζονται από πολλαπλές μορφές επισφάλειας, οι ίδιες αναπτύσσουν στρατηγικές προσαρμογής, αντίστασης και διεκδίκησης καλύτερων συνθηκών ζωής.

Η συνύπαρξη ευαλωτότητας και δυνατότητας δράσης αποτελεί κεντρικό εύρημα της παρούσας έρευνας και αναδεικνύει την ανάγκη προσέγγισης των μεταναστριών γυναικών ως σύνθετων κοινωνικών υποκειμένων με ιστορία, εμπειρίες, προσδοκίες και ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικής και επαγγελματικής τους πορείας.

Κεφάλαιο 6

6.1 Συζήτηση Ευρημάτων

Η ανάλυση των συνεντεύξεων ανέδειξε ότι οι εργασιακές εμπειρίες των συμμετεχουσών διαμορφώνονται μέσα από τη διασταύρωση του φύλου, της εθνοτικής ταυτότητας, του μεταναστευτικού καθεστώτος και της εμπειρίας της έμφυλης βίας. Τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι οι παράγοντες αυτοί δεν λειτουργούν ανεξάρτητα, αλλά αλληλεπιδρούν και παράγουν σύνθετες μορφές επισφάλειας, αποκλεισμού και ανισότητας.

Η ανάλυση των ευρημάτων δεν αποσκοπεί στην παρουσίαση των μεταναστριών ως μιας ομοιογενούς ομάδας που βιώνει τις ίδιες μορφές αποκλεισμού ή ακολουθεί παρόμοιες εργασιακές διαδρομές. Αντίθετα, οι εμπειρίες των συμμετεχουσών αναδεικνύουν διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, το μεταναστευτικό καθεστώς και η εμπειρία της βίας αλληλεπιδρούν στη διαμόρφωση των επαγγελματικών και προσωπικών τους πορειών.

Η διαθεματική αυτή προσέγγιση επιτρέπει την κατανόηση τόσο των περιορισμών όσο και των δυνατοτήτων δράσης που αναπτύσσουν οι γυναίκες μέσα σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια.

Οι αφηγήσεις των γυναικών έδειξαν ότι κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο της ζωής τους και υπό τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά την εμπειρία της βίας και της μετανάστευσης, η ένταξή τους στην αγορά εργασίας πραγματοποιήθηκε κυρίως σε τομείς που συνδέονται με τη φροντίδα, την καθαριότητα και την οικιακή εργασία. Η συγκέντρωση αυτή επιβεβαιώνει τις φεμινιστικές προσεγγίσεις για τον έμφυλο καταμερισμό της εργασίας, σύμφωνα με τις οποίες οι γυναίκες τοποθετούνται συστηματικά σε δραστηριότητες κοινωνικής αναπαραγωγής που θεωρούνται «φυσικές» προεκτάσεις του γυναικείου ρόλου και όχι εξειδικευμένες μορφές εργασίας (Laslett & Brenner, 1989· Fraser, 2016).

Οι συμμετέχουσες περιέγραψαν συνθήκες υπερεργασίας, διαρκούς διαθεσιμότητας και χαμηλής κοινωνικής αναγνώρισης, γεγονός που αναδεικνύει τη συνεχιζόμενη υποτίμηση της φροντιστικής εργασίας τόσο σε συμβολικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο.

Παράλληλα, η εθνοτική καταγωγή αναδείχθηκε ως καθοριστικός παράγοντας εργασιακής τοποθέτησης. Οι συμμετέχουσες ανέφεραν ότι η πρόσβασή τους στην εργασία επηρεαζόταν όχι μόνο από τις δεξιότητες και την εργασιακή τους εμπειρία, αλλά και από στερεοτυπικές αντιλήψεις που συνδέονταν με την εθνικότητά τους.

Οι εμπειρίες αυτές επιβεβαιώνουν τη βιβλιογραφία που υποστηρίζει ότι η οικιακή εργασία στην Ελλάδα είναι ταυτόχρονα έμφυλη, εθνοποιημένη και ταξικά υποτιμημένη (Ξυπολυτάς & Lazarescu, 2013). Η καταγωγή των γυναικών λειτουργούσε συχνά ως κριτήριο αξιολόγησης της καταλληλότητάς τους για συγκεκριμένες θέσεις εργασίας, αναπαράγοντας ιεραρχίες που συνδέονται με την εθνότητα και τη μεταναστευτική ιδιότητα.

Ιδιαίτερα σημαντικός αναδείχθηκε ο ρόλος του μεταναστευτικού καθεστώτος. Οι γυναίκες που διέθεταν ασταθές καθεστώς διαμονής ή βρίσκονταν σε διαδικασία ασύλου περιέγραψαν αυξημένη ανασφάλεια, δυσκολίες πρόσβασης σε νόμιμη εργασία και μεγαλύτερη εξάρτηση από εργοδότες ή άτυπα δίκτυα απασχόλησης.

Τα ευρήματα αυτά συνδέονται με την προσέγγιση της Yuval-Davis (2006), σύμφωνα με την οποία το μεταναστευτικό καθεστώς λειτουργεί ως μορφή θεσμικής εξουσίας που επηρεάζει την πρόσβαση σε πόρους, δικαιώματα και ευκαιρίες. Παράλληλα, επιβεβαιώνουν την έννοια του precariat του Standing (2011), καθώς η επισφάλεια που βιώνουν οι συμμετέχουσες δεν περιορίζεται μόνο στην εργασία αλλά επεκτείνεται στη στέγαση, στην οικονομική ασφάλεια και στον μελλοντικό σχεδιασμό της ζωής τους.

Οι αφηγήσεις των γυναικών κατέδειξαν επίσης ότι η έμφυλη βία δεν αποτελεί μια ξεχωριστή εμπειρία από την εργασιακή τους πορεία, αλλά επηρεάζει άμεσα τις δυνατότητες ένταξης και παραμονής στην αγορά εργασίας. Η κακοποίηση είχε σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική υγεία, στην αυτοεκτίμηση και στην οικονομική αυτονομία των συμμετεχουσών, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις η ανάγκη διαφυγής από βίαιες σχέσεις τις οδήγησε στην αποδοχή επισφαλών ή εκμεταλλευτικών μορφών απασχόλησης. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την προσέγγιση της Kelly (1988), σύμφωνα με την οποία η βία λειτουργεί ως συνεχές που επηρεάζει πολλαπλές πτυχές της ζωής των γυναικών και δεν εξαντλείται στο ίδιο το περιστατικό κακοποίησης.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο που προέκυψε από την ανάλυση είναι η λειτουργία της σιωπής ως στρατηγικής επιβίωσης. Οι περισσότερες συμμετέχουσες απέφυγαν να καταγγείλουν περιστατικά εκμετάλλευσης, παρενόχλησης ή κακομεταχείρισης, όχι επειδή τα αποδέχονταν, αλλά επειδή φοβούνταν την απώλεια της εργασίας, της στέγης ή της δυνατότητας παραμονής στη χώρα. Η στάση αυτή επιβεβαιώνει ότι η σιωπή δεν συνιστά απαραίτητα παθητικότητα, αλλά μπορεί να αποτελεί μορφή διαχείρισης του κινδύνου σε συνθήκες περιορισμένων επιλογών (Kelly, 1988).

Ταυτόχρονα, οι γυναίκες ανέπτυξαν άτυπα δίκτυα αλληλοϋποστήριξης και αξιοποίησαν προσωπικές στρατηγικές προσαρμογής και επιβίωσης, γεγονός που αναδεικνύει τη δυνατότητα δράσης τους ακόμη και μέσα σε ιδιαίτερα περιοριστικά κοινωνικά πλαίσια.

Τέλος, η μητρότητα αναδείχθηκε ως ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες κινητοποίησης και ανθεκτικότητας. Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν, οι περισσότερες συμμετέχουσες περιέγραψαν τα παιδιά τους ως βασικό κίνητρο για τη συνέχιση της προσπάθειας εύρεσης εργασίας, οικονομικής ανεξαρτησίας και ανασυγκρότησης της ζωής τους. Το εύρημα αυτό συνδέεται με τη βιβλιογραφία για τις διεθνικές αλυσίδες φροντίδας και τη διακρατική μητρότητα (Parreñas, 2001, 2005), η οποία αναδεικνύει ότι οι μετανάστριες γυναίκες συνεχίζουν να επιτελούν ρόλους φροντίδας ακόμη και σε συνθήκες γεωγραφικού διαχωρισμού, επισφάλειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Συνολικά, τα ευρήματα της έρευνας επιβεβαιώνουν ότι η εμπειρία των μεταναστριών γυναικών στην άτυπη εργασία δεν μπορεί να ερμηνευθεί μέσα από έναν μόνο άξονα ανάλυσης. Το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, το μεταναστευτικό καθεστώς και η εμπειρία της έμφυλης βίας αλληλεπιδρούν και συγκροτούν ένα σύνθετο πλέγμα ανισοτήτων, το οποίο επηρεάζει καθοριστικά τις δυνατότητες εργασιακής ένταξης, κοινωνικής συμμετοχής και προσωπικής αυτονομίας. Ταυτόχρονα, οι αφηγήσεις των συμμετεχουσών αναδεικνύουν ότι οι γυναίκες δεν αποτελούν μόνο φορείς ευαλωτότητας, αλλά ενεργά κοινωνικά υποκείμενα που αναπτύσσουν στρατηγικές επιβίωσης, αντίστασης και διεκδίκησης καλύτερων συνθηκών ζωής.

Η ανάλυση των συνεντεύξεων έδειξε ότι η σχέση μεταξύ έμφυλης βίας και εργασιακής εκμετάλλευσης δεν είναι ενιαία ούτε γραμμική. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η έμφυλη βία προηγήθηκε της εργασιακής εμπειρίας και επηρέασε την πρόσβαση των γυναικών στην

αγορά εργασίας, καθώς η ανάγκη οικονομικής επιβίωσης τις οδήγησε σε επισφαλείς μορφές απασχόλησης.

Σε άλλες περιπτώσεις, η βία εκδηλώθηκε εντός του εργασιακού χώρου μέσα από μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης, ψυχολογικής πίεσης και κατάχρησης εξουσίας. Παράλληλα, αναδείχθηκαν δομικές μορφές έμφυλης ανισότητας που συνδέονται με την υποτίμηση της φροντίδας και της οικιακής εργασίας ως δήθεν “φυσικών” γυναικείων δραστηριοτήτων. Επομένως, η εργασιακή εκμετάλλευση δεν ταυτίζεται πάντοτε με την έμφυλη βία.

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας υποδηλώνουν ότι η σχέση ανάμεσα στην έμφυλη βία και την εργασία διαφοροποιείται ανάλογα με τη βιογραφική διαδρομή κάθε γυναίκας. Για ορισμένες συμμετέχουσες, η βία λειτούργησε ως παράγοντας που περιόρισε τις επαγγελματικές επιλογές και ενίσχυσε την οικονομική επισφάλεια.

Για άλλες, η βία εκδηλώθηκε μέσα στον ίδιο τον εργασιακό χώρο, μέσα από πρακτικές παρενόχλησης, ελέγχου και εκμετάλλευσης. Η διάκριση αυτή είναι σημαντική, καθώς επιτρέπει την αποφυγή απλουστευτικών ερμηνειών που ταυτίζουν αυτόματα κάθε μορφή εργασιακής εκμετάλλευσης με έμφυλη βία ή κάθε εμπειρία έμφυλης βίας με συγκεκριμένες μορφές εργασίας. Ωστόσο, όταν η εκμετάλλευση βασίζεται σε έμφυλα στερεότυπα, σχέσεις εξάρτησης και άνιση κατανομή ισχύος, οι δύο έννοιες αλληλοδιαπλέκονται και παράγουν σύνθετες μορφές κοινωνικής ανισότητας.

Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι η παρούσα έρευνα δεν υποστηρίζει πως όλες οι μετανάστριες γυναίκες είναι θύματα έμφυλης ή ενδοοικογενειακής βίας, ούτε ότι η οικιακή εργασία αποτελεί τη μοναδική ή αναπόφευκτη επαγγελματική τους επιλογή. Αντιθέτως, οι εμπειρίες των μεταναστριών είναι πολυδιάστατες και δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται ως ομοιογενείς. Ωστόσο, το συγκεκριμένο δείγμα της έρευνας προήλθε από γυναίκες που φιλοξενήθηκαν σε ξενώνα υποστήριξης γυναικών θυμάτων βίας, γεγονός που εξηγεί την ύπαρξη ορισμένων κοινών χαρακτηριστικών στις αφηγήσεις τους. Οι περισσότερες από τις συμμετέχουσες είχαν βιώσει έμφυλη ή ενδοοικογενειακή βία, παρουσίαζαν μειωμένη αυτοεκτίμηση και βρίσκονταν σε συνθήκες έντονης οικονομικής και κοινωνικής επισφάλειας. Υπό αυτές τις συνθήκες, η άμεση εξεύρεση εργασίας αποτελούσε πρωταρχική ανάγκη για την επιβίωσή τους και συχνά η οικιακή εργασία ή η φροντίδα ήταν οι πρώτες επιλογές, όχι επειδή αδυνατούσαν να εργαστούν σε άλλους τομείς, αλλά επειδή επρόκειτο για δραστηριότητες με τις οποίες ήταν ήδη εξοικειωμένες από μικρή ηλικία και οι οποίες

προσέφεραν ταχύτερη πρόσβαση σε εισόδημα. Παράλληλα, παράγοντες όπως η περιορισμένη γνώση της ελληνικής γλώσσας, η έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων, η απουσία σταθερής κατοικίας και η ανάγκη φροντίδας των παιδιών περιόριζαν σημαντικά τις διαθέσιμες επιλογές τους στην αγορά εργασίας. Ωστόσο, οι αφηγήσεις τους αναδεικνύουν επίσης μια δυναμική πορεία ενδυνάμωσης. Μέσα από την προστασία, τη φιλοξενία και την πολυεπίπεδη υποστήριξη της κοινωνικής υπηρεσίας, πολλές γυναίκες ανέκτησαν σταδιακά την αυτοπεποίθησή τους, ενίσχυσαν την αίσθηση προσωπικής αξίας και άρχισαν να επαναπροσδιορίζουν τις επαγγελματικές και προσωπικές τους προοπτικές.

Η εργασία, ακόμη και όταν αρχικά πραγματοποιείται υπό επισφαλείς συνθήκες, συχνά λειτουργεί ως πρώτο βήμα προς την οικονομική αυτονομία και την κοινωνική επανένταξη, αναδεικνύοντας ότι οι γυναίκες αυτές δεν αποτελούν μόνο υποκείμενα ευαλωτότητας, αλλά και ενεργούς φορείς ανθεκτικότητας, προσαρμογής και διεκδίκησης μιας καλύτερης ζωής.

Παράλληλα, τα ευρήματα ανέδειξαν ότι οι συμμετέχουσες δεν παρέμειναν εγκλωβισμένες στις συνθήκες επισφάλειας που περιέγραψαν. Μέσα από την υποστήριξη εξειδικευμένων υπηρεσιών, την προσωπική τους προσπάθεια, την εργασία και τη δημιουργία κοινωνικών δικτύων, πολλές από αυτές κατάφεραν να ενισχύσουν την αυτοπεποίθησή τους, να αποκτήσουν μεγαλύτερη οικονομική αυτονομία και να επανασχεδιάσουν τους στόχους τους. Η διαπίστωση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς αναδεικνύει ότι η εμπειρία της βίας και της επισφάλειας δεν αναιρεί τη δυνατότητα δράσης, αλλά συνυπάρχει με διαδικασίες ανθεκτικότητας, ενδυνάμωσης και κοινωνικής επανένταξης.

6.2.1 Περιορισμοί της Έρευνας

Η παρούσα ποιοτική και διερευνητική μελέτη, παρά τη συμβολή της στην κατανόηση των εμπειριών των μεταναστριών γυναικών που εργάζονται σε άτυπες μορφές απασχόλησης και έχουν βιώσει έμφυλη βία, παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς που σχετίζονται με τη μεθοδολογική της προσέγγιση, τα χαρακτηριστικά του δείγματος και το ερευνητικό πλαίσιο.

Η επιλογή αυτή συνάδει με τη λογική της ποιοτικής έρευνας, η οποία αποσκοπεί στην εις βάθος κατανόηση των εμπειριών και των νοηματοδοτήσεων των υποκειμένων και όχι στην αντιπροσωπευτικότητα.

Επιπλέον, η έρευνα εστιάζει σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, καθώς όλες οι συμμετέχουσες έχουν βιώσει έμφυλη βία και έχουν έρθει σε επαφή με δομές υποστήριξης, όπως ξενώνες φιλοξενίας. Ως εκ τούτου, τα ευρήματα αντανakλούν εμπειρίες αυξημένης

ευαλωτότητας και δεν μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά για το σύνολο των μεταναστριών, ιδίως για όσες δεν έχουν πρόσβαση ή δεν απευθύνονται σε αντίστοιχες υπηρεσίες.

Η φύση των ποιοτικών δεδομένων, που βασίζονται σε προσωπικές αφηγήσεις, αποτελεί έναν ακόμη περιορισμό, καθώς οι εμπειρίες είναι υποκειμενικές και ενδέχεται να επηρεάζονται από συναισθηματικούς παράγοντες, τραυματικά βιώματα ή επιλεκτική μνήμη.

Παράλληλα, η ευαισθησία του ερευνητικού αντικειμένου μπορεί να περιόρισε το εύρος και το βάθος των αφηγήσεων, καθώς ο φόβος, η ντροπή ή η συναισθηματική δυσκολία ενδέχεται να οδήγησαν σε μερική αποσιώπηση εμπειριών.

Επιπρόσθετα, γλωσσικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις ενδέχεται να επηρέασαν τη διαδικασία των συνεντεύξεων, καθώς η περιορισμένη γνώση της ελληνικής γλώσσας από ορισμένες συμμετέχουσες μπορεί να οδήγησε σε λιγότερο ακριβή διατύπωση των εμπειριών τους.

Ο ρόλος της ερευνήτριας συνιστά επίσης έναν παράγοντα επιρροής. Η επαγγελματική της ιδιότητα στον χώρο της κοινωνικής εργασίας και η πιθανή σχέση εμπιστοσύνης με τις συμμετέχουσες ενδέχεται να διευκόλυναν την επικοινωνία, αλλά ταυτόχρονα μπορεί να επηρέασαν τον τρόπο με τον οποίο διατυπώθηκαν οι αφηγήσεις.

Η χρονική και χωρική συγκυρία της έρευνας αποτελεί έναν επιπλέον περιορισμό, καθώς τα ευρήματα εντάσσονται σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και θεσμικό πλαίσιο, το οποίο ενδέχεται να διαφοροποιείται σε άλλες χρονικές περιόδους ή γεωγραφικές περιοχές.

Τέλος, η επιλογή των συμμετεχουσών από πληθυσμό γυναικών που είχαν απευθυνθεί σε δομές υποστήριξης θυμάτων βίας επηρεάζει αναπόφευκτα τη φύση των ευρημάτων. Οι αφηγήσεις που παρουσιάζονται αντανακλούν εμπειρίες γυναικών που βρέθηκαν σε συνθήκες αυξημένης ευαλωτότητας και αναζήτησαν υποστήριξη. Συνεπώς, τα ευρήματα δεν μπορούν να γενικευθούν στο σύνολο των μεταναστριών γυναικών που εργάζονται στην Ελλάδα, καθώς δεν αποτυπώνουν το εύρος των διαφορετικών εργασιακών και κοινωνικών διαδρομών που αναπτύσσονται στον μεταναστευτικό πληθυσμό.

Παρά τους παραπάνω περιορισμούς, η μελέτη προσφέρει ουσιαστική εις βάθος κατανόηση της διασταύρωσης φύλου, μετανάστευσης, άτυπης εργασίας και έμφυλης βίας, αναδεικνύοντας εμπειρίες που συχνά παραμένουν αόρατες στη δημόσια σφαίρα.

6.2.2 Αναστοχασμός της ερευνήτριας

Η παρούσα έρευνα δεν αποτελεί μια απολύτως ουδέτερη διαδικασία παραγωγής γνώσης, αλλά εντάσσεται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο εμπειριών, σχέσεων και θέσεων που επηρεάζουν την ερευνητική διαδικασία. Στο πλαίσιο της φεμινιστικής μεθοδολογίας, ο αναστοχασμός της ερευνήτριας θεωρείται σημαντικός, καθώς αναγνωρίζεται ότι η γνώση παράγεται μέσα από συγκεκριμένες κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες (Harding, 1987).

Η πολυετής επαγγελματική ενασχόληση της ερευνήτριας στον χώρο της κοινωνικής εργασίας και ειδικότερα σε δομές υποστήριξης γυναικών θυμάτων βίας λειτούργησε υποστηρικτικά καθ' όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας. Η εμπειρία αυτή διευκόλυνε την ανάπτυξη σχέσης εμπιστοσύνης με τις συμμετέχουσες και συνέβαλε στη δημιουργία ενός ασφαλούς πλαισίου επικοινωνίας, μέσα στο οποίο κατέστη δυνατή η έκφραση προσωπικών, ευαίσθητων και συχνά τραυματικών εμπειριών.

Παράλληλα, η εξοικείωση με το πεδίο συνέβαλε στην καλύτερη κατανόηση των συνθηκών ζωής και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες γυναίκες.

Ταυτόχρονα, η εγγύτητα της ερευνήτριας με το πεδίο ενέχει και ορισμένες προκλήσεις. Η πιθανή συναισθηματική εμπλοκή ή η προϋπάρχουσα γνώση του αντικειμένου ενδέχεται να επηρεάσουν την ερμηνεία των δεδομένων.

Για τον λόγο αυτό, καταβλήθηκε προσπάθεια διατήρησης αναστοχαστικής στάσης σε όλα τα στάδια της έρευνας, με στόχο την όσο το δυνατόν πιο ισορροπημένη προσέγγιση του ερευνητικού υλικού.

Επιπλέον, η σχέση μεταξύ ερευνήτριας και συμμετεχουσών αποτέλεσε ένα ζήτημα που λήφθηκε υπόψη. Παρά την προσπάθεια δημιουργίας ενός ασφαλούς και μη ιεραρχικού πλαισίου επικοινωνίας, η ερευνήτρια διατηρεί μια θέση που συνδέεται με την καταγραφή και ερμηνεία των εμπειριών των άλλων. Η αναγνώριση αυτής της ασυμμετρίας συνέβαλε στη διατήρηση μιας πιο προσεκτικής και ηθικά ευαίσθητης στάσης κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Τέλος, η ερευνητική διαδικασία λειτούργησε και ως πεδίο αναστοχασμού. Η επαφή με τις αφηγήσεις των γυναικών ανέδειξε όχι μόνο τις δυσκολίες και τις ανισότητες που διαπερνούν τις ζωές τους, αλλά και τη σημασία της προσεκτικής ακρόασης και της κατανόησης αυτών των εμπειριών.

Με αυτή την έννοια, η έρευνα συμβάλλει όχι μόνο στην ακαδημαϊκή γνώση, αλλά και στην ευρύτερη προσπάθεια ανάδειξης κοινωνικών εμπειριών που συχνά παραμένουν λιγότερο ορατές.

Αντί Επιλόγου

Η παρούσα έρευνα επιχείρησε να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, η εμπειρία της έμφυλης βίας και το μεταναστευτικό καθεστώς διαμορφώνουν τις εργασιακές εμπειρίες μεταναστριών γυναικών που απασχολούνται σε άτυπες μορφές εργασίας στην Ελλάδα. Μέσα από την ανάλυση των συνεντεύξεων και τη σύνδεσή τους με τη σχετική βιβλιογραφία αναδείχθηκε η πολυπλοκότητα των παραγόντων που επηρεάζουν την εργασιακή και κοινωνική θέση των γυναικών αυτών, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους οι διαφορετικοί άξονες ανισότητας αλληλεπιδρούν στη διαμόρφωση των εμπειριών τους.

Πρωτίστως, το φύλο αναδείχθηκε ως καθοριστικός παράγοντας του καταμερισμού της εργασίας. Οι συμμετέχουσες της έρευνας, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο της ζωής τους και υπό τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά τη μετανάστευση και την εμπειρία της βίας, εντάχθηκαν κυρίως σε επαγγέλματα που συνδέονται με τη φροντίδα, την καθαριότητα και την οικιακή εργασία. Οι δραστηριότητες αυτές εξακολουθούν να αντιμετωπίζονται κοινωνικά ως «φυσικές» προεκτάσεις των γυναικείων ρόλων και όχι ως εξειδικευμένες μορφές εργασίας, γεγονός που συμβάλλει στη συστηματική υποτίμησή τους. Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν τις φεμινιστικές προσεγγίσεις της κοινωνικής αναπαραγωγής (Laslett & Brenner, 1989· Fraser, 2016), σύμφωνα με τις οποίες η εργασία φροντίδας παραμένει χαμηλά αμειβόμενη και περιορισμένα αναγνωρισμένη, παρά τη θεμελιώδη συμβολή της στη λειτουργία της κοινωνίας.

Παράλληλα, η εθνοτική ταυτότητα αναδείχθηκε ως σημαντικός μηχανισμός κοινωνικής κατηγοριοποίησης, ο οποίος επηρεάζει τόσο την πρόσβαση στην εργασία όσο και τις συνθήκες υπό τις οποίες αυτή πραγματοποιείται. Οι συμμετέχουσες περιέγραψαν εμπειρίες στερεοτυπικής αντιμετώπισης, διακρίσεων και κοινωνικής υποτίμησης που συνδέονταν με την εθνική τους προέλευση.

Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν ότι η οικιακή εργασία στην Ελλάδα παραμένει ταυτόχρονα έμφυλη, εθνοποιημένη και ταξικά υποτιμημένη (Ξυπολυτάς & Lazarescu, 2013), με αποτέλεσμα οι μετανάστριες γυναίκες να αντιμετωπίζονται συχνά πρωτίστως ως «ξένες» και δευτερευόντως ως εργαζόμενες.

Η εμπειρία της έμφυλης βίας επηρέασε ουσιαστικά τη σχέση των συμμετεχουσών με την εργασία, χωρίς ωστόσο να εκδηλώνεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις περιπτώσεις. Για ορισμένες γυναίκες, η βία προηγήθηκε της εργασιακής τους εμπειρίας και λειτούργησε ως παράγοντας που περιόρισε τις διαθέσιμες επιλογές και ενίσχυσε την οικονομική επισφάλεια. Για άλλες, η βία εκδηλώθηκε και εντός του εργασιακού χώρου μέσα από μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης, ψυχολογικής πίεσης και κατάχρησης εξουσίας. Τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι η σχέση μεταξύ έμφυλης βίας και εργασίας δεν είναι γραμμική ούτε ενιαία, αλλά διαμορφώνεται μέσα από τις ιδιαίτερες συνθήκες ζωής κάθε γυναίκας. Παράλληλα, αναδείχθηκε ότι η εργασία μπορεί να λειτουργήσει όχι μόνο ως μέσο επιβίωσης αλλά και ως σημαντικό εργαλείο αποκατάστασης της αυτονομίας, της αυτοεκτίμησης και της κοινωνικής συμμετοχής μετά την εμπειρία της κακοποίησης.

Ιδιαίτερα σημαντικός αναδείχθηκε και ο ρόλος του μεταναστευτικού καθεστώτος. Οι γυναίκες που διέθεταν ασταθές ή επισφαλές καθεστώς διαμονής αντιμετώπιζαν μεγαλύτερες δυσκολίες στην πρόσβαση σε νόμιμη εργασία, αυξημένο φόβο καταγγελίας ή απέλασης και περιορισμένη δυνατότητα διεκδίκησης εργασιακών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Το μεταναστευτικό καθεστώς λειτούργησε ως παράγοντας που επηρέασε το σύνολο της καθημερινότητάς τους, ενισχύοντας μορφές εξάρτησης, ανασφάλειας και κοινωνικής αορατότητας.

Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν τη διαθεματική προσέγγιση (Crenshaw, 1989· Yuval-Davis, 2006), σύμφωνα με την οποία το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, η εμπειρία της βίας και το μεταναστευτικό καθεστώς δεν λειτουργούν ανεξάρτητα, αλλά αλληλοσυμπλέκονται και παράγουν σύνθετες μορφές ανισότητας.

Ωστόσο, η παρούσα έρευνα δεν υποστηρίζει ότι όλες οι μετανάστριες γυναίκες βιώνουν τις ίδιες μορφές αποκλεισμού ή ότι η οικιακή εργασία αποτελεί τη μοναδική ή αναπόφευκτη επαγγελματική τους διαδρομή. Το συγκεκριμένο δείγμα προήλθε από γυναίκες που είχαν βιώσει έμφυλη βία και είχαν απευθυνθεί σε δομές υποστήριξης, γεγονός που επηρέασε τις εμπειρίες που καταγράφηκαν. Οι αφηγήσεις τους, ωστόσο, ανέδειξαν όχι μόνο τις συνθήκες

ευαλωτότητας αλλά και τις διαδικασίες ενδυνάμωσης που αναπτύσσονται μέσα από την πρόσβαση σε προστατευτικά πλαίσια, την εργασία, την εκπαίδευση και τα δίκτυα κοινωνικής υποστήριξης.

Συνολικά, η έρευνα κατέδειξε ότι οι εργασιακές εμπειρίες των μεταναστριών γυναικών δεν μπορούν να ερμηνευθούν μέσα από έναν μόνο παράγοντα ή μια μονοδιάστατη προσέγγιση. Αντίθετα, αποτελούν το αποτέλεσμα της διασταύρωσης πολλαπλών κοινωνικών, έμφυλων και θεσμικών παραγόντων, οι οποίοι παράγουν συνθήκες επισφάλειας, αποκλεισμού και κοινωνικής αορατότητας. Ταυτόχρονα, όμως, οι γυναίκες δεν αναδείχθηκαν μόνο ως φορείς ευαλωτότητας, αλλά και ως ενεργά κοινωνικά υποκείμενα που αναπτύσσουν στρατηγικές επιβίωσης, προσαρμογής, αντίστασης και διεκδίκησης καλύτερων συνθηκών ζωής. Η αναγνώριση αυτής της διττής πραγματικότητας αποτελεί ίσως το σημαντικότερο συμπέρασμα της παρούσας μελέτης και συμβάλλει σε μια πιο σύνθετη και ισορροπημένη κατανόηση της εμπειρίας των μεταναστριών γυναικών στην Ελλάδα.

Συμπεράσματα

Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας επιβεβαιώνουν σε σημαντικό βαθμό τη βιβλιογραφία των Σπουδών Φύλου και της Διαθεματικότητας, η οποία αναδεικνύει τη συγκέντρωση πολλών μεταναστριών γυναικών σε άτυπες και κοινωνικά υποτιμημένες μορφές εργασίας. Η άτυπη εργασία, ιδιαίτερα στους τομείς της οικιακής φροντίδας, της καθαριότητας και των προσωπικών υπηρεσιών, δεν αποτελεί απλώς πεδίο απασχόλησης, αλλά χώρο όπου αναπαράγονται και διασταυρώνονται έμφυλες, εθνοτικές και ταξικές ανισότητες.

Παράλληλα, η έμφυλη βία και το μεταναστευτικό καθεστώς λειτουργούν ως παράγοντες που μπορούν να ενισχύσουν την επισφάλεια και να περιορίσουν την πρόσβαση των γυναικών σε μηχανισμούς προστασίας και υποστήριξης.

Η κοινωνικο-φεμινιστική και διαθεματική προσέγγιση της μελέτης επέτρεψε την κατανόηση των εμπειριών των συμμετεχουσών όχι ως ατομικών αποτυχιών ή προσωπικών αδυναμιών, αλλά ως αποτελεσμάτων ευρύτερων κοινωνικών, οικονομικών και θεσμικών ανισοτήτων. Οι αφηγήσεις τους ανέδειξαν ότι το φύλο, η εθνοτική ταυτότητα, το μεταναστευτικό καθεστώς και η κοινωνικοοικονομική θέση δεν λειτουργούν ανεξάρτητα, αλλά αλληλεπιδρούν και συνδιαμορφώνουν πολύπλοκες μορφές αποκλεισμού, αορατότητας και εργασιακής επισφάλειας.

Ιδιαίτερη σημασία είχε η διερεύνηση της σχέσης μεταξύ έμφυλης βίας και εργασιακής εμπειρίας. Τα ευρήματα έδειξαν ότι η σχέση αυτή δεν είναι ενιαία ούτε γραμμική. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η έμφυλη ή ενδοοικογενειακή βία προηγήθηκε της εργασιακής εμπειρίας και επηρέασε την πρόσβαση των γυναικών στην αγορά εργασίας, καθώς η ανάγκη οικονομικής επιβίωσης τις οδήγησε σε επισφαλείς μορφές απασχόλησης. Σε άλλες περιπτώσεις, η βία εκδηλώθηκε εντός του ίδιου του εργασιακού χώρου, μέσα από μορφές σεξουαλικής παρενόχλησης, ψυχολογικής πίεσης, ελέγχου και κατάχρησης εξουσίας. Η εργασιακή εκμετάλλευση δεν ταυτίζεται πάντοτε με την έμφυλη βία· ωστόσο, όταν στηρίζεται σε έμφυλα στερεότυπα, σχέσεις εξάρτησης και άνισες σχέσεις ισχύος, οι δύο έννοιες αλληλοδιαπλέκονται και παράγουν σύνθετες μορφές ανισότητας.

Παράλληλα, το μεταναστευτικό καθεστώς αναδείχθηκε ως καθοριστικός παράγοντας διαμόρφωσης της εργασιακής εμπειρίας. Οι γυναίκες που διέθεταν ασταθές ή επισφαλές καθεστώς διαμονής αντιμετώπιζαν μεγαλύτερες δυσκολίες στην πρόσβαση σε νόμιμη εργασία, αυξημένο φόβο καταγγελίας ή απέλασης και περιορισμένη δυνατότητα διεκδίκησης δικαιωμάτων. Η έλλειψη νομιμοποιητικών εγγράφων, τα γλωσσικά εμπόδια, η περιορισμένη πρόσβαση σε θεσμική πληροφόρηση και η απουσία σταθερών κοινωνικών δικτύων ενίσχυαν περαιτέρω τις συνθήκες επισφάλειας.

Ωστόσο, η παρούσα έρευνα δεν υποστηρίζει ότι όλες οι μετανάστριες γυναίκες βιώνουν τις ίδιες μορφές αποκλεισμού ούτε ότι η οικιακή εργασία αποτελεί τη μοναδική ή αναπόφευκτη επαγγελματική τους διαδρομή. Το συγκεκριμένο δείγμα προήλθε από γυναίκες που είχαν βιώσει έμφυλη βία και είχαν φιλοξενηθεί σε δομές υποστήριξης, γεγονός που εξηγεί ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά στις εμπειρίες τους. Οι συμμετέχουσες, κατά τη χρονική περίοδο που εξετάστηκε, αναζήτησαν κυρίως εργασία στους τομείς της φροντίδας και της οικιακής εργασίας, όχι επειδή στερούνταν δεξιοτήτων ή δυνατοτήτων, αλλά επειδή οι συγκεκριμένες μορφές απασχόλησης προσέφεραν την ταχύτερη δυνατότητα εξασφάλισης εισοδήματος σε συνθήκες άμεσης ανάγκης.

Ταυτόχρονα, οι αφηγήσεις των γυναικών ανέδειξαν ότι η ευαλωτότητα δεν αποτελεί το μοναδικό χαρακτηριστικό της εμπειρίας τους. Παρά τις πολλαπλές δυσκολίες που αντιμετώπισαν, οι ίδιες ανέπτυξαν στρατηγικές επιβίωσης, προσαρμογής και διεκδίκησης καλύτερων συνθηκών ζωής. Η μητρότητα, τα άτυπα κοινωνικά δίκτυα, η προσωπική ανθεκτικότητα, η πρόσβαση σε υποστηρικτικές υπηρεσίες και η σταδιακή ένταξη στην εργασία λειτούργησαν ως σημαντικοί παράγοντες ενδυνάμωσης.

Η επαγγελματική εμπειρία της ερευνήτριας στον χώρο υποστήριξης γυναικών θυμάτων βίας έχει αναδείξει πολυάριθμες περιπτώσεις μεταναστριών που, μετά την ολοκλήρωση της φιλοξενίας τους, κατάφεραν να εξασφαλίσουν αυτόνομη κατοικία, να δημιουργήσουν σταθερό πελατολόγιο, να αποκτήσουν οικονομική ανεξαρτησία και να επαναπροσδιορίσουν την επαγγελματική και προσωπική τους πορεία. Σε αρκετές περιπτώσεις, γυναίκες που ξεκίνησαν από την οικιακή εργασία αξιοποίησαν προγράμματα κατάρτισης, απέκτησαν νέες δεξιότητες και προχώρησαν στην αυτοαπασχόληση ή ακόμη και στη δημιουργία μικρών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Οι διαδρομές αυτές αναδεικνύουν ότι η οικιακή εργασία δεν αποτελεί απαραίτητα μόνιμο προορισμό, αλλά συχνά λειτουργεί ως μεταβατικό στάδιο οικονομικής επιβίωσης και κοινωνικής επανένταξης.

Συνολικά, η έρευνα κατέδειξε ότι οι εμπειρίες των μεταναστριών γυναικών στην Ελλάδα δεν μπορούν να ερμηνευθούν μέσα από έναν μόνο άξονα ανάλυσης. Αντίθετα, αποτελούν το αποτέλεσμα της διασταύρωσης πολλαπλών κοινωνικών, έμφυλων και θεσμικών παραγόντων που παράγουν συνθήκες επισφάλειας, αποκλεισμού και κοινωνικής αορατότητας. Ταυτόχρονα, όμως, οι γυναίκες δεν εμφανίζονται μόνο ως φορείς ευαλωτότητας, αλλά και ως ενεργά κοινωνικά υποκείμενα που αναπτύσσουν στρατηγικές ανθεκτικότητας, προσαρμογής, αντίστασης και διεκδίκησης καλύτερων συνθηκών ζωής. Η αναγνώριση αυτής της σύνθετης πραγματικότητας αποτελεί βασική προϋπόθεση τόσο για την κατανόηση των εμπειριών τους όσο και για τον σχεδιασμό αποτελεσματικών κοινωνικών πολιτικών.

Βασικά συμπεράσματα της έρευνας

- Η άτυπη εργασία λειτουργεί ως σημαντικό πεδίο αναπαραγωγής έμφυλων, εθνοτικών και ταξικών ανισοτήτων.
- Η σχέση μεταξύ έμφυλης βίας και εργασιακής εμπειρίας είναι σύνθετη και διαφοροποιείται ανάλογα με τις βιογραφικές και κοινωνικές συνθήκες κάθε γυναίκας.
- Το μεταναστευτικό καθεστώς επηρεάζει καθοριστικά την πρόσβαση σε εργασία, δικαιώματα και μηχανισμούς προστασίας.
- Η διαθεματική θέση των μεταναστριών γυναικών εντείνει τις πιθανότητες επισφάλειας και κοινωνικού αποκλεισμού.
- Οι στρατηγικές επιβίωσης, τα κοινωνικά δίκτυα και οι υποστηρικτικές δομές μπορούν να λειτουργήσουν ως παράγοντες ενδυνάμωσης και κοινωνικής κινητικότητας.

- Οι μετανάστριες γυναίκες δεν αποτελούν μόνο υποκείμενα ευαλωτότητας αλλά και ενεργούς κοινωνικούς δρώντες με δυνατότητα δράσης, αντίστασης και επαναδιαμόρφωσης της ζωής τους.

Βιβλιογραφία

- Αθανασοπούλου, Α. (2008a). Αλβανίδες έμμισθες οικιακές εργαζόμενες στην Αθήνα: Διαχείριση της εργασιακής και έμφυλης ταυτότητας στο πλαίσιο της μεταναστευτικής εμπειρίας. Στο Τ. Καβουνίδη, Β. Καρύδης, Η. Νικολακοπούλου-Στεφάνου, & Λ. Στυλιανούδη (Επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες, πολιτικές, προοπτικές* (Τόμ. Α, σσ. 272–285). ΙΜΕΠΟ.
- Αθανασοπούλου, Α. (2008b). «Όλα είναι πάνω μου»: Το συνεχές της έμμισθης και άμισθης οικιακής εργασίας στην περίπτωση Αλβανίδων μεταναστριών στην Αθήνα. Στο Ν. Βαΐου & Μ. Στρατηγάκη (Επιμ.), *Το φύλο της μετανάστευσης* (σσ. 67–96). Μεταίχμιο.
- Agustín, L. M. (2007). *Sex at the margins: Migration, labour markets and the rescue industry*. Zed Books.
- Bhattacharya, T. (2017). Introduction: Mapping social reproduction theory. Στο Τ. Bhattacharya (Ed.), *Social reproduction theory: Remapping class, recentering oppression* (pp. 1–20). Pluto Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Βασιλικού, Κ. (2009). Μετανάστριες οικιακές βοηθοί και «διεθνική» οικογένεια. *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 4(1), 109–125. <https://doi.org/10.12681/scad.8909>
- Council of Europe. (2011). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)*. Council of Europe.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139–167.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2018). *The SAGE handbook of qualitative research* (5th ed.). Sage.
- Federici, S. (2012). *Revolution at point zero: Housework, reproduction, and feminist struggle*. PM Press.
- Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100, 99–117.
- Harding, S. (1987). *Feminism and methodology*. Indiana University Press.

Hesse-Biber, S. N. (2010). Mixed methods research: Merging theory with practice. Guilford Press.

Hesse-Biber, S. N. (2014). Feminist research practice: A primer (2nd ed.). Sage.

Hochschild, A. R. (2000). Global care chains and emotional surplus value. Στο W. Hutton & A. Giddens (Eds.), On the edge: Living with global capitalism (pp. 130–146). Jonathan Cape.

International Labour Organization. (2011). Convention No. 189 concerning decent work for domestic workers. ILO.

International Labour Organization. (2019). Convention No. 190 concerning violence and harassment in the world of work. ILO.

Kelly, L. (1988). Surviving sexual violence. Polity Press.

Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing (2nd ed.). Sage.

Laslett, B., & Brenner, J. (1989). Gender and social reproduction: Historical perspectives. Annual Review of Sociology, 15, 381–404.
<https://doi.org/10.1146/annurev.so.15.080189.002121>

Malkki, L. H. (1996). Speechless emissaries: Refugees, humanitarianism, and dehistoricization. Cultural Anthropology, 11(3), 377–404.

Μαρούκης, Θ. (2009). Άτυπη οικιακή εργασία και μετανάστευση: Ευκαιρία προς μία διαφορετική θεώρηση της αγοράς εργασίας. Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη, 4(1), 95–108.

Mohanty, C. T. (2003). Feminism without borders: Decolonizing theory, practicing solidarity. Duke University Press.

Morokvasic, M. (1984). Birds of passage are also women. International Migration Review, 18(4), 886–907. <https://doi.org/10.2307/2546066>

Νόμος 4531/2018. Κύρωση της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας. Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Α' 62/05.04.2018.

Νόμος 4808/2021. Για την προστασία της εργασίας – Ενσωμάτωση της Σύμβασης 190 της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας για τη βία και την παρενόχληση στον κόσμο της εργασίας. Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, Α' 101/19.06.2021.

Παπαταξιάρχης, Ε., Τοπάλη, Π., & Αθανασοπούλου, Α. (2009). Κόσμοι της οικιακής εργασίας: Φύλο, μετανάστευση και πολιτισμικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα του πρώιμου 21ου αιώνα. Αλεξάνδρεια.

Parreñas, R. S. (2001). *Servants of globalization: Women, migration, and domestic work*. Stanford University Press.

Parreñas, R. S. (2005). *Children of global migration: Transnational families and gendered woes*. Stanford University Press.

Πετράκη, Γ. (2022). Η οπτική του φύλου στην κοινωνιολογία της εργασίας. Στο Γ. Πετράκη & Μ. Στρατηγάκη (Επιμ.), *Εισαγωγή στις σπουδές φύλου: Θεωρία και έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες*. Αλεξάνδρεια.

Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.

Χαντζαρούλα, Π. (2012). Σμιλεύοντας την υποταγή: Οι έμμισθες οικιακές εργάτριες στην Ελλάδα το πρώτο μισό του εικοστού αιώνα. Παπαζήσης.

Ξυπολυτάς, Ν. (2013). Εσωτερική οικιακή εργασία: Η συμβολή της οικογένειας και των σχέσεων αλληλεγγύης στην αναπαραγωγή της εργασίας. Παπαζήσης.

Ξυπολυτάς, Ν., & Lazarescu, D. (2013). Οι κοινωνιολογικές έρευνες της οικιακής εργασίας στην Ελλάδα. Στο Ι. Ψημμένος (Επιμ.), *Εργασία και κοινωνικές ανισότητες: Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό* (σσ. 155–189). Αλεξάνδρεια.

Ψημμένος, Ι. (Επιμ.). (2013). *Εργασία και κοινωνικές ανισότητες: Προσωπικές υπηρεσίες και υπηρετικό δυναμικό*. Αλεξάνδρεια.

Yuval-Davis, N. (2006). Intersectionality and feminist politics. *European Journal of Women's Studies*, 13(3), 193–209. <https://doi.org/10.1177/1350506806065752>

Παράρτημα Α: Έντυπο Ενημερωμένης Συναίνεσης & Συμμετοχής

Τίτλος έρευνας

«Αόρατες Ζωές, Άτυπες Εργασίες: Η Διασταύρωση Φύλου και Εθνοτικής Ταυτότητας στον Μεταναστευτικό Καταμερισμό Εργασίας στην Ελλάδα μέσα από Ιστορίες Γυναικών Θυμάτων Έμφυλης Βίας»

Στοιχεία ερευνήτριας

Ονοματεπώνυμο: Σταματίνα Στρατηγάκη
Ιδιότητα: Μεταπτυχιακή φοιτήτρια - Κοινωνική λειτουργός
Ίδρυμα / Τμήμα: Ε.Α.Π - Σπουδές φύλου: Μεθοδολογίες, θεωρίες, πολιτικές

Στοιχεία επικοινωνίας: Τηλέφωνο επικοινωνίας 694 6454735 – tinastratigaki@gmail.com

Σκοπός της έρευνας

Σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση των εμπειριών μεταναστριών που έχουν εργαστεί σε άτυπες μορφές εργασίας στην Ελλάδα και έχουν υπάρξει θύματα έμφυλης βίας. Η έρευνα πραγματοποιείται στο πλαίσιο διπλωματικής εργασίας και αποσκοπεί στην κατανόηση των συνθηκών εργασίας, των μορφών ανισότητας και των στρατηγικών επιβίωσης και ενδυνάμωσης των γυναικών.

Διαδικασία συμμετοχής

Η συμμετοχή στην έρευνα περιλαμβάνει μία ατομική ημι-δομημένη συνέντευξη, διάρκειας περίπου 45–60 λεπτών. Η συνέντευξη θα πραγματοποιηθεί σε ασφαλή χώρο και σε χρόνο που θα συμφωνηθεί με τη συμμετέχουσα.

Εθελοντικός χαρακτήρας της συμμετοχής

Η συμμετοχή στην έρευνα είναι απολύτως εθελοντική. Η συμμετέχουσα έχει το δικαίωμα:

- να αρνηθεί να απαντήσει σε οποιαδήποτε ερώτηση,
- να διακόψει τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή,
- να αποχωρήσει από την έρευνα χωρίς καμία αρνητική συνέπεια.

Εμπιστευτικότητα και ανωνυμία

Όλες οι πληροφορίες που θα δοθούν στο πλαίσιο της έρευνας θα παραμείνουν εμπιστευτικές. Για την προστασία της ταυτότητας της συμμετέχουσας θα χρησιμοποιηθούν ψευδώνυμα και

δεν θα καταγραφούν στοιχεία που να επιτρέπουν την άμεση αναγνώρισή της. Το υλικό της έρευνας θα χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά για επιστημονικούς και ακαδημαϊκούς σκοπούς.

Πιθανοί κίνδυνοι και υποστήριξη

Η συμμετοχή στην έρευνα ενδέχεται να προκαλέσει συναισθηματική επιβάρυνση, καθώς ενδέχεται να θιγούν βιώματα βίας, επισφάλειας ή αποκλεισμού. Σε περίπτωση που η συμμετέχουσα αισθανθεί δυσφορία, μπορεί να διακόψει ή να σταματήσει τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή.

Δήλωση συναίνεσης

Δηλώνω ότι ενημερώθηκα για τον σκοπό και τη διαδικασία της έρευνας, κατανοώ ότι η συμμετοχή μου είναι εθελοντική και συναινώ να συμμετάσχω στη συνέντευξη στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

Ονοματεπώνυμο συμμετέχουσας: _____

Υπογραφή συμμετέχουσας: _____

Ημερομηνία: _____

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄ Οδηγός Ημι-Δομημένης Συνέντευξης

Εισαγωγικές ερωτήσεις

- 1 Θα ήθελες να μου πεις λίγα λόγια για εσένα, όπως η ηλικία σου, η χώρα προέλευσής σου και πόσα χρόνια ζεις στην Ελλάδα;
- 2 Πώς και γιατί αποφάσισες να μεταναστεύσεις στην Ελλάδα;

Εργασία και Μετανάστευση

- 1 Τι είδους εργασίες έχεις κάνει από τότε που ήρθες στην Ελλάδα;
- 2 Πώς βρήκες αυτές τις δουλειές;
- 3 Πώς θα περιέγραφες τις συνθήκες εργασίας σου;

Φύλο, Εθνικότητα και Διακρίσεις

- 1 Έχεις νιώσει ποτέ ότι σε αντιμετώπισαν διαφορετικά επειδή είσαι γυναίκα ή/και μετανάστρια;
- 2 Μπορείς να μου δώσεις κάποιο παράδειγμα;

Έμφυλη Βία

- 1 Έχεις βιώσει κάποια μορφή βίας, όπως λεκτική, σωματική, ψυχολογική ή σεξουαλική, είτε στην εργασία είτε στην προσωπική σου ζωή;
- 2 Πώς αντέδρασες σε αυτές τις εμπειρίες;
- 3 Ζήτησες βοήθεια από κάποιο πρόσωπο ή από κάποιον φορέα;

1. Στήριξη και Στρατηγικές Επιβίωσης

- 1 Τι σε βοήθησε να συνεχίσεις ή να αντιμετωπίσεις τις δυσκολίες;
- 2 Υπάρχουν άτομα, υπηρεσίες ή οργανώσεις που σε στήριξαν;
- 3 Τι θα ήθελες να αλλάξει για τις γυναίκες με παρόμοιες εμπειρίες;
- 4 Υπάρχει κάτι ακόμη που θα ήθελες να προσθέσεις;

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

...